

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta

Katedra pedagogiky

Diplomová práce

Dívčí školství v českých zemích v 19. století a na přelomu
19. a 20. století

Female Education in the Czech Countries in the 19th
Century and the Break of 19th and 20th Century

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Růžena Váňová CSc.

Autor práce: Jana Mlýnková

Prohlašuji, že jsem svou diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím pramenů a literatury, které jsou uvedeny v souhrnné literatuře.

Jana Mlýnková

Děkuji své vedoucí práce doc. PhDr. Růženě Váňové CSc. za cenné rady a odbornou pomoc při zpracování diplomové práce.

Jana Mlýnková

Anotace

Klíčová slova

Emancipační proces, dívčí školství, dívčí vzdělávání, Vyšší dívčí škola v Praze, vzdělávací činnost českých ženských spolků, dívčí lycea, dívčí gymnázium, vysokoškolské studium žen, ženské odborné průmyslové školy, kuchařské a hospodyňské školy.

Jedním z klíčových prvků emancipačního procesu českých žen v 19. století byly počátky dívčího vzdělávání. Ty zastávaly ve vývoji tehdejší společnosti nezastupitelnou roli a přestavovaly výrazný posun kupředu ve vnímání sociálního postavení žen a dívek. Diplomová práce se zaměřuje na vývoj vyššího dívčího školství v 19. století a na počátku 20. století. Klade si za úkol postihnout vznik jednotlivých typů středních a odborných dívčích škol a jejich specifik. Pozornost je též věnována počátkům ženského vysokoškolského studia.

Text práce je rozdělen do čtyř tématicky odlišných kapitol. První část podává stručné informace o emancipačním procesu a historických souvislostech 19. století. Druhá kapitola pojednává o vzdělávání dívek v 1. polovině 19. století. Třetí část textu si všímá vývoje dívčího vzdělávání ve 2. polovině 19. století. Obsahově se jeví poměrně bohatá. Předkládá informace o Vyšší dívčí škole v Praze, o vzdělávacích činnostech ženských spolků a také o vzniku prvního českého gymnázia v Praze. Poslední kapitola zaměřuje pozornost na prvních 20 let 20. století a pojednává o vysokoškolském studiu žen, dívčích lyceích a odborných školách, jež připravovaly na určité povolání. Mezi odborné školy připravující k povolání patřily průmyslové, kuchařské a hospodyňské školy.

Diplomová práce je koncipována jako historická. Její těžiště spočívá ve studiu dobových pramenů, archivních dokumentů, např. výroční zprávy, odborná periodika, denní tisk.

Annotation

Key words

The emancipation process, girl's education, Higher girl's school in Prague, educational activity of the Bohemian women's clubs, girl's lyceums, girl's grammar school, college education of women, women's technical schools, culinary and housewifely schools.

One of the key elements of the emancipation process of Bohemian women in 19th century was the beginning of girl's education. It represented an important role in the development of the society those days and helped to change the acceptance of the social role of women and girls.

Graduation theses is focused on the development of girl's education at the 19th century and at the beginning of the 20th century. Its aim is to cover the beginning of all types of secondary and technical schools and their specifics. Attention is also focused on beginnings of women's college education. Thesis is divided into four thematically different chapters. First one brings brief information about the emancipation process in the historical circumstances of the 19th century.

Second chapter describes education of girls in the first half of the 19th century. Following chapter evaluates the development of the girl's education in the second half of the 19th century and contains a lot of information from this period. It brings information about Higher girl's school in Prague, educational activities of the women's clubs and also the foundation of the first Bohemian Grammar school in Prague. Last chapter is focused on situation at the 20th century until 1920 and reports about college education of women, girl's lyceums and technical schools specialized on the specific occupation as industrial ones, culinary and housewifely schools.

Graduation these is framed as a historical one. It is based on the study of contemporary sources, archive documents - e.g. annual reports, expert periodical and journals.

Souhlasím se zapůjčováním diplomové práce ke studijním účelům.

Jana Mlýnková

Obsah

Úvod.....	5
1. EMANCIPAČNÍ PROCES A HISTORICKÉ SOUVISLOSTI	
19. STOLETÍ	7
Poznámky	13
2. VZDĚLÁVÁNÍ DÍVEK V PRVNÍ POLOVINĚ 19. STOLETÍ	16
Poznámky	21
3. DÍVČÍ ŠKOLSTVÍ VE 2. POLOVINĚ 19. STOLETÍ	23
3.1 Vyšší dívčí škola v Praze	24
3.1.1 Okolnosti vzniku školy	24
3.1.2 Účel a cíl Vyšší dívčí školy	26
3.1.3 Otevření školy	27
3.1.4 Učitelství sbor	27
3.1.5 Charakteristika žaček, první učební plán	29
3.1.6 Přeměny Vyšší dívčí školy	30
3.1.7 Vyšší ženské kurzy	35
3.1.8 Postavení Vyšší dívčí školy na začátku 20. století	37
Poznámky	38
3.2 Ženské spolky a jejich přínos pro vyšší vzdělání	40
3.2.1 Americký klub dam	42
Poznámky	46
3.2.2 Ženský výrobní spolek český	47
Poznámky	57
3.2.3 Spolek Domácnost (První česká škola kuchařská)	58
Poznámky	60
3.2.4 Ženský vzdělávací a výrobní spolek Vesna v Brně	61
Poznámky	66
Shrnutí práce ženských spolků a jejich význam	67
3.3 Per ardua ad astra aneb 51 růží pro Elišku	68
3.3.1 Eliška Krásnohorská	69
3.3.2 Důvody a okolnosti zřízení gymnázia	70
3.3.3 Učitelství sbor	72
3.3.4 Začátky studia	73
3.3.5 První maturitní zkoušky	76
3.3.6 Život ve škole	78
3.3.7 Gymnázia v německých zemích	79
Shrnutí	79
Poznámky	79

4. DÍVČÍ VZDĚLÁVÁNÍ NA POČÁTKU 20. STOLETÍ	82
4.1 Porodní babičky na lékařské fakultě	83
4.2 Vysokoškolské studium	85
4.2.1 Obhajoba vysokoškolského studia	85
4.2.2 První studentky na univerzitě	87
4.2.3 Sdružení akademicky vzdělaných žen	89
Shrnutí	89
Poznámky	89
4.3 Dívčí lycea	91
4.3.1 Stav středního dívčího školství na počátku 20. století	91
4.3.2 Odůvodnění vzniku lyceí	92
4.3.3 Pojetí lycejních škol	92
4.3.4 Organizace studia	93
4.3.5 Učební osnovy a jejich problematika	94
4.3.6 Statistika lycejních škol v Čechách, na Moravě a ve Slezsku	96
4.3.7 "Danajský dar" ministerstva školství	97
4.3.8 Organizační změny lyceí	97
4.3.9 Úprava učebních osnov	99
4.3.10 Zánik lyceí	100
Shrnutí	101
Poznámky	101
4.4 Odborné dívčí školy	104
4.4.1 Počátky hospodyňských škol	104
4.4.2 Rozvoj odborných a průmyslových ženských škol	105
4.4.3 Problematika odborných učitelek	107
4.4.4 Organizace výuky na školách	107
4.4.5 Úsilí o reorganizaci odborných škol	108
Poznámky	109
Závěr	111
Soupis odborné literatury a pramenů	113
Přílohy	
Seznam tabulek	
Anotace	

Úvod

Podle některých odborníků představují počátky soustavného vzdělávání dívek a žen jedno z významných období v našich dějinách. Jsou neodmyslitelně spojeny s emancipačním procesem, který je nazýván ženské hnutí. Emancipace se snažila pro ženy získat stejné sociální podmínky, které byly určeny pouze mužům. Jednou z těchto podmínek bylo vzdělání.

Problematika dívčího vzdělávání nebyla dosud komplexně zpracována. To byl důvod, který mě vedl k volbě tohoto tématu pro diplomovou práci. Domnívám se, že je třeba alespoň částečně doplnit historii českého školství o dobu, kdy přes mnohé obsolentní názory konzervativců, že žena není vybavena schopnostmi ke studiu a k intelektuální činnosti, průkopníci nešetřili silami a přes veškeré útrapy se podíleli na zvyšování intelektuálního potenciálu žen a dívek.

Současné odborné publikace s emancipační tematikou zmiňují počátky vyššího vzdělávání dívek pouze okrajově, neboť se věnují stěžejnímu tématu, kterým je ženské hnutí. Můžeme se pouze dočíst, že vznikly vyšší typy dívčích škol, důvody jejich vzniku a význam. Některé texty stručně uvádí profesní uplatnění absolventek té či oné školy.

Při čtení těchto prací jsem očekávala, že se seznámím s konkrétní podobou školy pro dívky - cílem vzdělávací instituce, organizací studia, učební osnovou, učebním plánem, transformací... Avšak nestalo se tak. To byl určitý impuls, který mě též motivoval k rozpracování počátků dívčího vzdělávání ve formě diplomové práce.

Práce si klade za úkol zmapovat specifika vyššího dívčího vzdělávání. Zaměřila jsem se na jednotlivé typy dívčích škol, které poskytovaly všeobecné, střední a vysokoškolské vzdělání nebo připravovaly dívky k určité profesi. Obecnému a měšťanskému dívčímu školství pozornost věnována není.

Diplomová práce je časově zaměřena na období 19. a 20. století do 20. let 20. století. Těžiště však spočívá v přelomu obou století, kdy došlo k poměrně zásadním a pozitivním změnám, jež představovaly ve vzdělávání dívek významný posun kupředu.

Diplomová práce je chápána jako historická. Její těžiště spočívá ve studiu dobových pramenů a archivních dokumentů, odborných pedagogických periodik, legislativních norem a dobové pedagogické literatury.

Zdrojem informací mi zpočátku byly soudobé odborné publikace s emancipační tematikou, kde jsem se mohla seznámit se základním smyslem ženského hnutí a s

pojetím emancipace obecně. Studovaný materiál mi poskytl základní prostor, jak nahlédnout v hrubých rysech do problematiky dívčího školství.

Cenné zdroje představují výroční zprávy škol, ročenky a monografie vydané k výročí škol.

Za významné materiály považuji dobové ženské časopisy (Ženské listy, Ženská revue, Kalendář paní a dívek českých). Mnohé poznatky jsem načerpala z denního tisku (Národní listy), měsíčníku Svoboda a Naše doba. Nelze opomenout pedagogické časopisy – Časopis učitelek, Věstník českých profesorů, Věstník Svazu českých, ženských, průmyslových škol odborných v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Věstník ministerstva školství a osvěty.

Text práce je rozdělen do čtyř tématicky členěných kapitol. První kapitola předkládá stručné informace o emancipačním procesu a historických souvislostech 19. století. Druhá pojednává o vzdělávání dívek v 1. polovině 19. století. Třetí část práce sleduje vývoj dívčího vzdělávání ve 2. polovině 19. století. Je to poměrně obsáhlý úsek věnující se Vyšší dívčí škole, činnosti ženských spolků na poli vzdělávacím a vzniku prvního dívčího gymnázia. V poslední kapitole je nastíněno vzdělávání dívek na počátku 20. století. Zde se hovoří o vysokoškolském studiu, jež představovalo historický mezník v možnostech vzdělávání žen. Dále zmiňuji vznik dívčích lyceí a odborných dívčích škol.

Toto členění mi umožnilo chronologicky předložit postupný vznik jednotlivých typů dívčích škol, které v českých zemích dosud neexistovaly a postupně se konstituovaly jako vzdělávací instituce.

„Poskládat“ jednotlivé informace z mnoha odlišných zdrojů byla činnost dost náročná, nicméně nutná k hlubšímu nahlédnutí do problematiky vyššího dívčího vzdělávání v době, kdy podmínky pro studium dívek a žen nebyly samozřejmostí. Snažila jsem se zachytit překážky, zklamání a úspěchy při zakládání jednotlivých dívčích škol. A překážek v rozvoji duševního a intelektuálního potenciálu žen a dívek nebylo málo.

1. Emancipační proces a historické souvislosti 19. století

Nedomnívám se, že je třeba se v této práci věnovat emancipačnímu hnutí zvláště podrobně. Avšak je vhodné uvést stručně charakteristiku 19. století, abychom pochopili historické a sociální souvislosti, jež úzce ovlivňovaly sociální postavení žen a dívek.

Úsilí českých žen o emancipaci mělo od počátku mnoho společného s obdobnými snahami žen v ostatních evropských zemích. Toto hnutí však mělo v každé zemi své výrazné rysy, neboť vyrůstalo z odlišných podmínek vlastního národa. Myšlenka rovnoprávnosti lidí, která se postupně stala hlavní hybnou silou emancipačního úsilí žen v celé Evropě, měla zdroj v názorech osvícenců, v původním křesťanství a ve Velké francouzské revoluci. Později, v důsledku zkušeností a potřeb žen, se tyto ideály rozšířily o ekonomické a politické aspekty. (1)

V 19. století ženy postupně začínají chápat své potřeby a zájmy a prostředky k jejich dosažení. Dosavadní tradiční sociální role, role ženy, matky, hospodyně, je přestávají uspokojovat. Názor, že žena slouží především rodině a domácnosti, nebývá již ženami zcela akceptován a samy přicházejí k poznání, že tento tradiční přístup je nespravedlivý a je třeba jej překonat.

Emancipační proces českých žen měl mnohé výhody, na rozdíl od emancipace v dalších evropských zemích či v USA. Ve srovnání s jinými zeměmi je české ženské hnutí naprosto unikátní ve své síle, snahách a dospělosti. Zvláště sociální, národní a demokratizační aspekty byly daleko silnější než např. v Německu a v Rakousku. Druhým aspektem je ojedinělý jev, že české feministické hnutí nemělo protimužskou tendenci, naopak vždy usilovalo o konstruktivnější vztahy mezi oběma pohlavími a o větší schopnost spolupráce ve všech oblastech života, včetně rodiny a veřejných záležitostí. (2)

Můžeme namátkou vzpomenout Bernarda Bolzana, který ve svém utopickém díle *O nejlepší státě* systematicky shrnuje názory předkládané akademické mládeži v prvních dvou desetiletích 19. století. Bolzano patřil mezi ty myslitele, kteří chápali ženu jako rovnocenného partnera. V uvedeném díle např. píše o výchově a vyučování a hovoří o tom, že ve škole, kterou by děti navštěvovaly do 14 nebo 15 let, by se měly učit předměty, v nichž by měl každý občan, muž i žena, nabyt jakési vzdělání. Doporučoval zřízení knihoven v každé obci pro všechny občany. (3)

Bolzano se snažil vštípit svým posluchačům způsoby mravního sebezdokonalení, hovořil o přátelství, skromnosti, vztahu k rodičům, povinnosti pečovat

o nemocné, zabýval se otázkou důstojnosti žen. Bolzano reagoval na zcela konkrétní a aktuální problémy doby – na různé projevy a příčiny silícího národnostně emancipačního hnutí. (4)

Významné byly také emancipační myšlenky Karla Slavoje Amerlinga, Karla Hynka Máchy, později Josefa Šauera z Augenburgu, či známého Vojtěcha Náprstka.

Na začátku druhé poloviny 19. století začínalo být jasné, že emancipační snahy nejsou jakýmsi výmyslem marnotratných žen. Nutnost vzdělání vyplývala nejen z kořenů ženské otázky, ale i rozvoje novodobého kapitalismu. Ten vedl především ke změně životního stylu celé společnosti. Změnily se role, priority v hodnotové orientaci, pojetí morálního a nemorálního, vkusného a nevkusného, změnil se pohledy na sociální role žen.

Emancipace tedy v druhé polovině 19. století v Čechách znamenala hledání nezávislosti žen v nových sociálních vztazích a podmínkách. K tomu náležela i možnost rozhodovat za sebe a převzít odpovědnost za sebe sama. (5)

Otázku dělnickou a otázku ženskou ve svém zajímavém článku rozebírá JUDr. Nesý. Obě otázky dle něj spolu souvisí a vznikly mohutným rozvojem na poli průmyslové výroby, zejména strojové. Autor se také zaměřuje na nutnost práce žen a dívek, aby byla uživena celá (většinou početná) rodina. Poptávka po levné ženské pracovní síle ze strany továrníků vzrůstala tam, kde šlo při strojové výrobě o práce, jež nevyžadovaly ani cviku, ani kvalifikační přípravu – vzdělání. (6) Tyto prosté, nevzdělané ženy a dospívající dívky však většinou ani netoužily po nabytí kvalifikace ať již formou institucionálního vzdělávání či formou kurzu. Tvrdá práce, boj o přežití rodiny a často chatrné zdraví nedovolily ženám přemýšlet o vzdělávacích aktivitách. To dokladují různé články, jež podávají informace o realizaci kurzů, např. ošetřování dítěte, kurz hygieny ženy apod. Účast dělnických a prostých žen, pro které byl kurz (či přednáška) určen, byla minimální. Můžeme si klást otázku, zdali ženě, trávící v pracovním procesu 10 hodin denně, přijde vůbec na mysl myšlenka, že by si mohla jít poslechnout informace, které by jí jistě byly ku prospěchu v péči o děti a domácnost.

Tedy, jak bylo stručně naznačeno, vzdělání žen a dívek úzce souviselo s měnící se sociální situací ve společnosti a přestávalo mít pouze atributy emancipační ve smyslu rovnoprávnosti. Pojetí ženského vzdělání nabývá postupně větších rozměrů a obohacuje se o sociální aspekty. Vedle dělnické otázky je třeba zmínit další sociální pohled, a to počet žen a mužů. Mnoho protagonistů a zastánců emancipačního hnutí publikovalo v časopisech a tisku statistiky počtu žen a mužů hovořící zcela jasně. Kromě jižních

evropských zemí (Itálie, Řecko, Srbsko, Rumunsko, Bulharsko, Bosna) byl ve většině evropských zemí, i v USA vyšší počet žen. (7) Ne každé ženě bylo dopřáno zakotvit svou loď v přístavu manželství. Taková žena zůstávala neprovdána v rodině svých sester, bratrů a jiných příbuzných, kteří se museli postarat o její obživu. Vidíme zde dva negativní aspekty jdoucí ruku v ruce. Závislost ženy, jež byla vydána na milost a nemilost příbuzenstva, a zároveň povinnost rodiny živit další osobu. V případě osamělých žen vzdělání umožňovalo samostatnou existenci, vědomí nezávislosti, vědomí vlastní iniciativy. Je vhodné podotknout, že osamělost žen nebyla ovlivňována pouze větším počtem žen, ale také stěhováním mužů do ciziny či do jisté míry vynuceným stavem bezženství. Málokterému muži dovolovalo sociální postavení uzavřít sňatek, založit domácnost před 30. rokem života. (8)

V prvních dvou třetinách 19. století byl problém emancipace ženy podřízen úsilí o emancipaci národa. (9) Tedy odvíjel se od politické a sociální situace zemí koruny české. Nejenom ženy, ale i celá naše společnost toužila po samostatnosti. České země zřetelně odmítaly nadále zůstat v područí rakouského císařství, stejně jako žena odmítala dále zůstat v područí svého muže. Dlužno poznamenat, že většině mužů závislost jejich žen plně vyhovovala. Vyplývalo to ze staletí zakořeněných předsudků a mylných názorů tehdejších společností. Ženy a dívky byly soustavně udržovány v záměrné nevědomosti nebo v lepším případě při nejnižší míře vzdělání.

Avšak zpět k národnostní emancipaci. Celá staletí byly česká a moravská země pod nadvládou cizí moci – Habsburků. V roce 1804 byl vydán patent o vyhlášení Rakouského císařství, které představovalo v první polovině 19. století zemi mnoha národů s různými tradicemi a odlišné kulturní a ekonomické úrovně. Císařská vláda nedisponovala schopností vyřešit jejich soužití v rámci jednoho státu a to se stalo hlavní příčinou pozdějšího rozpadu říše.

Svou vnitřní politikou se Rakouské císařství předbřeznové éry netěšilo v Evropě nejlepší pověsti a bylo, vedle Ruska, pokládáno za nejzaostalejší režim kontinentu.

Je však vhodné upozornit na to, že v zaostalém Rusku došlo o mnoho let dříve ke zřízení středních škol pro dívky než u nás. Také se ruský režim staral i o vysokoškolské studium žen v době, kdy se v našich zemích doslova holýma rukama zápasilo o zřízení dívčích středních škol.

Politika Rakouska se ve 20. – 30. letech 19. století do značné míry odvíjela od činností a praktik rakouského kancléře Klementa Václava Metternicha (1773 – 1859), který představoval výraznou postavu v rakouských dějinách. Spolu s císařem

Františkem I. se bránili jakékoliv změně v sociálním a politickém systému. Ochrana proti možným spiklencům viděli oba notáblové v tajné policii, která kontrolovala veřejný život, korespondenci, úřady. Tíživě se taková politika odrazila v rakouském školství. Studenti nesměli chodit studovat na cizí univerzity. Úkolem domácího školství byla výchova poslušných úředníků, projevy samostatného myšlení a svobodného vědeckého ducha byly na školách pronásledovány. (10) Metternichovský režim přes své důmyslné represivní praktiky však nedokázal zabránit národnostnímu hnutí v českých a moravských zemích, které se zpočátku orientovalo na pěstování českého jazyka. Úřední řeč byla němčina a česky hovořila pouze malá část obyvatelstva. Čeština byla považována za jazyk prosté chudiny a nevzdělanců.

Národnostní hnutí bylo podporováno vznikem řady institucí přispívající k modernizaci země. V roce 1818 bylo založeno Vlastenecké muzeum (dnešní Národní muzeum).

Malice česká, hlavní nakladatelství původní umělecké a vědecké literatury, začala pracovat 1. 1. 1831. Rozmach českého národa dokladuje vznik Jednoty pro povzbuzení průmyslu v Čechách v roce 1833, která představovala středisko vzdělanců a maloburžoazie. Byl prosazen požadavek zřízení české průmyslové školy (1845). Veřejně působí čeští vlastenci – politik František Palacký, žurnalista Karel Havlíček Borovský, který svým ostrým jazykem neváhal předkládat v tisku kritiku rakouského patriotismu.

České národní hnutí bylo v monarchii nejzralejší a nejsilnější a předložilo politický program zaměřený proti feudalismu a na boj za národní rovnoprávnost. Borovský formuloval v Pražských novinách v článku „Naše korouhev“ český politický program. První jeho požadavek bylo odtržení koruny české, tedy Čech, Moravy a Slezska, od Německého spolku. Spolu s tím byla pro země české koruny požadována administrativní samostatnost v rámci Rakouska, se zvláštní konstitucí a vlastním sněmem. Čeština i němčina měly být v českých zemích rovnoprávné. Konečně bylo požadováno nahrazení středověké stavovské reprezentace novým zemským sněmem, reprezentujícím všechny vrstvy obyvatelstva. (11)

Revoluční rok 1848/1849 představoval vyvrcholení hnutí v Evropě a zlom v dějinách většiny evropských zemí. Porážka povstání v českých zemích poskytla záminku k některým protičeským zákrokům. Výsledkem revoluce v Rakousku byl definitivní konec feudální éry. Trvalý přínos představovalo zrušení roboty a poddanství, byly zrušeny cechy, což umožňovalo volnou cestu k rozvoji průmyslu a svobodného

obchodu. Panovník František Josef I., který nastoupil vládu po svém předchůdci Ferdinandovi V., dál vládl absolutisticky. Toužené federace se naše země nedočkaly, v Rakousku byla nastolena centralizace říše.

Porevoluční bachovský absolutismus představoval důslednější národnostní a sociální útlak než absolutismus metternichovský. Silvestrovské patenty z prosince roku 1851 měly za cíl upevnit vídeňskou vládu, omezit svobody, jichž bylo v roce 1848 dosaženo, omezit zemskou samosprávu. (12)

Další projev Bachova absolutismu, který znamenal krok zpět, byl konkordát s církví v roce 1855. Tak se upevnila moc církve a to se odrazilo i ve školství. Biskupům bylo přiznáno právo dohlížet na vyučování. Jinými slovy, církve získala značný vliv na školství vůbec. Ve výuce českého jazyka se nedosáhlo žádného pokroku. Čeština jako vyučovací jazyk zůstala pouze na školách triviálních. Na školách hlavních, normálních a na středních školách se vyučovalo německy. Také úřední řeči pro jednání na učitelských poradách i pro písemný styk s nadřízenými úřady byla němčina. (13)

Bachova éra je dějepisci interpretována výrazně negativně. Došlo k redukci výuky češtiny na školách, takřka zcela byl potlačen český veřejný život, pod policejní dozor byly postaveny vědecké instituce jako např. Muzeum. České národní hnutí bylo zatlačeno. Symbolem této doby se stal Karel Havlíček Borovský.

Přes všechny útrapy se v rakouském školství odehrály i pozitivní změny a to zásluhou hraběte Lva Thuna, který se stal v roce 1849 ministrem kultu a vyučování (Dvorská studijní komise zřízená Marií Terezií byla změněna na ministerstvo kultu a vyučování, jak zněl původní název nové školské instituce). Od Thunovy doby je kladen důraz na vědecký charakter studia i na vědeckou činnost vysokoškolských profesorů. S tím souvisí změna postavení filozofických fakult dosud sloužících jako přípravky pro další vysokoškolské studium. Nyní se staly rovnoprávné ostatním fakultám.

V roce 1860 byla sepsána za vedení Františka Ladislava Riegra žádost císaři, ve které se požadovalo uskutečnění jazykové rovnoprávnosti, zavedení českého vyučovacího jazyka především na středních školách a založení českého učitelského ústavu. Žádost však byla zamítnuta. (14)

Ve stejný rok byl císař nucen řešit nestabilitu vnitřní i zahraniční politiky rakouské země a odvolal Bacha z funkce a posléze i další notáble. Vydal „Říjnový diplom“, kterým se zřekl absolutismu. Říjnový diplom formuloval představu budoucího státoprávního uspořádání státu na federalistických principech. (15)

V 60. letech 19. století byla česká politická reprezentace natolik etablována, že si mohla dovolit se diferencovat. V politice hrála roli skupina umírněných a konzervativních staročeků (F. Palacký, F. L. Rieger) a nově se rodící strana mladočeků (Karel Sladkovský, bratři Grégrové), která představovala radikálně demokratickou tendenci charakterizovanou novými a progresivními myšlenkami.

Negativně do relativně poklidného života celé rakouské říše zasáhla válka mezi Rakouskem a Pruskem v roce 1866. Mnoho českých mužů přišlo o život zejména v bitvě u Hradce Králové; válka celkově přinesla českému obyvatelstvu řadu útrap.

Tento rok přinesl jedno pozitivum do oblasti školství. Byl vydán zákon o rovnoprávnosti jazyků na školách a proto je možné hovořit o skutečně českém středním školství, jež bylo také od roku 1866 budováno na Moravě, kde vznikla první česká gymnázia (Brno, Olomouc). (16)

Po rakousko-uherském vyrovnání (rozdělení Rakouska-Uherska na dvě části) došlo k dalšímu podstatnému kroku v rakouské politice. Císař byl nucen svolat říšskou radu, která přijala celek zákonů, jimž se podle doby vzniku říká prosincová ústava (1867). Posléze byla mimo jiné stanovena povinná školní docházka a zrušen dohled církve nad školami. (17)

Školství bylo od roku 1870 v rukou ministra Stresmayera, který s krátkou přestávkou byl v čele ministerstva do února 1889. Léta jeho vlády nepřinesla českému školství nic podstatného a příznivého. Za jeho téměř desetileté řízení školství došlo k otevření jediné české školy státním nákladem (reálné gymnázium v Praze).

Na konci 19. století prožíval český národ svůj hospodářský a sociální vzestup. Bylo dobudováno Národní divadlo, které se stalo pokladnicí a inspiračním zdrojem pro české dramatické a hudební umění, ale také pro různé obory českého umění výtvarného.

Pro rozvoj školství byl podstatný rok 1882, neboť přinesl obnovení samostatné české univerzity, která se záhy stala mohutným centrem moderní české vědecké generace a odkud vyšly dobové proudy a vůdčí osobnosti kulturního, i politického života. Tento krok podpořil kvantitativní rozvoj českého školství, zejména středních škol. Je na místě zdůraznit, že pokud hovoříme o středních školách, hovoříme o školách chlapeckých. (18)

Za svůj úspěch považovala česká politika vydání tzv. Stresmayerových jazykových nařízení, podle nichž byly státní úřady v Čechách a na Moravě povinny přijímat od občanů také česká podání a česky na ně odpovídat. Tato nařízení zkomplikovala německým úředníkům život a vyvolala bouři německého odporu.

Záslouhou Josefa Hlávky se začíná připravovat Česká akademie věd a umění, jež své působení zahájila v roce 1891. (19)

V této době došlo v našem dívčím školství k unikátnímu kroku – vzniklo první dívčí soukromé gymnázium, první nejen v Čechách, Rakousku, ale i ve střední Evropě.

Konec 19. století je mimo jiné specifický vznikem dělnických a dalších stran, vznikem dělnického hnutí. O slovo se hlásí mladá generace inteligence, zvaná realisté v čele s filozofem Tomášem Masarykem a právníkem Josefem Kaitzlem. (20)

V září 1896 byla založena Dělnická akademie, vrcholná vzdělávací instituce, která působila do konce 2. světové války. Na založení se podílelo české sociálně demokratické dělnictvo a pomohl i Tomáš G. Masaryk. (21) Ženské hnutí bylo na konci 19. století s výjimkou staročechů a klerikálů všemi českými politickými stranami v zásadě přijímáno jako perspektivní. V osvětových přednáškách T. G. Masaryka byla ženská otázka jedním z hlavních sociálních témat, hned za otázkou dělnickou.

Již na konci 19. století byl ve vzduchu cítit konec rakouské monarchie, který čeští politici předpokládali.

Sarajevský atentát zapříčinil čtyřletý válečný konflikt v Evropě. Českým zemím kromě strádání přinesl samostatnost a utvoření nové Československé republiky.

Duchovním základem nového státu se stal ideál demokracie a humanity. Byla zvolena nová vláda, ministrem školství a národní osvěty se stal Gustav Habrman. V čele státu stanul T. G. Masaryk.

Poznámky

1. NEUDORFLOVÁ, M., L. **České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci.** Praha : JANUA, 1999, 446 stran. ISBN 902622-2-8, s. 9.
2. NEUDORFLOVÁ, M., L. *K opomíjené historii českých žen před r. 1914.* In : **Dějiny a jejich přítomnost.** Sborník přednášek pro učitele dějepisu. Ed. Kohnová J. Praha : Porta linguarum, 1996, s. 6 - 24. ISBN 80-901833-1-X, s. 6. Autorka srovnává naše a západní feministické hnutí, které nemělo a dosud stále hledá porozumění mužů k realizaci svých myšlenek.
3. HORSKÁ, P., PEŠKOVÁ, J. *Rozhovor mezi filozofkou a historičkou o ženské otázce v Čechách.* In : Filozofický časopis, 1992, roč. 40, č. 5, s. 757 – 767. Praha : Filozofický ústav, ČSAV. ISSN 0015-1831. Srov. BOLZANO, B. **O nejlepším státě.** Praha : Mladá fronta, 1981, s. 53-54.
4. ŠMAHELOVÁ, H. *Bernard Bolzano a české národní obrození.* In : Český časopis historický, 2002, roč. 100, č. 1, s. 74 – 115. Praha : Historický ústav AV ČR. ISSN 0862 – 6111, s. 80. Srov. BOLZANO, B. Tamtéž, s. 56 – 57.
5. HORSKÁ, P., PEŠKOVÁ, J. Tamtéž, s. 762.

6. NESÝ, P., O. *Emancipace žen*. In : Kalendář paní a dívek českých. Praha : Tiskem a nákladem J. Otty, 1892, roč. 5, s. 98.
7. NESÝ, P., O. Tamtéž, s. 98 – 99. KRÁSNOHORSKÁ, E. Naše snaha. In : Svoboda. Politický časopis, 1873, roč. 7, č. 2, s. 33 – 42; č. 3, s. 70 – 74; č. 4, s. 108 – 111; č. 6, s. 164 – 167. Uvedené články Elišky Krásnohorské podrobně reflektují soudobé společenské poměry a pohled na postavení ženy v 19. století, které přísně hodnotí. O vyšším počtu žen v různých zemích pravidelně informuje též v Ženských listech. Je zřejmé, že musela být dobře informována o demografickém vývoji v Evropě, o počtu žen, neboť udává konkrétní čísla. Stejného názoru je i MALÍNSKÁ, která tyto články cituje v publikaci **Do politiky prý žena nesmí – proč?** Dále o počtu žen a mužů *Poměr žen k mužům v Evropě*. In : Ženské listy, (rubrika Směs), 1893, roč. 21, č.12, s. 229.
8. NESÝ, P., O. Tamtéž, s. 99. Srov. POTŮČEK, A. *Vychování a svobodná povolání žen*. In : Kalendář paní a dívek českých. Praha : tiskem a nákladem F. B. Batovce, 1890, roč. 3, s. 109 – 112. Zde s. 110. SOKOLOVÁ, B. *Jaké péče dostává se u nás duševnímu nadání žen*. In : Ženské listy, 1890, roč. 18, č. 1, s. 1 – 3; č. 2, s. 30 – 33; č. 3, s. 51 – 54. Předneseno veřejně 17. listopadu r. 1889 v Měšťanské Besedě v Praze ve prospěch útulku pro staré učitelky. Ve svých člancích se Sokolová zamýšlí nad tím, jsou-li mladé dívky intelektuálně omezovány a jejich duševní potenciál ničen. V manželství nevidí životní cíl žen.
9. HORSKÁ, P., PEŠKOVÁ, J. Tamtéž, s. 758.
10. KOL. AUTORŮ. **Dějiny zemí koruny české II**. Druhé, opravené a doplněné vydání. Praha : Paseka, 1993. ISBN 80-85192-60-8.
11. ŠOLLE, Z. **Století české politiky. Od Palackého k Masarykovi**. 1. vyd. Praha : Mladá fronta, 1998, 304 stran, zde s. 36 – 37. ISBN 80-204-0696-4. Tento program byl od dubna rozvíjen Národními novinami a Havlíček v nich nastínil program austroslavismu.
12. ŠOLLE, Tamtéž, s. 51 – 52.
13. VESELÁ, Z. **Vývoj české školy a učitelského vzdělání**. 1. vyd. Brno : Filozofická fakulta MU v Brně, 1992, 147 stran, zde s. 34 – 35 ISBN 80-210-0458-4. Konkordátem byla posílena závislost školy na církvi. Zvýraznilo se nejen pracovní, ale i sociální ponižení učitele, zejména učitele triviálních škol, který byl udržován v hmotné bídě. Církev určovala spolu se zemskou školní radou vyučovací řeč na jednotlivých ústavech.
14. VESELÁ, Z. Tamtéž, s. 36.
15. VESELÁ, Z. Tamtéž, s. 36. Srov. Dějiny zemí..., s. 98.
16. VESELÁ, Z. Tamtéž, s. 37.
17. Dějiny zemí..., s. 103. Srov. NEUDORFLOVÁ, M., L. *České zkušenosti s parlamentarismem v Rakousku před r. 1914*. In : **Dějiny a jejich přítomnost**. Sborník přednášek pro učitele dějepisu. Ed. Kohnová J. Praha : Porta linguarum, 1996, s. 32 – 33. ISBN 80-901833-1-X.
18. ŠOLLE, Tamtéž, s. 78. Srov. VESELÁ, Z. Tamtéž, s. 47.
19. ŠOLLE, Tamtéž, s. 78.
20. ŠOLLE, Tamtéž, s. 173 – 181. Pád Badeniho a Thunovy vlády podpořil krizi mladočeské strany. Tato krize uvolnila síly, jež vyvolaly v život mohutný sociálně-ekonomický rozvoj. Srov. KOPÁČ, J. **Dějiny české školy a pedagogiky v letech 1867 – 1914**. 1. vyd. Brno : Pedagogická fakulta UJEP, 1968.

Realisté kritizovali zaostalost Rakouska-Uherska a srovnávali poměry v habsburské monarchii s životem ve vyspělých zemích. V 90. letech byl Masaryk zásadně proti revoluci. Z národních tradic zdůrazňoval ty, které měly význam pro program realistické strany. Proto vyzdvihoval význam Husa, Komenského, českých bratří proti husitské revoluční tradici. Realistům šlo především o reformu člověka, o malé dílčí reformy. Zdůrazňovali význam výchovného působení politiků, spisovatelů a učitelů. Masarykovy myšlenky si našly velkou odezvu mezi učitelstvem.

21. POKORNÝ, J. Český svět I. 1889 – 1918. 1. vyd. Praha : Argo, Paseka, 1997. ISBN 80-7203-168-6. ISBN 80-7185-146-9, s. 67- 68.

2. Vzdělávání dívek v první polovině 19. století

Přišla doba, ve které jest nutno
ženu rázem povznést na stejný stupeň
kulturní rovnoprávnosti s mužem.

J. S. Mill

Pro orientaci v otázce dívčího vzdělávání je potřeba nejprve zmínit možnosti a způsoby, jimiž mohly dívky dosáhnout určitého vzdělání. Odpověď na otázku, jaké bylo vyšší (střední) dívčí školství, je velmi jednoduchá – téměř žádné. V roce 1774 vydala Marie Terezie Všeobecný školní řád stanovující všeobecnou vzdělávací povinnost pro chlapce i pro dívky ve věku od šesti do dvanácti let. Cílem tohoto elementárního vzdělávání bylo minimalizovat ngramotnost. Tedy děti se měly naučit číst, psát a počítat. Je nasnadě, že docházka dívek do škol byla více než zoufalá, což dokládají dobové školské statistiky. V první polovině 19. století byla situace o něco lepší, ne však dobrá. Chudé dívky chodily do škol triviálních, dívkám ze středních či vyšších sociálních vrstev společnosti se dostávalo více možností. Mohly se vzdělávat doma za pomoci domácích učitelů nebo navštěvovat klášterní či soukromé vzdělávací ústavy, kde se jim dostávalo (ne všude) poměrně slušného vzdělání. Některé dívky byly posílány za vzděláním do cizích zemí.

To ovšem stále hovoříme o dívkách ve věku z našeho hlediska školou povinném. Vyšší typy škol jako byla např. gymnázia pro chlapce či v 50. letech 19. století nově zřízené chlapecké reálky pro dívky neexistovaly. Jinak řečeno, až do druhé poloviny 19. století nespátrilo světlo světa střední dívčí školství – např. školy připravující pro povolání, všeobecně vzdělávací školy, průmyslové školy apod.

Již v první polovině 19. století lze však vystopovat nejen první myšlenky o nutnosti pozvednutí vzdělanostní úrovně žen, ale i první praktické kroky, které k tomuto cíli vedly. I když zatím nedošlo k výraznému systematickému či institucionálnímu způsobu vzdělávání dívek, jsou tyto tendence významné pro další progresivní vývoj sociální úrovně společnosti.

Mezi první ženy – feministky, které se zabývaly dívčím vzděláním, patří **Magdalena Dobromila Rettigová** (1785 – 1845). Tato žena je veřejnosti spíše známa jako autorka kuchařských knih. Její úloha v našich dějinách je ovšem hlubší. Sama navštěvovala školy jen krátce, a to pouze německé dle přání její matky. Vzdělání, na

svou dobu pro ženu neobvykle široké, získala vlastním přičiněním, především pilnou četbou a studiem českého jazyka. (22)

Kuchařské umění a dovednost v domácích a ručních pracích vedla Rettigovou k založení soukromé školy pro chudší dívky. Učila je vaření, ručním pracím, vkusu a pořádku, dovednostem týkajícím se společenského života. Dívky též motivovala k užívání správné češtiny, lásce k jazyku a svému národu a k pravidelnému čtení dobrých českých knih. Rettigová vyučovala ve vlastní domácnosti. Dokonce založila v Litomyšli darem 200 zlatých nadaci pro studium chudých dívek. Nadace existovala ještě koncem 19. století. (23)

Od dvacátých let hrály zvláštní roli salony zámožnějších měšťanů v Praze i v dalších větších městech. Představovaly společenskou a kulturní instituci. Zároveň jejich cena spočívala v tom, že umožňovaly šíření filozofických, politických, sociálních názorů v době, kdy se vídeňská vláda a katolická církev snažily, aby česká společnost zůstala co nejméně „infikována“ osvícenskými názory. Tak se salony a ostatní kulturní centra staly prostředkem zvyšování úrovně informovanosti, humanity, emancipace, staly se prostředkem intelektuálního rozvoje části obyvatel.

Mezi nejznámější salony ve 30. a 40. letech patřil salon u Palackých, u Staňků, u Riegerů, u Pechů (rodiče Elišky Krásnohorské) a další. Pro vlastní vzdělávání žen pracoval salon u Josefa Friče (otec J. V. Friče). Organizátorkou setkání vlastenců a vlastenek byla Johanna Fričová, která uměla česky mnohem méně než německy, neboť příležitosti získat vzdělání v češtině v podstatě neexistovaly. Ze salonu u Fričů vzrostla první veřejná dívčí škola, kterou vedla Johannina sestra Antonie Raisová, více známá pod jménem **Bohuslava Rajská** (1817 – 1852). (24) V tomto salonu přednášel mimo jiné Karel Slavoj Amerling o fyzice, historii, přírodních vědách, o medicíně, pedagogice. Přednášky, konané k večeru, navštěvovaly s Antonií její pražské přítelkyně, budoucí vlastenky Eleonora Jonáková, Marie Hošková, Anna Hlavsová, Marie Kuřáková a další ženy. (25)

Přednáškám poskytovala Johana Fričová útulek po několik let, až do vybudování Budče (1838), což bylo jakési univerzální učiliště, kde se měli vzdělávat děti i dospělí lidé včetně žen. Tedy součástí tohoto komplexu (byla zde zřízena i nemocnice, dílny, laboratoře, knihtiskárna) byla i dívčí škola, kde vypomáhala Amerlingovi Bohuslava Rajská. (26)

Škola byla určena pro důkladné vzdělání vychovatelek, matek, manželek a hospodyň. (27) Bohuslava Rajská platila za dosti vzdělanou pražskou dívku a

vlastenku. (28) Při výchově dětí svých sester si všimla svého vychovatelského nadání a uvažovala, jak je uplatnit. Rozhodla se pro životní dráhu vychovatelky a učitelky a pro založení vlastního malého ústavu pro vzdělání dívek. (29) 16. června 1842 vydalo gubernium vyhlášku o zřízení pedagogického kurzu pro ženy. Byly přijímány dívky starší šestnácti let. Bohuslava Rajská a její přítelkyně Marie Hošková neváhaly a přihlásily se ke studiu ještě též rok. Rajská měla ze strany svých sester a švagrů maximální pochopení a podporu. Studium bylo náročné a Rajská studovala s pílí a svědomitostí sobě vlastní. (30) Bývala často unavena a zdá se, že se již pomalu začala hlásit tuberkulóza, která měla na svědomí její předčasnou smrt.

V únoru 1844 si podala žádost ke guberniu, aby si mohla zřídit český soukromý ústav pro vychování dívek. Přes značné průtahy a počáteční zamítnutí se podařilo získat souhlas. Celou anabázi žádosti o zřízení školy podrobně popisuje Věra Vostřebalová. (31)

Rajská svou školu otevřela ve Vodičkově ulici, kde najala třípokojový byt. Ze dvou pokojů byly učebny. Učilo se náboženství, trivium, přírodní vědy, cizí jazyky, ženské ruční práce, tanec, kreslení, hudba. V ústavu byly vzdělávány dívky různého věkové spektra, zejména dívky starší patnácti let.

Přestože škola Rajské netrvala ani rok (provádala se za Ladislava Čelakovského a odjela s ním do Vratislavi), získala si poměrně velkou popularitu. Uzavřením školy byla do jisté míry podryta důvěra veřejnosti ve feminismus. Pokračovatelkou v idejích Bohuslavy Rajské byla její letitá přítelkyně Eleonora Jonáková, která pravděpodobně absolvovala učitelský ústav o rok později než Rajská. Jonáková zřídila ústav a penzionát pro mimopražské dívky v domě U tří korun na Uhelném trhu. Byly přijímány uchazečky nejrůznějšího věku. (32)

Ještě pár poznámek k ženské Budči **Karla Slavoje Amerlinga**. Po odchodu Rajské z Budče neměl Amerling koho uvést na místo ředitelky dívčí školy. Rajskou nahradila v čele dívčí školy Františka Svatava Michalovicová, budoucí manželka Amerlinga. Svou činnost zahájila v lednu roku 1845 a v prvním roce měla škola 35 žaček ve věku 5 – 20 let. Po dvou letech navštěvovalo školu 48 žaček. (33)

Po zrušení celého budečského ústavu přenesla Svatava Amerlingová školu do Vodičkovy ulice. Dalším místem byla Široká ulice (dnešní Jungmannova) a po třetí se ústav stěhoval na Václavské náměstí. Zde vydržel do roku 1870 a zanikl po odchodu Svatavy Amerlingové na odpočinek.

V dívčím ústavu se vyučovalo literním předmětům, ženským pracím, hudbě, francouzštině, počtům, krasopisu, náboženství. Mnoho předmětů učila ona sama. Dokonce dívkám dávala i soukromé hodiny.

Eva Hoffmannová ve své monografii uvádí také soukromou školu Anny Tesařové. Vznikla v roce 1862 z podnětu Františka Tesaře, učitele na české hlavní škole. Tesař byl odchovanec a žák Karla Slavoje Amerlinga. Nový ústav představoval konkurenci dívčímu ústavu Svatavy Amerlingové. Řevnivost obou učitelek byla více než zřejmá. (34)

Hoffmanová dále uvádí: „Máme doklady o tom, že Amerling byl v Čechách první, kdo se zasadil o univerzitní přednášky pro ženy. Jak ukazuje spis ve Státním archivu v Praze, podal Amerling dne 27. ledna 1844 c. k. zemskému presidiu žádost o povolení univerzitních přednášek pro ženy“. (35) Přednášky se konaly v zimním semestru roku 1844 – 1845.

Amerling však nebyl první, koho napadlo zřídit přednášky pro ženy na akademické půdě. Od druhé poloviny 18. století bylo nařizeno porodním babičkám navštěvovat kurz, který byl organizován v českém i německém jazyce pod patronací Karlovy univerzity. Bez absolvování tohoto kurzu nemohly oficiálně vykonávat činnosti a povinnosti porodní báby (viz příslušná kapitola o problematice vysokoškolského vzdělávání žen a dívek).

V roce 1848 vznikl společným dílem Honoráty Zapové a Johanky Fričové **Spolek Slovanek**, jehož cílem mělo být založení ženských škol pro děti i dospělé ženy a dívky.

Nejprve je třeba stručně uvést zmínku o **Honorátě Zapové**. Zdá se, že je to jedna z mála žen, jejíž pojetí dívčího vzdělávání neustrnulo pouze na úrovni myšlenek a názorů, ale bylo realizováno zcela praktickými skutky. Honoráta z Wiśniowských byla šlechtička a narodila se 5. dubna 1825 v Haliči. Dostalo se jí pečlivého vychování a vzdělání, stejně tak i vlasteneckého smýšlení. V roce 1841 se provdala za českého úředníka Vlastislava Zapa, se kterým se přestěhovala do Prahy. Od něj se také naučila mluvit a psát česky. (36) Praha ji však nemile překvapila. Vlastenectví Čechů se jí zdálo v porovnání s vlastenectvím polským vlažné, střízlivé, bojácné. Hlavně ji zarazila netečnost žen v národním cítění. (37) „Nemohla na př. pochopiti, proč dámy naše, vydávající několik set zlatých za turecké šály, tehdáž módní, považují za největší marnotratenství koupiti knihu neb dokonce předpláceti na některý časopis [...], rodiny nechávají celou řadu pokojů svých prázdnu, stiskajíce se v nejtemnějším,

nejnezdравějším bytu svého zákoutí, aby neporušily lesk jejich [...], že choti a dcery zástupců intelligence, doktorů, profesorů atd., až na málo výjimek, dokonce se nezajímal o rozkvět literatury, o postup umění, nevšímající si vůbec nejsvětějších důležitostí svého národa.“ (38)

Zapová byla ve své vlastenecké práci neúnavná. Měla dar a schopnost přesvědčit, strhnout ostatní pro realizaci svých myšlenek. Tak vlastně vznikl spolek s původním názvem „Sestry Slovanské“ později přejmenován na „Spolek Slovanek“. Zapová trávila mnoho času psaním dopisů, sháněním finanční podpory pro zřízení vzdělávacího ústavu. Spolek bohužel neměl dlouhého trvání. Zřejmě doba ještě nebyla dostatečně zralá na to, aby ženy organizovaly a udržely sdružení, realizovaly stanovené cíle, zajišťovaly finanční podporu. Pro osobní neshody, malicherné invektivy mezi členkami spolku, došlo k ukončení jeho činnosti po roce působení. Hezké pojednání podává o Spolku Slovanek Čeněk Zíbrt, který na základě studia tehdejších dostupných archivních pramenů sepsal o spolku dva články. Zřízení školy pro dívky však nezmiňuje. Sam dodává, že pramenů k činnosti spolku je zoufale málo. (39)

Zánik Spolku Slovanek a velké zklamání Zapové (nesmíme zapomenout, že organizaci spolku věnovala mimořádné úsilí, což se negativně odrazilo na jejím zdraví) však nemohly udusit její vlasteneckou vizi. Po odpočinku v Haliči u svých příbuzných, kam se uchýlila po rozpadu spolku, se vrátila do Prahy a začala studovat vychovatelské spisy. Sepsala útlou knížečku pro mladé dívky s názvem „*Nezabudky, dar našim pannám*“. Tímto spiskem sledovala zvýšení úrovně dívčího vzdělání.

Na podzim 1855 otevřela vlastní *ústav pro výchování českých dcer*. Trval však jen krátce, tři měsíce, v prosinci jej Zapová sama zrušila, jen několik dní před svou smrtí. 4. ledna 1856 Honoráta Zapová zemřela na onemocnění prsu. (40)

Není bez zajímavosti následující poznámka. Ve šlépějích své matky kráčela Zdislava Zapová, jež založila industriální dívčí školu. Získala jsem pouze dva články a inzerát z Ženských listů z roku 1890, které uveřejnily informace o stěhování školy. Inzerát říká, že účelem školy je „podati dospívajícím dívkám vědomosti z oboru ručních prací ženských – šití, vyšívání, ruční práce zdobné všeho druhu“. Dále informuje o době vyučování, o délce trvání školního roku. (41)

Za zmínku stojí i další ženský spolek, jenž byl ustanoven na popud Josefy Kubínové (Chorvatka provdaná do Čech, zanícená slovanskou vzájemností, básnířka) v prosinci 1848. Spolek „**Slovanská Dennice**“ (název spolku), směřoval ke stejnému cíli jako Spolek Slovanek Honoráty Zapové. Zíbrt ve svých člancích uvádí, že „koncem

listopadu a na začátku prosince r. 1848 J. Kubínová rozeslala podrobný program dívčího učiliště. Vyučovalo se dějepisu, zeměpisu, přírodopisu, esthetice, kreslení, hudbě, řeči (vedle české a německé) francouzské, italské a anglické, ženským pracím, hospodyňství.“ (42) Více informací o škole autor nepodává.

Ze stručného nárysu dívčích škol je patrné, že zatím chybělo silné a stabilní zázemí, na jehož základech by mohly být zřizovány dívčí školy pro dospívající mládež. Je však nutné ocenit snahy prvních osvícenců snažící se pozvednout ženskou vzdělanost.

Poznámky

22. NEUDORFLOVÁ, M., L. **České ženy ...**, s. 13.

23. NEUDORFLOVÁ, M., L. Tamtéž, s. 15.

24. NEUDORFLOVÁ, M., L. Tamtéž, s. 20 – 21.

25. VOSTŘEBALOVÁ, V. **Bohuslava Rajska a její vychovatelské snahy**. Nevydaný strojopis, s. 15. Archiv Pedagogického muzea Jana Amose Komenského v Praze. Karton S 217/4.

26. HOFFMANOVÁ, E. **Karel Slavoj Amerling**. Praha : Melantrich, 1982, s. 64. Srov. NEUDORFLOVÁ, M., L. Tamtéž, s. 22.

27. **Ottova encyklopedie obecných vědomostí**, [CD-ROM], 2. díl, heslo Budeč, s. 840. **Ottova encyklopedie obecných vědomostí**, [CD-ROM], 2. díl, heslo Amerling, s. 151 – 152. Hlavním cíle Amerlingových snah bylo zříditi velkolepý, národní vychovatelský ústav, kde by se vzdělávali učitelé, průmyslníci, vychovatelky, matky, hospodyně.

28. VOSTŘEBALOVÁ, V. Tamtéž, s. 20. Rajska sice platila za jednu z nejvzdělanějších pražských dívek, což budilo obdiv, ale i kritiku „neženskosti“ u konzervativců. Sama se v některých dopisech směje tomu, že je prý „mužatka“. I Podlipská a Amerling ji upozorňovali, že nemá překročit meze své ženskosti. Úžasné svědectví o své zkušenosti s Rajsou podává Karolina Světlá. „Jednou v neděli vracela jsem se s dědečkem ze Žofina domů. [...] Od mostu přicházely k nám právě tři dámy vstříc [...] Popohlídla jsem k nim jen náhodou, ale nejmladší se mi zdála tak slíčnou, že jsem ještě jednou zraku svého k ní obrátila. [...] a já zaslechla úryvek jejich hovoru. Trhla jsem sebou při těchto lahodných zvucích mladé dámy [...] Byly to tóny známého, a přece do formy a do výrazů mi úplně nepovědomého jazyka [...] Hovořila, jak jsem si dobře povšimla úmyslně trochu hlasitěji ... viděla jsem, že se český jazyk ve své ryzosti ještě nevytratil z úst a srdcí Čechů.“ Až za několik let se dozvěděla, že potkala Bohuslavu Rajsou. **Z literárního soukromí I. Vzpomínky, paměti, soukromí**. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959. S. 411 – 413.

29. **Ottova encyklopedie obecných vědomostí**, [CD-ROM], 21. díl, heslo Rajska, s. 74.

30. VOSTŘEBALOVÁ, V. Tamtéž, s. 31 - 33. 16. června vydalo gubernium vyhlášku o zřízení pedagogického kurzu pro ženy. Autorka cituje v překladu: „Jeho c. k. veličenstvo ráčilo nejmilostivěji povoliti, aby dívčí triviální škola, připojená k vzorné hlavní škole v Praze, byla změněna v hlavní školu tím, že se jí přidá třetí třída; dále aby bylo zřízeno pedagogické vyučování pro kandidátky učitelství. Třetí třída, jakož i pedagogický kurz pro kandidátky budou zahájeny dnem 1. října 1842 [...] jsou do

pedagogického kurzu přijímány dívky starší šestnácti let [...] Učitelství kurz trvá celý školní rok.“ Srov. BAHENSKÁ, M. **Počátky emancipace žen v Čechách**, s. 32 - 33. Od roku 1806 mohly ženy vyučovat v soukromých dívčích školách pouze ruční práce, za tímto účelem se musely připravit ke zkoušce skládané u vrchního dozorce a představené Týnské dívčí školy. Od roku 1842 vzniklo při Malostranské dívčí škole devítiměsíční preparandium pro vzdělávání učitelek, které v roce 1849 zaniklo.

31. VOSTŘEBALOVÁ, V. Tamtéž, s. 41 – 48.

32. HOFFMANOVÁ, E. Tamtéž, s. 65.

33. HOFFMANOVÁ, E. Tamtéž, s. 66 – 67. *Františka Svatava Amerlingová*. In : Časopis učitelek, 1886, roč. 2, č. 1, s. 9 – 11; 1886, roč. 2, č. 2, s. 24 – 25. *Františka Svatava Amerlingová*. In : Časopis učitelek, (rubrika Rozhledy školské), nekrolog, 1887, roč. 3, č. 11, s. 137 – 138.

34. HOFFMANOVÁ, E. Tamtéž, s. 70. Srov. BAHENSKÁ, M. Tamtéž, s. 33, 38. Soukromé dívčí ústavy (např. Anny Tesařové, Svatavy Amerlingové, manželů Svobodových) se zaměřovaly převážně na výuku cizích jazyků, hudby a společenského chování.

35. HOFFMANOVÁ, E. Tamtéž, s. 72.

36. VÁVRA, V. *O účastenství žen v českém probuzení*. In : 10. výroční zpráva Dívčích škol Vesny v Brně za školní rok 1895/96. Brno : nákladem spolku, 1896, s. XII.

37. SVĚTLÁ, K. *Z literárního soukromí*. In : Ženské listy, 1880, roč. 8, č. 8, s. 127 – 132. Srov. TÁBORSKÝ, F. **Půlstoletí vyšší dívčí školy královského města Prahy 1863 – 1913**. Praha, 1913, s. 17.

38. SVĚTLÁ, K. Tamtéž, s. 129 – 130. Srov. TÁBORSKÝ, F. Tamtéž, s. 17.

39. ZÍBRT, Č. „*Sestry Slovanské*“ čili „*Spolek Slovanek*“ r. 1848 v Praze. Kulturní obrázek na základě bývalého archivu spolkového. In : Květy, 1907, roč. 24, č. 1, s. 25 – 38; Květy, 1907, roč. 24, č. 2, s. 203 – 215.

40. TÁBORSKÝ, F. Tamtéž, s. 19. **Ottova encyklopedie obecných vědomostí**, [CD-ROM], 27. díl, heslo Zapová, s. 439 – 440.

41. *Industriální dívčí škola slečny Zdislavy Zapové*. In : Ženské listy, 1890, roč. 18, č. 3, s. 62. *Industriální škola slečny Zdislavy Zapové v Praze*. In : Ženské listy, 1890, roč. 18, č. 5, s. 110.

42. ZÍBRT, Č. *Slovanská Dennice v Praze r. 1848 – 9 a její zakladatelka Jos. Kubínová*. In : Osvěta, 1907, roč. 37, č. 6, s. 504 – 513; Osvěta, 1907, roč. 37, č. 8, s. 703 – 709.

3. Dívčí školství ve 2. polovině 19. století

Sebe počtil, kdo se o školu postaral.

bolzanista Daneš

V 60. letech v souvislosti s uvolňováním politických poměrů se začaly postupně vytvářet podmínky pro budování dívčího vyššího školství. Proces zakládání škol pro dospívající dívčí mládež se však neobešel bez vynaložení značného úsilí. Sociální situace sice byla zralější k prosazování pokrokových myšlenek, nicméně tradiční a konzervativní pohledy na submisivní ženu - hospodyně stále vládly značnou intenzitou. Začaly se však otevírat možnosti pro charitativní, vzdělávací a spolkovou činnost. České ženy a pokrokově smýšlející muži se nových možností chopili s velkým zaujetím. Byly založeny vyšší dívčí školy, školy připravující pro určitý druh profese, v 90. letech vznikla první všeobecně vzdělávací škola – gymnázium pro dívky v Praze. Konec 19. století sebou přinesl revoluční čin v českém školství, v našich dějinách dosud nevídaný – vstup dívek na akademickou půdu.

Tato kapitola je členěna následovně:

- Nejprve jsou zmíněny vyšší dívčí školy, respektive Vyšší dívčí škola v Praze
- Činnost spolková a s ní související aktivity na poli vzdělávacím, eventuálně na poli charitativním pro dokreslení cíle a účelu práce jednotlivých spolků
- Školy připravující k určité profesi dívky ze sociálně chudých poměrů
- Gymnázium Minerva v Praze
- Vysokoškolské studium žen.

Činnost jednotlivých spolků věnující se vzdělávací činnosti byla nesmírně bohatá. Jsem si vědoma, že práce nemůže podrobně postihnout a uchopit všechny kroky, které ten či onen spolek realizoval. Dotýkám se proto pouze nejdůležitějších aktivit představujících přínos a posun v dívčím vzdělávání.

3.1 Vyšší dívčí škola v Praze

Šedesátá léta 19. století zaznamenala mnoho významných vlasteneckých událostí. Zde jsou uvedené některé z nich.

1860 – po dlouhé době vyšel časopis Čas dne 1. října

1861 – 1. ledna vyšlo první číslo Národních listů

1861 – 11. března se konaly volby do městského zastupitelstva (nekonaly se 10 let), radnice přešla do českých rukou, purkmistrem (starostou) se stal František Václav Pštross (viz níže)

1861 – zahajuje svou činnost mužský pěvecký sbor Hlahol

1862 – otevřeno Prozatímní divadlo (Táborský uvádí rok 1863)

1863 – založena Umělecká beseda

1863 – založen na popud Vojty Náprstka Americký klub dam, ženský spolek věnující se povznesení vzdělání žen

1863 – otevření Vyšší dívčí školy v Praze. (43)

3.1.1 Okolnosti vzniku školy

Na jaře 1861 se v Praze konaly volby do městského zastupitelstva, jejichž výsledkem bylo „počeštění“ pražské radnice. Starostou se stal **František Václav Pštross** (1823 – 1863), muž neobyčejně inteligentní, vzdělaný, schopný, s všestrannými zájmy. Již ve svých třiceti letech se věnoval veřejnému životu jako předseda obchodní a průmyslové komory. V hospodářské politice se stavěl proti velkému liberalismu, neboť věděl, že svoboda podnikání zvýhodňuje velké podnikatele, avšak drobné živnostníky omezuje.

Byl to muž na svém místě, který dovedl povznést hospodářské i kulturní poměry v Praze.

Jednou z jeho prvních povinností, kterou si stanovil společně s městskou radou, bylo zřízení Vyšší dívčí školy. (44, 45) Již 20. září 1861 byl přednesen městské radě konkrétní návrh, který vypracoval městský radní **Josef Wenzig** (1807 – 1876). Wenzig byl v oblasti školství člověkem na svém místě. O školskou problematiku se zajímal od 40. let 19. století, byl politicky a literárně činný a v 60. letech podporoval nově vznikající spolky. Sepsal metodické knihy a učebnice. Díky svým schopnostem byl pozván do Vídně, aby se podílel na reorganizaci rakouského školství. Podařilo se mu

prosadit zřízení první české reálky, kde působil od roku 1849 jako ředitel. Od roku 1861 byl činný ve sboru obecních starších na pražském zastupitelstvu a zároveň jako poslanec v českém sněmu. (46)

Intenzivně spolupracoval s Pštrossem na rozšíření českého jazyka do pražských škol.

Jednání o Vyšší dívčí škole v září 1861 městská rada odložila na další zasedání, protože neměla k dispozici ucelený a kompletní učební plán. V říjnu bylo založení Vyšší dívčí školy schváleno, schválil se i počet učitelů, náklady na provoz školy.

Vznik školy i nadále provázely složité peripetie. Josef Wenzig musel opakovaně obhajovat zřízení Vyšší dívčí školy, podporovat původní učební plán učitele Františka Tesaře (učitel z Budče), který nebyl schválen. (47, 48, v uvedených publikacích není uveden důvod, proč nebyl Tesařův návrh učebního plánu schválen)

Nakonec měla městská rada 30. září 1862 v rukou povolení místodržitelství zřídit soukromý ústav pro vzdělávání dívek. Avšak zakládací listina školy byla schválena až 28. července 1887!

Pražská radnice vypsalala konkurz na místo ředitele, kterého se zúčastnilo šest uchazečů. Vybrán byl zkušený vychovatel **Dr. Vilém Gabler** (1821 – 1897). Dr. Gabler vystudoval filozofickou fakultu v Praze a ve Vídni, v roce 1846 navštívil Francii, kde se věnoval studiu školského systému a dobročinných ústavů. Po svém návratu působil jako vychovatel v rodinách vyšších společenských vrstev. Během revolučních let kolem roku 1848 se zapojil do politického života, spolupracoval s Karlem Havlíčkem Borovským. Redigoval německé noviny Union, po určitou dobu Národní noviny. V době, kdy se jednalo o obsazení ředitelského místa nově vznikající školy pro dívky, přijel náhodou do Prahy bez úmyslu kandidovat. Avšak na doporučení Palackého a po výzvě purkmistra Pštrossa s kandidaturou souhlasil a místo přijal. (49)

Škola měla být podle plánu otevřena již v březnu 1863. Dr. Gabler projevil přání, aby mu byl poskytnut čas ke studiu podobných ústavů v zahraničí i za cenu, že se otevření školy zpozdí. Radnice Dr. Gablerovi vyhověla a ten se ihned na vlastní náklady vydal na studijní cestu nejprve do Švýcarska, o kterém věděl, že má již třicetiletou tradici dívčího vyššího školství. Gabler cestoval po Švýcarsku, Německu, po Francii, navštívil Curych, Bern, Ženevu, Basilej a další města. Německé školy hodnotil po didaktické stránce jako výborné, ovšem vychovatelskou činnost shledával nedostatečnou. Ve Švýcarsku „žákyně, většinou dospělejší, a učitelé stáli proti sobě jako dva nepřátelené tábory, takže docházelo často k příkrým výstupům a pořádek byl

udržován jenom vojenskou disciplínou, kdežto zde, ve francouzských školách, byl poměr ten naprosto přátelský, jako rodinný a pořádek bez vojenské disciplíny, [...] a to vše pouhým zřízením třídních učitelek...“ (50) Francouzské školy se mu jevily jako nejpříjemnější. Právě odtud si přivezl do Prahy novinku, a to instituci třídní učitelky, která v našich zemích neměla ukotvenou tradici.

Purkmistr Pšross s návrhem souhlasil s vědomím, že to představuje jistou finanční investici. Avšak záhy po krátké nemoci purkmistr Pšross zemřel a Dr. Gabler se ocitl v nejistotě, zda-li mu budoucí starosta instituci třídních učitelek umožní. Nový purkmistr JUDr. Václav Bělský k radosti Dr. Gablera souhlasil a nyní již nic nestálo v cestě, aby mohla nová škola pro dívky začít pracovat.

3.1.2 Účel a cíl Vyšší dívčí školy

Stanovy školy z dne 22. června 1869 hovoří takto: „Účelem této školy jest podávati ženskému pohlaví všeobecné vyšší vzdělání. Připomenutí. Účel tento vylučuje tedy všechno, čeho by se smělo žádati jen na škole odborné.“ (51)

Jak již bylo výše zmíněno, zakládací listina byla schválena až 21. května 1887, v jejímž § 1. je stanoven účel školy takto: „Účelem této vyšší školy jest, aby nespouštějíc se zřetele povolání ženského pohlaví v domácnosti, v rodině, ve společnosti národní, odrostlejší ženské mládeži československé, která poměry svými k tomu jest vedena, učbou a vychováním podala té míry vzdělání vyššího, které se vyhledává pro společenské vrstvy vzdělanější.“ (52)

Škola si nečinila ambice připravovat dívky k určitému povolání. Nelze tedy v učebním obsahu zaznamenat žádnou kvalifikační průpravu. Škola byla zřízena jako soukromý ústav, jehož smyslem bylo vychovávat vlastenecké ženy. Z tohoto důvodu nemohla být školou státní. Radnice si nepřála žádných zásahů, omezení, nařízení ze strany státu. Chtěla si o škole rozhodovat sama. Vlastenecké zaměření školy se projevovalo ve výuce, např. samostatným předmětem týkajícím se českých dějin. Těm byla dávána jednoznačně přednost před dějinami světovými a rakouskými, které představovaly dokreslení kontextu našich dějin. Důraz byl kladen na národní vyšívání, jež bylo zařazeno do výuky ručních prací. Nejvíce si škola cenila toho, že poskytovala vzdělání pouze v českém jazyce.

Dr. Karel Híkl (v pořadí čtvrtý ředitel) poukazuje ve svém článku v Národních listech na tu skutečnost, že škola měla „...odváděti dívky od škol německých, od

rozličných klášterních a pensionátových, nepokrokových a nenárodních ústavů a měla jim poskytovat demokratické, harmonické a účelné vzdělání.“ (53)

Cílem Vyšší dívčí školy tedy bylo vychovat vzdělanou, vlastenecky cítící ženu vybraného chování, ženu, která bude ozdobou své domácnosti, rodiny, salonů.

Je patrné, že dívčí ústav byl určen pro dívky ze zámožnějších rodin. Platilo se poměrně vysoké školné.

3.1.3 Otevření školy

Ústav byl slavnostně otevřen 1. října 1863 starostou města JUDr. V. Bělským. Vyučovat se začalo o deset dní později, když byly učebny vybaveny potřebným inventářem a nábytkem. O otevření školy referovaly Národní listy 9. září 1863: „Již tedy konečně jest veškeré učitelstvo vyšší dívčí školy, na niž se národ po dvě léta těšil, ustanoveno [...]. Nemají ovšem býti vychovávány žádné české amazonky, [...], nýbrž má školou tou docíleno býti toho, aby v dívkách a matkách našich nepřirozeným vyučováním nebyl stírán obraz lidský a národní! Těš se, národe, i dcerám tvým nastala doba přirozeného, snadného a jistého pokroku na zdar a čest vlasti...“ (54)

První školní budovy stály v Široké ulici (dnešní Jungmannova), poté na rohu Hopfenštokovy ulice (dnešní Navrátilova), což byl nový obecní dvůr, kde škola působila tři roky. Nakonec natrvalo zakotvila ve Vodičkově ulici, kde budova školy (dnes je zde základní škola) stojí dodnes.

Do prvního roku (učební plán, počet tříd viz níže) se proti očekávaným 30 dívkám přihlásilo 93 děvčat. Byl to pro začátek neočekávaný úspěch, chápaný jako doklad o nutnosti tohoto typu škol. Byla zřízena pobočka, tedy dva první ročníky.

3.1.4 Učitelský sbor

Výlučnost a jakási originalita školy se zrcadlí i ve složení učitelského sboru. Kvalitní učitelský sbor pojímal ředitel Gabler za stěžejní otázku.

Již zmíněná instituce třídních učitelek nebyla v našich školách 19. století obvyklá. Stanovy pro Městskou vyšší školu dívčí podrobně určují povinnosti třídních učitelek, které se měly věnovat zejména vychovatelské činnosti. Řádná třídní učitelka měla být ustanovena definitivně, na základě dekretu městské rady mohla být propuštěna dle ustanovení disciplinárního řízení.

Ředitel Gabler požadoval, aby třídní učitelky byly žákyním „živým obrazem a vzorem duševního a mravního vzdělání.“ Dle něj měla výchova dívek respektovat jejich budoucí povolání, tzn. působení v rodinném kruhu. V tomto smyslu měly třídní učitelky utvořit ve třídě rodinnou atmosféru. Jinými slovy řečeno, třída dívek se měla podobat kruhu rodinnému, kde vzdělaná matka zdárně ve vlasteneckém duchu vychovává své dcery.

Pro udržení kázně přicházela třídní učitelka před začátkem vyučování jako první, trávila ve třídě čas po celou dobu vyučování. Jako poslední odcházela. Musela mít přehled o všem, co se ve třídě děje. (55)

Třídní učitelky učily ve svých třídách ručním ženským pracím, později i cizím jazykům – němčině, francouzštině.

První zkušenosti učitelského sboru s třídními učitelkami byly rozpačité. Ze začátku se učitelé nedovedli s touto novinkou vyrovnat. Měli za to, že třídní učitelky představují jakousi újmu na jejich pedagogických schopnostech a učitelské důstojnosti. Později však ocenili, že se nemusí zabývat kázeňskými problémy a mohou se věnovat pouze pedagogické činnosti.

Jednotlivé učitele vybíral ředitel Gabler obzvlášť pečlivě. Někteří z nich působili jako významní činitelé ve veřejném a kulturním životě.

Prvními členy učitelského sboru byli vedle ředitele Gablera:

- Josef Auštecký (výuka českého a německého jazyka)
- Petr Mužák, manžel Karoliny Světlé (učil krasopis, kreslení)
- Náboženství vyučoval kaplan fary u P. Marie Týnské Václav Nykles
- Karel Starý – v letech 1863 – 1898 (35 let!) vyučoval přírodopis
- Emanuel Tonner – pronásledovaný politik, Havlíčkův spolupracovník, na vyšší dívčí škole se věnoval výuce dějepisu, zeměpisu, českému jazyku (od roku 1872 působil jako ředitel Československé obchodní akademie)
- Skladatel a hudební teoretik Josef Leopold Zvonař – zpěv.

Prvními třídními učitelkami byly Anna Becková, která se provdala za ředitele V. Gablera, a Matylda Jiříkovská.

V pozdějších letech na škole učili mimo jiné Soběslav Hipolyt Pinkas, Dr. Petr Durdík (v letech 1889 – 1891), Dr. Otakar Hostinský, Dr. Jan Gebauer (v letech 1869 – 1871). Je zřejmé, že jde o samá zvučná jména, která dodávala škole „glanc a punc“. V pozdějších letech učila tělocviku Klemeňa Hanušová se svou asistentkou. Tělocvik

byl ustanoven jako mimořádný, tedy nepovinný předmět. Souhlas k výuce museli dát rodiče. (56)

3.1.5 Charakteristika žaček, první učební plán

Do prvního ročníku Vyšší dívčí školy byly přijímány žákyně ve věku 11 – 13 let. Výše školného činila 2 – 4 zlaté měsíčně. Na výjimky ze školného nebylo možné ani pomyslet. To dokladují i okolnosti zápisu Elišky Tylové, sirotku po Josefu Kajetánu Tylovi, do první třídy. Spolek sv. Ludmily (pražský charitativní spolek) pro ni žádal v roce 1866 mimořádné prominutí školného. Odpověď pražského purkmistra byla odmítavá s tím, že se žádné výjimky nepovolují.

Žákyně pocházely především z měšťanských rodin. Byly to dcery bohatých obchodníků, živnostníků, také úředníků, učitelů, advokátů, továrníků, statkářů. Mezi prvními žačkami byla i Zdeňka Havlíčková, školu též navštěvovaly budoucí spisovatelky Marie Gebauerová, Marie Červinková-Riegrová, Pavla Moudrá, Helena Malířová-Nosková, Anna Marie Tilschová. Ve výtvarném umění se později proslavila absolventka školy Zdeňka Braunerová, v umění hudebním Ema Destinnová a další budoucí umělkyně. (57)

Původní učební plán, jak jej navrhl učitel Tesař, nebyl schválen. (učební plán viz příloha č. 1)

Nový dívčí ústav byl ve svých počátcích tříletý, až v pozdějších letech se postupně rozšiřoval o další ročníky. Počty žákyně od založení školy do roku 1918 uvádí příloha č. 2.

Tabulka č. 1 Učební plán, podle kterého se začalo v roce 1863 vyučovat

Předmět	1. třída	2. třída	3. třída
Náboženství	2	2	2
Čtení, deklamování, literatura	3	3	3
Mluvnice, pravopis, sloh	3	4	-
Německý jazyk	3	3	3
Francouzský jazyk	-	3	4
Zeměpis a dějepis	3	3	3
Přírodopis a technologie	3	} 3	-
Fyzika a chemie	3		2
Počty	3	2	1
Měřičství a kreslení	2	2	1
Psaní	1	-	-
Zpěv	2	2	2
Vychovatelství	-	-	2
Ruční práce	5	5	6
Celkem	33	32	29

Z uvedeného učebního plánu je patrné tradiční pojetí ženy a dívky coby vzdělané domácí paní. Byl kladen důraz na hodinovou dotaci ručních prací, které má správná a šetrivá žena řádně ovládat.

3.1.6 Přeměny Vyšší dívčí školy

Během svého trvání prošla škola mnohými změnami. Můžeme je rozdělit na změny působiště a změny organizační, jež byly pro působení ústavu stěžejní.

Škola změnila dvakrát své působiště, než se natrvalo usídlila ve Vodičkově ulici, kde byla pro ni připravena nově postavená budova. Budovu navrhl a vystavěl významný pražský architekt **Vojtěch Ignác Ulmann** (1822? – 1897), který nechal postavit Českou spořitelnu, Prozatímní divadlo, palác Lažanských, přední část České techniky, chrám sv. Cyrila a Metoděje v Karlíně. Byly to budovy, které svým zevnějškem dodávaly reprezentativní a ušlechtilý ráz pražskému prostředí. Na výzdobě interiéru se podílel

malíř Josef Scheiwl (1833 – 1912) a mladý začínající umělec Josef Václav Myslbek (1848 – 1922). (58)

Organizační změny se týkaly zejména učebního plánu, přesunů jednotlivých předmětů, počtu ročníků. Je však třeba podotknout, že ne vždy vedly změny ve výuce ke zlepšení či zvýšení úrovně. Např. navýšení počtu hodin německého jazyka zcela zásadně odporuje účelu a cílům ústavu. V některých případech představovala reorganizace reakci na měnící se situaci ve školství.

Třetí školní rok (1865/66) musel být předčasně ukončen z rozkazu místodržitelství. Praha pocítovala důsledky války Rakouska s Pruskem a budova školy měla být k dispozici vojenským účelům. Neblahým důsledkem pro školu byl úbytek žákyň v následujícím školním roce.

V roce 1869 došlo k první reorganizaci učebního plánu. Byl zmenšen počet hodin češtiny ve prospěch němčiny (!), zvýšen počet hodin kreslení a ručních prací na úkor vychovatelství (!), které bylo z učebního plánu zcela vypuštěno. Též byla snížena hodinová dotace počtů.

Tabulka č. 2 **Učební plán po první reorganizaci učiva v roce 1869**

Předmět	1. třída	2. třída	3. třída
Náboženství	2	2	2
Čeština	5	3	3
Němčina	5	4	4
Francouzský jazyk	-	4	4
Dějepis a zeměpis	3	3	3
Přírodopis	3	-	-
Fyzika	-	3	-
Chemie a technologie	-	-	2
Počty, měřičství a účetnictví	2	2	-
Krasopis	2	-	-
Kreslení	2	3	4
Zpěv	2	2	2
Ženské práce	6	6	8
Celkem	32	32	32

Zároveň se změnami hodinových dotací vyučovacích předmětů byla zřízena přípravná třída pro dívky, do které byly přijímány dívky mladší 12 let nebo které dle výsledku zkoušky nemohly být přijaty do první třídy. Od tohoto roku otevírala škola dohromady čtyři třídy. Účelem přípravy bylo doplnit nedostatečné znalosti v českém jazyce a v počtech. Je paradoxní, že ve stejnou dobu současně došlo ve třídách ke snížení počtu hodin právě v českém jazyce a v počtech.

Tabulka č. 3 **Učební plán přípravy**

Psychologie a vychovatelství	2
Dějiny české literatury	2
Německá řeč a literatura	3
Francouzská řeč a literatura	4
Všeobecný dějepis	4
Estetika	1
Zdravověda a domácí hospodářství	2
Geognosie (základy zeměznalství)	1
Kreslení	4
Zpěv	1
Ženské práce	8
Celkem	32

(59)

Rok 1869 byl pro Vyšší dívčí školu významný ještě z jiného důvodu. Vyšel nový školský zákon, který upravoval rakouské elementární školství. Bývalý systém škol triviálních, hlavních a normálních byl nahrazen systémem škol obecných a měšťanských. Právě měšťanské školy se staly pro Vyšší dívčí školu počínající konkurencí. Oba typy škol (měšťanská a vyšší dívčí) si byly obsahem učiva podobné. Na měšťankách se také dívky učily ručním pracím, v učební osnově byl zabudován „zeměpis, dějepis, zvláštní zření majíc k vlasti a ústavě vlastenecké.“ (60) Měšťanky byly dostupné většímu počtu děvčat.

Ke druhé reorganizaci výuky došlo v roce 1877. Bylo rozhodnuto, že se má první třída rozdělit na dvě oddělení, pokud nastoupí více než šedesát dívek. Jedno

oddělení bylo určeno žačkám pokročilejším, druhé oddělení dívkám méně pokročilým. Přechod do oddělení pokročilých žaček byl umožněn v pololetí na základě rozhodnutí učitelského sboru. Dále došlo k přesunům vyučovacích hodin u německého jazyka, francouzského jazyka, počtů, fyziky a chemie a dalších předmětů.

Konkurence měšťanských škol způsobila, že ve školním roce 1878/79 muselo být sníženo školné ze 4 zlatých na 2 zlaté. Problém tím však vyřešen nebyl. Je zřejmé, že škola byla drahá jak pro rodiče dívek, tak i pro obec. (61)

Třetí reorganizace školy ze dne 4. července 1882 ustanovila, že do první třídy mohou být přijaty žačky v 11 letech, které dokončily 5. třídu obecné školy. Dívky, jež byly vyučovány soukromě, se musely podrobit přijímací zkoušce z učiva 5. třídy obecné školy.

V souvislosti s novelou školského zákona č. 53/1883 došlo na Vyšší dívčí škole k reorganizaci učebního plánu (v pořadí již čtvrté, ne však konečné). Po 4. třídě byl zřízen pokračovací ročník s volnými kurzy o řeči a literatuře české (4 hodiny), o řeči a literatuře německé (6 hodin), francouzské (6 hodin), kurz psychologie a vychovatelství (2 hodiny), kurz kulturních dějin (4 hodiny). Následující rok (1884) došlo ke zřízení dalších kurzů – české dějiny (4 hodiny), domácí hospodářství (2 hodiny), anglický jazyk a šití šatů. Uvedené dva poslední kurzy nebyly pro malý zájem tento rok otevřeny.

Novela školského zákona přes veškerá svá negativa měla přece jenom určitý přínos v pojetí měšťanských škol. Ty byly postaveny nad školy obecné jako školy vyšší, mající za úkol připravovat žáky pro průmysl, zemědělství a také pro studium na učitelských ústavech a odborných školách. Vyšší dívčí škola, pokud chtěla dále působit jako výlučný vzdělávací ústav, musela respektovat měnící se situaci ve školství. Konkurenci v podobě měšťanských škol v následujících letech řešila zvýšeným počtem ročníků, tedy začala poskytovat vzdělání dívkám starším a dospělejším. (62)

Na schůzi městské rady dne 27. ledna 1885 se dospělo k rozhodnutí realizovat radikální revizi organizačního statutu Vyšší dívčí školy, neboť přesahovala měšťanské školy pouze jedním ročníkem a výše školného neodpovídalo úrovni školy.

Tabulka č. 4 **Učební plán Vyšší dívčí školy v Praze v roce 1885 před reorganizací jednotlivých ročníků**

Předmět	1. třída	2. třída	3. třída	4. třída
Náboženství	2	2	2	2
Jazyk český	4	3	3	2
Jazyk německý	6	6	4	4
Jazyk francouzský	-	4	4	4
Zeměpis a dějepis	3	3	3	3
Počty	3	2	2	1
Fyzika	-	-	3	-
Přírodopis	2	2	-	-
Chemie a technologie	-	-	-	2
Zdravověda	-	-	-	2
Zpěv	2	2	2	2
Ženské práce	4	4	6	6
Krasopis	2	2	-	-
Kreslení	2	2	2	2
Celkem	30	32	32	32

Učitelství sbor byl požádán o to, aby předložil možné návrhy k reorganizaci školy. Učitelé však žádné konkrétní návrhy nepředložili, neboť revizi neshledávali nutnou, nicméně prohlásili, že nová opatření týkající se rozšíření ústavu přijmou. Vypracováním nového návrhu organizace výuky byl pověřen Josef Šauer z Augenburgu, který mimo jiné navrhoval, že by se škola mohla zaměřit na vzdělávání učitelek (inspiroval se německými zdroji), protože učitelství ústav nemohl vyhovět všem uchazečkám. Tomuto Šauerovu odlišnému pojetí Vyšší dívčí školy není se co divit. Jeho zájem o vzdělání učitelek a vychovatelek byl motivován tím, že sám působil jako profesor na ženském učitelství ústavě v Brně.

Žádný z předložených návrhů nebyl přijat. Škola byla prodloužena o dva roky a současně došlo ke zrušení kurzů. Učební plán se rozšířil o předměty vychovatelství a domácí hospodářství, k nepovinným předmětům byl zařazen tělocvik.

Konečně poslední velká změna ve výuce proběhla v roce 1888/89, kdy byla otevřena pětitřídní příprava analogická škole obecné. Od tohoto roku měla škola 11 tříd – 5 tříd přípravy, 6 tříd vyšší školy. Ve všech třídách se platilo školné 4 zlaté.

Drobné změny v učebním plánu přinesl rok 1906 a 1908; týkaly se počtu hodin jazyků a účelnějšího rozdělení učiva matematiky. Avšak v této dále již nezměněné podobě s 11 třídami škola pracovala až do doby první republiky. (63)

3.1.7 Vyšší ženské kurzy

Vyšší dívčí škola si vytkla ještě jeden cíl. Poskytovala další vzdělání všem ženám a paním, jež byly motivovány k sebevzdělávání. Vznikla myšlenka zřídit při škole vyšší ženské kurzy. Městská rada schválila 15. října 1912 návrh, který vypracovali univ. prof. Dr. J. Deyl, dozorkyně nad ženskými pracemi Renáta Tyršová a ředitel školy.

Kurzy byly zahájeny 7. listopadu 1912 a byly koncipovány jako zimní (říjen – leden) a jarní (únor – květen). Přijímány měly být zejména absolventky Vyšší dívčí školy, dále dívky ze všech středních dívčích škol, dívky nejméně sedmnáctileté a každá česká žena.

Zápisné činilo 2 K, školné 5 K za každý kurz.

Pro začátek byly zřízeny dva kurzy:

- Vychovatelský – přednášel univ. prof. Dr. František Čáda
- Literární – přednášel spisovatel Dr. František Xaver Šalda.

Tabulka č. 5 **Přehled přednášek v prvním roce**

Kurz	Přednášející	Název přednášky	Počet hod/týd.	Počet posluchaček
Zimní	prof. Dr. Fr. Čáda	Psychologie dítěte jako základ výchovy	2	35
Jarní	prof. Dr. Fr. Čáda	Psychologie dítěte jako základ výchovy, II. část	2	37
Zimní	Dr. F. X. Šalda	J. J. Rousseau a počátky romantismu západního	2	23

Zimní	Dr. F. X. Šalda	K. H. Mácha a jeho dědicové	2	16
Jarní	Dr. F. X. Šalda	Počátkové romantismu západního, Anglie a Německo	2	16

Zimního kurzu prof. Dr. Čády se účastnilo mimo jiné 18 učitelek z mateřských škol, jarní kurz navštěvovalo 21 učitelek mateřských škol, ale také dospělé ženy, které byly nadšenými posluchačkami.

Prof. Dr. Čáda přednášel následující témata:

- Úkoly a cesty rodinné a školní výchovy
- Psychologické souvislosti výchovy
- Nauka o dítěti, kterou rozdělil na pedologii (v užším slova smyslu jako nauka o tělesné stránce dítěte), pedopsychologii (pojato jako nauka o duševní stránce dítěte)
- Metody zkoumání
- Pedologie normálního dítěte – pojednání o tělesném vývoji dítěte od narození do dospělosti, připojeny pedagogické poznámky
- Duševní vývoj „od prvních záblesků duševního žití“ po dobu pohlavní vyspělosti, připojeny pedagogické poznámky.

Prof. Čáda zpestřil teoretický výklad demonstrací odborné literatury s ilustracemi dětí, exkurzemi do královského zemského nalezince, který si mohly posluchačky prohlédnout. Zde si současně vyslechly přednášku „o patologických zjevech u dětí“. Další exkurze byla realizována v Ernestinu (starší název Ústav pro idioty), kde posluchačkám přednášel ředitel ústavu Dr. Karel Herfort (pedagog, lékař, zakladatel dětské psychiatrie, profesor pražské univerzity).

Pro školní rok 1913/1914 se plánovaly na základě zkušeností další kurzy a navržena byla tato témata:

- Kurz psychologie (univ. prof. Dr. František Čáda)
- Kurz hygieny dítěte
- Kurz z oboru nauky občanské (JUDr., PhDr. Bohumil Baxa, univ. prof. Dr. Vilém Funk, univ. prof. Dr. Antonín Hobza)
- Kurz literatur (Dr. František Xaver Šalda)

- Kurz o umění výtvarném. (64)

3.1.8 Postavení Vyšší dívčí školy na začátku 20. století

V roce 1900 vznikl nový typ školy pro dívky, a to dívčí lycea. Již v následujícím roce se jednalo v zemské školní radě o tom, zdali by nebylo vhodné přeměnit Vyšší dívčí školu v nový typ školy. Učitelský sbor byl zásadně proti tomuto stanovisku a rozhodl se postavení školy uhájít argumentací, že mezi jejich školou a lycei není podstatný rozdíl. Stejný požadavek se opět vynořil v roce 1905, kdy se navrhovalo zřídit lyceijní pobočky. I tentokrát se zformovaly dva tábory pro i proti přeměně. Zásadně proti změně byla Renáta Tyršová, která byla důslednou inspektorkou školy a dohlížela na ruční práce. Předložila názor, že lycea jsou polovičatým typem školy nepřipravující ani k vysokoškolskému vzdělání, ani pro domácnost. I tentokrát si škola svůj status uhájila. Ještě jednou se otázka přeměny ozvala a to v roce 1908, kdy ovšem pro svůj tvrdošíjný postoj škola ztratila státní subvence. K přeměně Vyšší dívčí školy ve školu lyceijní tedy nedošlo. (65)

Pojetí vzdělané domácí paní, která by zároveň byla okrasou salonů a společenských událostí (tedy absolventky Vyšší dívčí školy) byla aktuální v době, kdy škola vznikla, ne však na počátku 20. století. Ke slovu se hlásily nové sociální a hospodářské požadavky. Vyšší počet žen než mužů vedl k tomu, že se ženy musely umět samy uživit. Některé ženy byly nuceny být svému muži ekonomicky nápomocné. Zvyšoval se počet dívek toužících po vzdělání a ne po založení vlastní domácnosti.

Vyšší dívčí škola postupně ztrácela na atraktivnosti a přitažlivosti. Vznik každé střední školy nebo školy pro hospodářská povolání představoval konkurenci. Počet žákyň na Vyšší dívčí škole postupně klesal již před první světovou válkou. Přesto však škola dokázala uhájít své postavení i po skončení 1. světové války a působila dál.

V emancipačním procesu sehrála škola nesmírnou roli. Avšak můžeme jenom souhlasit s Bahenskou, která tvrdí, že daleko větší význam pro vzdělání žen představovalo gymnázium Minerva. To ukázalo nový směr ve vyšším vzdělávání dívek, neboť dokázalo vyklestit cestu k vysokoškolskému vzdělání žen (viz níže). (66)

Vyšší dívčí škola v Praze nebyla jediná v zemích české koruny. Nejstarší Vyšší dívčí škola vznikla v Písku v roce 1860, v roce 1866 zřídila školu brněnská Vesna (vzdělávací spolek). Pražská škola svou atraktivitou inspirovala město Plzeň, kde se městská rada v lednu 1869 usnesla zřídit podobnou školu. Vznikla v roce 1883. Dále

byly otevřeny dívčí ústavy v Hradci Králové, Českých Budějovicích, Táboře, Praze-Karlíně, Chrudimi. (67)

Poznámky

43. TÁBORSKÝ, F. **Půlstoletí...**, s. 20 – 21.

44. BAHENSKÁ, M. **Počátky...**, s. 40.

45. DRCHALOVÁ-LANGROVÁ, V. **Městská vyšší dívčí škola v Praze. O jejím vzniku a vývoji.** Praha : nákladem důchodů hl. m. Prahy, 1938, s. 8 – 9. První ředitel Vyšší dívčí školy Dr. Vilém Gabler se domníval, že purkmistr Pšross byl přímo původcem myšlenky zřídit v Praze Vyšší dívčí školu.

46. DRCHALOVÁ-LANGROVÁ, V. Tamtéž, s. 9.

47. BAHENSKÁ, M. Tamtéž, s. 40 – 41. V domácnosti Josefa Wenziga se v 50. a 60. letech 19. století zformoval salon, kam docházeli Vilém Gabler a Marie Riegrová-Palacká. Tato setkání se zřejmě stávala zdrojem inspirací a námětů pro rozvíjející se život nových spolků a počátků dívčího školství. Wenzig byl protektorem Umělecké besedy, členem výboru Muzea království Českého, spoluzakládal Spolek pro podporování chudých studujících, působil jako dozorce na Vyšší dívčí škole.

48. DRCHALOVÁ-LANGROVÁ, V. Tamtéž, s. 10 – 11. Místodržitelství v zásadě povolilo zřízení školy, ale připojilo několik výhrad. Dle názoru místodržitelství se škola jevila být příliš výlučná, elitní. Plánovalo se dosti vysoké školné, škola neměla připravovat k výdělečné činnosti, nýbrž jen úloze vzdělané ženy v rodině. Byla tak výrazem kulturních snah tehdejší měšťanské společnosti. Místodržitelství navrhovalo, aby škola byla školou státní, nikoliv soukromou. Výhrady místodržitelství směřovalo i proti návštěvám dětských nemocnic, opatroven, podobných ústavů, které byly Tesařem zahrnuty do učební osnovy. Svou zprávu však uzavíralo konstatováním, že navržené námítky nemají být překážkou zřízení školy.

49. DRCHALOVÁ-LANGROVÁ, V. Tamtéž, s. 11 – 12. OTTOVA ENCYKLOPEDIE OBECNÝCH VĚDOMOSTÍ, [CD-ROM], 9. díl, heslo Gabler, s. 810. Byl to muž literárně činný, napsal Mluvnici jazyka francouzského I., tvarosloví, První francouzskou čítanku, spolupracoval na Riegrově Slovníku naučném. Od roku 1871 byl členem Královské české společnosti nauk.

50. TÁBORSKÝ, F. Tamtéž, s. 22-23. Srov. *Městská vyšší dívčí škola po své reorganizaci. Z výroční zprávy za školní rok 1877 – 78.* In : Pokrok, 1878, č. 171, s. 26 – 27. 13.7.1878.

51. **Stanovy pro městskou vyšší školu dívčí.** Praha : nákladem obce Pražské, 1869, s. 1. Archiv Pedagogického muzea J. A. Komenského v Praze, sign. 1007-60.

52. TÁBORSKÝ, F. **Vyšší dívčí škola hlavního města Prahy a její význam pro českou kulturu.** Praha, 1928, s. 1. Srov. BAHENSKÁ, c. d. s. 50, DRCHALOVÁ-LANGROVÁ, c. d. s. 19 – 20. TÁBORSKÝ, F. **Půlstoletí...**, s. 32. Zde je uvedeno, že byla v roce 1903 schválena nová zakládací listina, účel školy byl nadále stejný, ovšem na začátku 20. století již překonaný, můžeme říci i neaktuální.

53. HIKL, K. *Šedesát let Vyšší dívčí školy.* In : Národní listy, 1923, roč. 63, č. 162, s. 20. 15.2.1923.

54. Tuto citaci uvádí z Národních listů TÁBORSKÝ, F. **Půlstoletí...**, s. 25. Dne 19. září 1863 Národní listy konstatují velký zájem přihlášených žaček, zejména z venkova, „...proto se hrnou k oulu, z něhož mají vyjít dívky, po jakých se naše doba a náš národ marně shání.“ Srov. KRÁSNOHORSKÁ, E. *Vlastenecké slovo o vyšší dívčí škole.* In : Ženské listy, 1878, roč. 6, č. 8, s. 113 – 118. Zde s. 114.

55. **Stanovy pro městskou vyšší školu dívčí**, s. 43 – 45. Je zde předložen výčet všech povinností třídních učitelek, včetně péče o třídní katalogy, kontaktu s rodiči, disciplinárních opatření, vykáni žákyním a další. BAHENSKÁ dokládá na základě dochované korespondence Dr. Gablera s Marií Riegrovou-Palackou, jak velký důraz byl na třídní učitelky a jejich výběr kladen. U kandidátek se preferovalo umění šít na stoji a znalost francouzského jazyka. **Počátky...**, s. 43 – 44.
56. DRCHALOVÁ-LANGROVÁ, V. Tamtéž, s. 13, TÁBORSKÝ, F. **Půlstoletí...**, s. 37 – 41. Velmi podrobně rozepisuje učitelský sbor Dr. Karel Hikl ve spisku F. TÁBORSKÉHO **Vyšší dívčí škola...**, s. 11 – 20. Zmiňuje životní příběhy nejvýznamnějších učitelů, kteří působili ve škole jako řádní, či mimořádní učitelé. Výčet vyučujících udává též článek *Městská vyšší dívčí škola v Praze*. In : Ženské listy, (rubrika Zprávy spolkové a školní), 1888, roč. 16, č. 9, s. 159. Srov. *Výroční zpráva VYŠŠÍ DÍVČÍ ŠKOLY za školní rok 1879/80*. Praha : Nákladem obce pražské, 1880, s. 14 – 15. *Výroční zpráva VYŠŠÍ DÍVČÍ ŠKOLY král. hlav. města Prahy za školní rok 1886-1887*, ročník 24. Praha : nákladem obecních důchodů královského hlavního města Prahy, 1887, s. 22 – 23.
57. TÁBORSKÝ, F. **Vyšší dívčí škola...**, s. 6 – 8. Autor podává podrobný výčet jmen absolventek Vyšší dívčí školy, které se později staly známými, kulturně činnými osobnostmi.
58. TÁBORSKÝ, F. **Půlstoletí...**, s. 28 – 29. **Palác Lažanských – Kavárna Slavia**. [online]. [citováno 2008-04-10] Dostupné na : http://www.pis.cz/cz/praha/pamatky/palac_lazanskych_kavarna_slavia.
- PÁNKOVÁ, M. **Vzdělávání dívek v Čechách**. 1. vyd. Praha : Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze, 2006. s. 14. ISBN 80-86935-00-0. Pánková uvádí, že budova patřila k nejkrásnějším v Praze.
59. TÁBORSKÝ, F. **Půlstoletí...**, s. 28, 41; Srov. DRCHALOVÁ-LANGROVÁ, V. c. d., s. 15.
60. VÁŇOVÁ, R. **Studijní texty k dějinám pedagogiky**. 2. vyd. Praha : Karolinum, 2003, s. 210. ISBN 80-7290-122-2. Srov. KOPÁČ, J. **Dějiny české školy a pedagogiky**. Brno : Univerzita J. E. Purkyně, 1968, s. 19.
61. *Městská vyšší dívčí škola po své reorganizaci*. Z výroční zprávy za školní rok 1877 – 78, s. 27.
62. TÁBORSKÝ, F. **Půlstoletí...**, s. 41 – 42.; MORKES, F. **Učitelé a školy v proměnách času**. Plzeň : Pedagogické centrum Plzeň, 1999, s. 32. ISBN 80-7020-051-0. Srov. DRCHALOVÁ-LANGROVÁ, V. c. d., s. 16. Drchalová-Langerová uvádí několik poznámek ke školnému na Vyšší dívčí škole. Dr. Grégr, jenž ve schůzi novoměstských voličů Národní strany svobodomyšlné vypočítal, že jedna žačka vyšší dívčí školy v roce 1876/77 stála obec 198 zl., a pravil k tomu přímo: „Nechtěl bych sice ničeho namítati proti vydání tomu, kdyby škola byla dobrá; pokud však souditi lze dle zpráv znalců o hodnotě dotčené školy, zdá se mi to příliš vysoká výloha“.
63. DRCHALOVÁ-LANGROVÁ, V. Tamtéž, s. 22 – 23. TÁBORSKÝ, F. **Půlstoletí...**, s. 42. *Nová škola*. In : Časopis učitelek, (rubrika Rozmanitosti), 1887, roč. 3, č. 8, s. 102 – 103. Krátký článek zmiňuje rozhodnutí zřídit přípravku od následujícího školního roku a povinné školné pro všechny dívky.
64. TÁBORSKÝ, F. **Půlstoletí...**, s. 70 – 73.
65. DRCHALOVÁ-LANGROVÁ, V. Tamtéž, s. 26 – 27. Práci inspektorky Renáty Tyršové podrobně popsala ve své monografii IRENA ŠTĚPÁNOVÁ. **Renáta Tyršová**. Praha : Paseka, 2005. ISBN 80-7185-693-2. 5. kapitola – „Paní inspektorka“, s. 139 – 179. Z textu je zřejmé, že paní Tyršová ručním pracím rozuměla a považovala je pro dobré hospodyně za stěžejní dovednost. Srov. *Vyšší dívčí*

škola v Praze. In : *Ženská revue*, 1905, roč. 1, č. 2, s. 231. Článek hovoří o aktuální potřebě přeměnit vyšší dívčí školu na lyceum, neboť svým zaměřením již neodpovídá progresivním potřebám žen.

66. BAHENSKÁ, c. d. s. 52. Autorka uvádí další pozitiva školy, např. přestávky mezi hodinami, zavedení tělesné výchovy, mírný a odstupňovaný kázeňský řád. Po ztroskotání Amerlingovy Budče se vyšší dívčí škola stala prvním stabilním školním zařízením, které si získalo vážnost a uznání veřejnosti.

67. TÁBORSKÝ, F. Půlstoletí..., s. 29. *Městská česká vyšší dívčí škola v Plzni*. In : *Ženské listy*, (rubrika Zprávy spolkové a školní). 1888, roč. 16, č. 9, s. 159. *Ženské listy* otiskly krátkou zmínku z výroční zprávy za rok 1888. Dívčí ústav v Plzni měl dva ročníky, učební osnova byla podobná té, kterou měla škola v Praze. Výčet vyšších dívčích škol podává MILENA LENDEROVÁ v publikaci **K hřichu a modlitbě. Žena v minulém století**. 1. vydání, Praha : Mladá fronta, 1999, s. 63 - 64. ISBN 80-204-0737-5.

3.2 Ženské spolky a jejich přínos pro vyšší vzdělání

Úplné počátky snah o založení spolků, jež se věnovaly nebo měly v úmyslu se věnovat vzdělávacím záměrům, byly již zmíněny ve 2. kapitole. Jak je výše uvedeno, neměly dlouhého trvání a po ukončení jejich činnosti nastalo v zakládání spolků jakési ticho až do 60. let 2. poloviny 19. století. Spolky, které v této době začaly působit, se výhradně orientovaly na charitativní a vzdělávací oblast. Neměly žádné ambice politické. Ty se dostaly do zorného úhlu pohledu žen až na přelomu 19. a 20. století. Spolkovou práci také nemůže pokládat za jakési masové hnutí. Spolky působily do určité míry uzavřeně, věnovaly se svým cílům, jejichž naplnění mnohdy nebylo jednoduché. Členky spolků musely zápasit s nepochopením a pohledy společnosti, s finančními prostředky a provozem vlastních škol. Také starší generace žen a matek nejevila náklonnost pro emancipační snahy svých dcer. Nelze se divit, protože obě generace byly vychovávány v odlišných sociálně politických podmínkách.

Co pomohlo k zakládání spolků? Dne 17. 3. 1849 byl vydán prozatímní spolkový zákon, který povoloval vznik nepolitických spolků. Zákon nevyžadoval schválení spolků úřady. Platila pouze ohlašovací povinnost, tzn. oznámit založení spolku a předložit stanovy příslušným úřadům. V době neoabsolutismu však byla spolková činnost omezena, avšak po jeho pádu se ve spolkové činnosti začalo blýskat na lepší časy. Zakládání spolků umožnil říšský zákon č. 134/1867 ř. z. o právu spolčovacím platící pro Předlitavsko. Byl schválen 15. 11. 1867 a účinnosti nabyl 8. 1. 1868. Podmínky pro vznik spolků se vracely k liberálnějšímu pojetí prozatímního

spolkového zákona z roku 1849. Povinností nově založených spolků bylo odevzdávat zprávy o činnosti spolku a předem hlásit shromáždění a schůze. Na činnost jednotlivých spolků dohlíželo okresní hejtmanství.

K prvním zakládaným spolkům ještě před vznikem zákona patřily spolky dobročinné, zpravidla zaměřené na určitou profesní nebo sociální skupinu – spolek pro podporování chudých studentů, vdov po učitelích, řemeslnících, sirotků, dále profesní sdružení např. typografů, řezníků, obchodníků apod. Roku 1861 vznikl spolek Hlahol, o rok později Sokol, z podnětu Palackého Svatobor (spolek pro podporu spisovatelů). (68)

Za zmínku stojí **Spolek sv. Ludmily**, první spolek věnující pozornost vzdělávání žen, podpoře chudých vdov a vyučování chudých děvčat. Tento spolek, jehož iniciátorkou byla **Marie Riegrová-Palacká**, vznikl v roce 1851 a do první poloviny 60. let byl jediným ženským spolkem v Čechách. Spolek založil školu – roční přípravku pro dívky do 12 let. Vyučovaly se základy šití, počítání, kreslení, krasopisu a živnostenských písemností. Po přípravce následovala průmyslová škola (působila od roku 1865), kde si mohly žákyně zvolit určitý obor dle svých schopností a zájmů: krejčovství, vedení knih a účetnictví živnostenské, počítání, grafické práce (kaligrafie a kreslení), malba na sklo a porcelán, knihařství, slaměnkářství, prýmkařství.

Do školy byly přijímány dívky z chudých rodin, neplatily školné a za svou práci dostávaly plat (jejich výrobky se prodávaly). Spolek měl zájem pouze o pražské dívky, doporučené farářem nebo učitelem na triviální škole. Nebyly přijímány dívky mimopražské nebo z pražských předměstí a Marie Riegrová-Palacká v tomto směru nečinila žádná opatření. Neměla zájem o další uchazečky. Pražské dívky pocházely z řemeslnických a chudinských čtvrtí – Na Františku, Truhlářská ulice, Petrské a Anenské náměstí.

Marie Riegrová-Palacká měla obavy, aby škola i nadále mohla být plně činná, aby se žáčky neodhlásily. Proto pravidelně navštěvovala rodiny dívek a přesvědčovala se, jaký postoj k návštěvě školy mají jejich rodiče. S potěšením zjistila, že matky, nevědouce co s nezaopatřenými dcerami shledávaly školu jako řešení pro jejich špatnou sociální situaci, zvláště nemusely-li platit školné.

Pro osobní neshody členek výboru spolku však vydržela škola necelých dvacet let. (69)

3.2.1 Americký klub dam

Celkem poklidnou pražskou atmosféru 60. let rozvířil svou přítomností a svými revolučními myšlenkami **Josef Náprstek** (1826 – 1894). Byl významnou osobností feministického hnutí, konec konců i politického života. Jeho osobnost si zaslouží uvést několik drobností.

Narodil se v Praze v domě „U Šturmů“ na Uhelném trhu na Starém Městě pražském. Rodiče vlastnili pivovar a vinopalnu s hostincem v domě „U Halánků“ na Betlémském plácku. Chodil do školy k sv. Jiljí a později do gymnázia, které v Klementinu řídil Josef Jungmann. Od svého dětství se podřizoval matčinu vlivu, matka pro něj představovala vzor ženy, která se dovede postarat o rodinu, provoz rodinného podniku a věnovat se dobročinným cílům. Je třeba podotknout, že Anna Náprstková vedla rodinné podniky sama, i druhého manžela přežila. Byla to energická žena, která v rodině i v podnicích vládla pevnou rukou. Nicméně byla ženou velice dobrotivou, pražské chudině pravidelně rozdávala bochníky chleba či jinými způsoby ulehčovala útrapy provázející nuzný život chudých.

Již od studentských let se Náprstek choval jako český vlastenec. Sbíral české knihy, přispíval do Havlíčkových Pražských novin, v roce 1848 se zúčastnil Slovanského sjezdu. Aby se vyhnul zatčení, musel uprchnout. V prosinci 1848 připlul do New Yorku.

V USA vystřídal celou řadu zaměstnání, živil se jako kolportér knih, kameník, výrobce obálek, vydával časopis, zařídil si obchod, knihovnu a veřejnou čítárnu. V posledních dvou letech desetiletého pobytu v USA cestoval po amerických městech, všiml si dobročinných spolků a ústavů, navštívil dakotské indiány.

Do Čech se vrátil v únoru 1858 (značně inspirován ženským hnutím v USA) s cíli založit průmyslové muzeum, ženský sirotčinec a ženský spolek.

Rodinný podnik pod pevnou rukou panímámy Náprstkové čile vzkvétal a prosperoval. Dostatečné finanční prostředky dovozovaly Náprstkovi realizaci jeho plánů - včetně *návštěvy světové výstavy v Londýně v roce 1862* (společně s Františkem Ladislavem Riegrem, Antonínem Fričem), kde nakoupil řadu zajímavých předmětů - *založení průmyslového muzea; ubytovával zahraniční návštěvy českých vlastenců z USA, založil chlapecký sirotčinec* a realizoval další charitativní akce.

Náprstek dobře věděl, že si musí pro svůj záměr v první řadě získat podporu společnosti a poté založit ženský spolek věnující se vzdělávání žen. Zcela zřetelně viděl rozdíl mezi ženskou otázkou v USA a v Čechách.

Na Střeleckém ostrově začal vystavovat předměty, které přivezl z USA nebo zakoupil na výstavě v Londýně. Výstavu doprovodil přednáškami. První přednáška pro širokou veřejnost (ale zejména pro ženy) se konala 14. 12. 1862. Hovořil Dr. Frič o výchově a vzdělání mládeže se zvláštním zřetelem k výchově polytechnické. Dne 21. 12. 1862 přednesl svůj referát Vojta Náprstek a zároveň demonstroval plynový vaříč, pračku, ždímačku, Papinův hrnc a další přístroje, jež měly ulehčit práci žen v domácnosti. Ve druhé přednášce 4. 1. 1863 předvedl užívání šicího stroje a ledniček. Zdůraznil, že tyto domácí stroje pomáhají ulehčit práci žen, ušetřit mnoho času, který může žena věnovat svému sebevzdělávání a rozšiřování vědomostního obzoru. Značnou pozornost věnoval ženám a přednesl názor, že žena je stejně mentálně zdatná jako muž. Uváděl příklady vynikajících žen, které svými organizátorskými schopnostmi a obchodními výkony předčily muže. Přestavil také anglický ženský časopis *The English Woman's Journal*, který byl psán, redigován a prodáván ženami.

Přednášky měly nevídaný úspěch. Zájem o další přednášku (v pořadí třetí 11. 1. 1863) byl tak obrovský, že musela být přemístěna do většího sálu na Žofínský ostrov. (70) Hovořil o potřebě ženského vzdělání a zaměstnání. Sešlo se asi 1500 posluchačů, z toho téměř dvě třetiny žen. Poslední Náprstkovo vystoupení z 25. 1. 1863 se zaměřilo na dobročinné a vzdělávací ústavy v cizině.

Náprstkův postoj vůči ženám vycházel z přesvědčení, že každá z nich musí mít možnost samostatné existence, pokud se neprovádá. Výdělečná činnost však byla závislá na stupni vzdělání, proto se Náprstek zasazoval o vznik dívčích škol (viz níže). (71)

Ke stejným myšlenkám se upínaly ženy, jimž bylo v mládí vzdělání odepřeno. V čele těchto žen stála Karolina Světlá, která s dalšími feministkami poslala Náprstkovi dopis, v němž líčí, že se ztotožňuje s jeho názory, a že je spousta žen vlastenek, jež jsou ochotny se vzdělávat (scházívaly se v saloně kněžny Jenny Taxisové, ale především u Karoliny Světlé doma). Náprstek se počátkem roku 1865 obrátil na Světlou, aby do salonu „U Halánků“ sezvala dámy toužící po vzdělání. Tak byla vlastně zahájena činnost budoucího „**Amerického klubu dam**“ (dále AKD). Termín „americký“ neznamenal, že se v klubu scházely dámy z Ameriky, ale byl pojímán jako moderní. Činnost spolku oficiálně svým proslovem zahájila Karolina Světlá 15. 1. 1865. (72)

Jaký byl cíl a účel AKD? Spolek představoval volné sdružení vlastenecky cítících a smýšlejících žen. Neměl žádnou předsedkyni či vypracovanou hierarchickou strukturu. Autoritou AKD byl Náprstek, který činnost spolku zaštiťoval. Je třeba si uvědomit, že spolek nepojímal svou vzdělávací činnost ve smyslu institucionálního vzdělávání. Nikdy nezaložil (ani to neměl v úmyslu) dívčí vzdělávací ústav. Byl to spolek pro ženy pocházející ze středních a vyšších vrstev měšťanské společnosti, i když otázka chudých žen je nenechávala lhostejnými.

K zakládajícím členkám klubu patřila známá jména českých žen: Karolina Světlá, její sestra Sofie Podlipská, Věnceslava Lužická-Srbová, Eliška Krásnohorská, Tereza Nováková, Berta Mühlsteinová, Emilie Bártová (později činná v Ženském výrobním spolku českém, manželka známého pražského advokáta), Luisa Čelakovská (snacha F. L. Čelakovského) a Dora Hanušová (dlouholetá sekretářka Ženského výrobního spolku českého, viz příslušná kapitola). Členkami AKD byly mimo jiné četné pražské učitelky – Henrieta Lamblová, sestry Anna a Eliška Řehákovy (velké přítelkyně Krásnohorské). (73)

Cílem klubu bylo sebevzdělávání a vzdělávání vlastenecky zaměřených žen a filantropie, tedy bohatá charitativní činnost, dále i modernizace provozu domácností a péče o děti a mládež.

Prostředkem vzdělávání byly nedělní přednášky, které organizoval a honoroval Náprstek. Účastnily se jich pouze členky klubu, muži, pokud měli zájem, naslouchali ve vedlejší místnosti. Na přednáškách se vystřídali odborníci nejrůznějších oborů.

Příklady témat a přednášejících:

František Studnička – první přednáška vůbec (15. 1. 1865), týkala se astronomie, (na této přednášce Náprstek oslovil Světlou – viz výše)

V. Náprstek – o Florence Nightingalové (1820 – 1910), anglická ošetřovatelka, zakladatelka moderního ošetřovatelství, (Lenderová uvádí jako přednášejícího Josefa Kaizla; K hříchu a motlitbě, s. 242), další téma - filantropická práce v Americe

J. E. Purkyně a jeho asistent Dr. Novotný – řada přednášek o lidském těle; přednášející měli k dispozici didaktickou pomůcku – voskový model lidského těla, který se dal rozebrat na jednotlivé orgány, nechal Náprstek přivést z Paříže.

MUDr. Anna Bayerová - jedna z našich prvních lékařek.

Dalšími přednášejícími byli spisovatelky Žofie Podlipská, Ludmila Šimáčková, prof. J. Durdík, prof. Jaroslav Goll, prof. Otokar Hostinský, T. G. Masaryk, prof. Petr

Mužák (manžel Karoliny Světlé), Josef Václav Sládek, Jaroslav Vrchlický, Julius Zeyer, Miroslav Tyrš a další osobnosti kulturního a společenského života.

Přednášky probíhaly v zimních měsících až do roku 1886, poté se jejich počet postupně snižoval a od roku 1890 se již nekonaly vůbec. Za třicet let činnosti AKD se konalo 497 přednášek, jichž se zúčastnilo 28 000 posluchaček. Mezitím se spolkový život v Praze rozrostl, přednášková činnost na jiných místech podle vzoru AKD postupně nabývala širších rozměrů. Je zde patrná určitá propojenost, jinými slovy využití zkušeností z členství v AKD. Mnohé členky klubu začaly samy přednášet a zakládat další spolky. (74)

V letních měsících se přednášky nekonaly, byly vystřídány výlety a exkurzemi do přírody s cílem poznání historických památek, paláců, kostelů, škol a vědeckých institucí, knihoven, muzeí, soukromých sbírek, nemocnic, sociálních ústavů.

Dalším prostředkem pro samovzdělávání žen byla bohatě vybavená knihovna v domě „U Halánků“, kterou Vojta Náprstek systematicky budoval již od svého příjezdu z Ameriky. Základem byly knihy a časopisy dovezené z USA, několik knih z dob Náprstkových studií, které „panimáma od Halánků“ zapomněla spálit. K nim přibývaly postupně knihy nakupované v antikvariátech, mnohé dary od literátů pokládající si za čest věnovat domu „U Halánků“ svou publikaci, také fotografie, výstřižky, grafika, stereoskopy, statistické ročenky, adresáře. Knihy různých žánrů, encyklopedie, slovníky byly k dispozici všem členům spolku. Noviny a časopisy byly německé, francouzské, anglické a americké provenience (současná Náprstkova knihovna jako jediná ve střední Evropě vlastní noviny Times od roku 1858 do přelomu století. (75)

Členky klubu též zušlechťovaly svého ducha:

- výukou jazyků – angličtina, francouzština, italština, ruština, esperanto
- hodinami hudební výchovy a zpěvu
- hodinami tělocviku s Klemeňou Hanušovou (učila na Vyšší dívčí škole tělocvik – viz výše), které pořádal „Tělocvičný spolek paní a dívek pražských“. Oba spolky - tělocvičný a AKD udržovaly úzké kontakty. (76)

Pro dokreslení širokého záběru spolku je potřeba předložit drobnou poznámku o filantropické činnosti AKD, která za vzdělávacími záměry nijak nepokulhávala. Ženy navštěvovaly pražské nemocnice a sociální ústavy, kde rozdávaly různé dary. Členky AKD se obzvlášť dobře vyznamenaly v době války Rakouska s Pruskem. V roce 1866 byly pražské nemocnice přeplněny raněnými vojáky, kterým ženy přinášely polévky,

nosily obvazy, přikrývky, předčítaly jim z knih a novin, psaly rodinám raněných vojáků dopisy a odesílaly je.

Pozornost věnovaná sirotkům a malým dětem byla pozoruhodně významná. Organizovalo se nespočetně výletů s malými opuštěnými a postiženými dětmi spojené s pohoštěním, o Vánocích byly děti pražské chudiny obdarovávány oblečením, ovocem a pečivem. (77)

Náprstkův přínos a následně přínos AKD pro emancipační otázku je obrovský.

Spolek přežil Náprstkovu nečekanou smrt, smrt jeho ženy Josefy Náprstkové, přežil obě světové války. Až nový režim v roce 1948 ukončil jeho činnost, jež byla obnovena v roce 1996 PhDr. Milenou Seckou, vedoucí knihovny Náprstkova muzea. Právě zde dříve žila rodina Náprstkova, scházela se skupina nadšených vlastenců i vlastenek.

Předložený stručný výčet aktivit nemůže řádně charakterizovat a zobrazit veškerou činnost spolku, její smysl a význam. Další informace by již byly nad rámec diplomové práce.

Poznámky

68. BAHENSKÁ, M. Tamtéž, s. 34 – 35. Srov. FIŠMISTROVÁ, V. **Činnost Dobročinného spolku „Vlasta“ v Přerově v letech 1883 - 1951**, s. 80. Sborník Státního okresního archivu v Přerově 2004. [online]. [citováno 2007-11-10] Dostupné na: www.archives.cz/zaoprerov/home/publikace/assets/Sbornik%202004.pdf.

69. BAHENSKÁ, M. Tamtéž, s. 62 – 63. Autorka se velmi podrobně na základě archivních materiálů věnuje Spolku sv. Ludmily na s. 60 – 75. Informace o spolku přinášely pravidelně Ženské listy. Srov. LENDEROVÁ, M. **K hříchu a motlitbě**, s. 66. *Spolek paní svaté Ludmily*. In : Kalendář paní a dívek českých, 1896, 9, s. 144. Praha : tiskem a nákladem J. Otty.

70. BAHENSKÁ, M. , *Vojta Náprstek* (Osobnosti české minulosti). In : Historický obzor, 2006, roč. 17, č. 9 - 10, s. 228 – 234. ISSN 1210-6097, s. 230. Srov. SECKÁ, M. *Vojta Náprstek a první český ženský vzdělávací spolek*. Předneseno pro Unii katolických žen dne 2. 10. 2002 v klášteře v Emauzích. [online]. [citováno 2007-11-07] Dostupné na <http://ukz.katolik.cz/texty/sbornik3.htm> Vyčerpávající podrobnosti o životní pouti Náprstka podává ŠOLLE, Z. **Vojta Náprstek a jeho doba**. Praha : nakladatelství FELIS ve spolupráci s Archivem AVČR, 1994. ISBN 80-901766-0-7. O formování Náprstkovy osobnosti také PODLIPSKÁ, S. *Vojta Náprstek. Náčrtek jeho dětských a mladistvých let I*. In : Kalendář paní a dívek českých, 1897, roč. 10, s. 76 – 88. ŠPECINGEROVÁ, K. *Americký klub dam*. In : Kalendář paní a dívek českých, 1888, roč. 1, s. 76 – 81. Článek hovoří vzletně o přednáškové činnosti Náprstka, též i o přínosech spolku v oblasti charitativní. Špecingerová důkladně znala práci spolku i Vojtu Náprstka. Pracovala v knihovně „U Halánků“ do doby, než se provdala.

71. BAHENSKÁ, M. *Vojta Náprstek*, s. 233.
72. BAHENSKÁ, M. *Vojta Náprstek*, s. 233; **Počátky...**, s. 82. Srov. ŠTĚPÁNOVÁ, I., SOCHOROVÁ, L., SECKÁ, M. **Ženy rodiny Náprstkovy**. 1. vyd. Praha : Argo, 2001, 252 s. ISBN 80-7203-354-9, zde s. 132 – 133.
73. BAHENSKÁ, M. **Počátky...**, s. 84 – 85.
74. ŠTĚPÁNOVÁ, I., SOCHOROVÁ, L., SECKÁ, M. Tamtéž, s. 52, s. 134 – 135. Srov. LENDEROVÁ, M. Tamtéž, s. 241 – 242.
75. ŠTĚPÁNOVÁ, I., SOCHOROVÁ, L., SECKÁ, M. Tamtéž, s. 52. Srov. SECKÁ, M. *Vojta Náprstek a první český ženský vzdělávací spolek*. Autorka poznamenává, že součástí Náprstkovy knihovny se stal rozsáhlý archiv, který je dodnes unikátním zdrojem poznání pražské společnosti 19. století, Čechů žijících v zahraničí i dokladem toho, jak Češi objevovali svět.
76. ŠTĚPÁNOVÁ, I., SOCHOROVÁ, L., SECKÁ, M. Tamtéž, s. 135. Pěvecký sbor vedla svého času slečna Havelková, druhá manželka mecenáše Josefa Hlávky. Členky AKD chodily cvičit na Vinohrady pod vedením Klemeni Hanušové. Hanušová od mládí cvičila v Malypetrově tělocvičném ústavu v Praze v Panské ulici, kde se seznámila s Miroslavem Tyršem. Od roku 1869 vedla Tělocvičný spolek paní a dívek pražských, řídila „opakovací běhy tělocvičné“ pro učitelky, od roku 1877 převzala vyučování tělocviku na ústavu ku vzdělání učitelek u sv. Anny v Praze. Vedla i speciální tělocvik pro děti s vadným držením těla. Byla literárně činná.
77. PODLIPSKÁ S. *Čím byl Vojta Náprstek*. In : Kalendář paní a dívek českých. Praha : tiskem a nákladem J. Otty, 1895, roč. 9, s. 91 – 96. Článek líčí Náprstkovu činnost a jeho přínos pro emancipační hnutí. Srov. *Bývalý Americký klub dam za války prusko-rakouské*. In : Národní listy, 1896, roč. 36, č. 242, s. 2; 2. 9. 1896. Náprstek objížděl nemocnice připravené k přijetí raněných vojáků. Staříčká panímáma jzdila s ním. To dokladuje její hluboké dobrodiní, které v ní zůstalo zakořeněné do konce života.

3.2.2 Ženský výrobní spolek český

V 70. letech 19. století byl v měšťanské a vlastenecky laděné společnosti cítit závan sebejistoty žen, důvěry sama v sebe, v sebeprosazení, prosazení ženských myšlenek a potřeb. Můžeme sledovat nejen určitý časový posun, ale posun ve smýšlení vlastenek i v jejich schopnostech poradit si a využít určité zkušenosti. Do příchodu Náprstka nebyly se zakládáním spolků téměř žádné zkušenosti. I AKD vznikl na jeho popud, on byl iniciátorem řešení ženské otázky formou spolkové činnosti. Spolek sv. Ludmily Marie Riegrové-Palacké užíval světlo světa jistě díky kontaktům jejího manžela. V 70. letech však uzrály podmínky, aby ženy jako iniciátorky se samy mohly podílet na vzniku spolkové činnosti.

K tomu jim nahrávala dosud nevyřešená otázka ženského zaměstnání chudých žen. Když přijel Náprstek z USA, došlo k jakémusi paradoxnímu sociálnímu rozštěpu. Přivezl s sebou (a záhy další nakoupil) mnoho přístrojů a nástrojů, které měly ulehčit život v ženské domácnosti. Jistě je to myšlenka chvályhodná. Nicméně různé žehličky, ledničky, mixéry apod. si mohly dovolit pouze hmotně situované ženy. Na druhé straně, chudé ženy z dělnických rodin či vdovy nemohly na tyto pomocníky domácnosti vůbec pomyslet. Navíc se jim zmenšila možnost uplatnit se jako výdělečná osoba, neboť strojovou modernizací v továrnách ztrácely pracovní příležitosti. O místa přicházeli i muži, kteří pojímali ženský protějšek jako konkurenci ujídající jim z krajíce. Tedy „schizofrenní nůžky“ mezi modernizací domácností a postavením chudé ženy se více a více rozevíraly a ženská otázka začala mít značný sociální aspekt.

Karolina Světlá a další členky z AKD, kde nasbíraly mnoho organizačních zkušeností, dovedností, kde získaly sebevědomí, situaci dobře cítily a vnímaly. Novým cílem jejich snah o řešení ženské otázky se stává založení takové školy, která by připravovala dívky pro určité povolání. Světlá si uvědomovala, že Vyšší dívčí škola není profesně zaměřena a AKD byl spolek určen pro hmotně zajištěné dámy, které se nemusely připravovat k žádné profesi. Nově vznikající ženský spolek a jeho záměry a cíle se nejvíce blížily pojetí Spolku sv. Ludmily. Proto Světlá plánovala, aby škola, jež si usmyslila zřídit, byla určena zejména pro chudé dívky.

Podporována významnými vlasteneckými osobnostmi jako Vojtou Náprstkem a JUDr. Tomášem Černým rozeslala Světlá do pražských a mimopražských domácností dotazy, zdali matky souhlasí s tím, aby byla založena odborná škola pro dívky. Ozvalo se nespočetně matek nadšených pro myšlenku Karoliny Světlé (byla zvolena první starostkou spolku). Zakládající členky spolku společně s advokátem Tomášem Černým vypracovaly stanovy, jež byly potvrzeny (5. 7. 1871) a schváleny valnou hromadou spolku o týden později. K tomuto datu se váže počátek práce nového spolku, jehož účelem „...jest péče o zdokonalení a rozšíření výroby ženské, o prospěšný odbyť výrobků ženské práce, zabezpečení materiálního stavu a rozšiřování vzdělání ženštin na zásadě vzájemné součinnosti“. Tento 1. § stanov byl skutečně do důsledku realizován – spolek zřídil školu, provozoval obchod, kde se prodávaly mimo jiné i výrobky žaček, zajišťoval absolventkám školy pracovní místa.

První místo, kde Ženský výrobní spolek český (dále jen ŽVSČ) začal pracovat, bylo v domě „U Zeleného stromu“ ve Spálené ulici, v místech dvora kostela Nejsvětější Trojice. Budova byla ve velmi špatném technickém stavu. Nebyla vyhovující ani

z hygienického hlediska, neboť se v ní nacházela márnice. Po devíti letech se ŽVŠČ přestěhoval do Bartolomějské ulice do bývalého paláce hrabat Chamare. (78)

Obchodní a průmyslová škola, kterou spolek zřídil, vznikla ve stejný rok jako spolek a směřovala k průmyslovému vychování dospívajících dívek. Je nutné zdůraznit ještě jeden důvod, který Světlé bral klidný spánek a motivoval ji k založení školy tohoto typu: V roce 1866 po prohrané válce s Pruskem narostl v rakouských zemích značný počet vdov a sirotek. Začaly vznikat spolky stejného směru a účelu: „aby ženě i dívce osamotnělé poskytnuta byla možnost výživy čestné [...], zřizovány ženskými spolky oněmi školy pro praktické vycvičení a odborné vzdělání dívek nemajetných“. V Praze byl také založen podobný ústav – ale německý! Byl zřízen ve vhodnou dobu, zájem o výuku byl obrovský, což dokazuje i zájem českých žákyň. Světlá se velice zalekla jejich poněmčování. A to nemohla dopustit. (79)

Cílem obchodní a průmyslové školy bylo „podati dospívajícím dívkám za levnou náhradu a v čase poměrně krátkém vědomosti v oboru obchodu a průmyslu, směřující ku samostatné obživě“. Z toho vyplývá, že škola byla odborná a zaměřená na přípravu ke konkrétní profesi. Představovala cestu pomáhající dívkám se samostatně živit či pomáhat živit rodinu (rozdíl od Vyšší dívčí školy). Nicméně, i když byla škola určena zejména pro dívky chudších vrstev, neznamenalo to, že o školu neměly zájem dívky z bohatších rodin, jimž bylo studium též umožněno. Byly přijímány dívky starší 14 let.

Učební plán

Výuka probíhala pouze v českém jazyce a škola zahrnovala několik zaměření dělící se na další oddělení.

A. Vyučování doplňovací

Cíl: „Aby však duch žákyň při stálých ručních pracích nezůstal nevzdělán, zavedeno pro ně vyučování doplňovací, kdež se ve zvláštních hodinách nejdůležitější nauky [...] jim vštěpují...“ (Krásnohorská, Ženský výrobní spolek, s. 75) Tato výuka měla charakter všeobecného vzdělávání.

Vyučování doplňovací se rozdělovalo na dvě oddělení.

Oddělení I. – určeno dívkám od 14 let a zahrnovalo následující učební předměty:

Český jazyk	2 hodiny týdně
Počty	2 hodiny týdně

Zeměpis a dějepis	1 hodina týdně
Domácí hospodářství	1 hodina týdně
Krasopis	1 hodina týdně
Kreslení	3 hodiny týdně
Zpěv	1 hodina týdně
Ženské práce	hodiny dle přání rodičů

Oddělení II. – určeno pro dívky od 16 let a zahrnovalo učební předměty:

Vychovatelství	2 hodiny týdně
Zdravotnictví	1 hodina týdně
Český jazyk	2 hodiny týdně
Účetnictví	2 hodiny týdně
Domácí hospodářství	1 hodina týdně
Krasopis	1 hodina týdně
Kreslení	3 hodiny týdně
Zpěv	1 hodina týdně
Ženské práce	hodiny dle přání rodičů

V doplňovacím vyučování se platil 1 zlatý měsíčně.

B. Škola obchodní

Byla rozdělena na 2 oddělení. *1. oddělení mělo dva ročníky, 2. oddělení mělo jeden ročník.*

1. oddělení mohly navštěvovat dívky od 14 let, které absolvovaly obecnou nebo měšťanskou školu.

Učební předměty 1. ročníku:

Kupecké počty	3 hodiny týdně
Jednoduché účetnictví	3 hodiny týdně
Český jazyk	3 hodiny týdně
Německý jazyk	3 hodiny týdně
Obchodní zákony	1 hodina týdně
Zeměpis	2 hodiny týdně
Nauka o zboží	1 hodina týdně
Krasopis	2 hodiny týdně

Učební předměty 2. ročníku:

Kupecké počty	3 hodiny týdně
Účetnictví složité (do dubna)	3 hodiny týdně
Účetnictví jednoduché německé (od dubna)	3 hodiny týdně
Kupecký sloh český	2 hodiny týdně
Kupecký sloh německý	2 hodiny týdně
Obchodní zákony	1 hodiny týdně
Národní hospodářství	1 hodina týdně
Nauka o zboží	1 hodina týdně
Obchodní zeměpis	2 hodiny týdně
Krasopis	1 hodina týdně

Školné činilo 2 zlaté měsíčně.

2. oddělení (pouze 1 ročník) navštěvovaly žákyně od 15 let.

Učební předměty:

Český jazyk	2 hodiny týdně
Český kupecký sloh	2 hodiny týdně
Německý jazyk a kupecký sloh	3 hodiny týdně
Kupecké počty	3 hodiny týdně
Účetnictví jednoduché a složité	3 hodiny týdně
Obchodní zákony	2 hodiny týdně
Národní hospodářství	2 hodiny týdně
Obchodní zeměpis	2 hodiny týdně
Nauka o zboží	2 hodiny týdně
Krasopis	2 hodiny týdně

C. Škola průmyslová

Dělila se do tří odborů: kreslicí, rytecký, ženských prací.

Odbor kreslicí se dále dělil na dvě oddělení. V prvním oddělení se pěstovalo zejména kreslení geometrických tvarů a ornamentů, které doplňovalo praktické vzdělání dívek. Výuka činila 4 hodiny týdně. Ve druhém oddělení dominovala příprava k rytbě, návod k malbě na dřevě, kůži atd. a návod k retušování. Vyučování bylo z části hromadné, z části dle předloh, modelů a skutečných zdrojů. Zároveň byly žákyně seznamovány

s naukou o geometrických formách ve spojení s perspektivou a výuka činila 12 hodin týdně.

Odbor rytecký – předpokladem byla zručnost v kreslení. Dřevorytbě se vyučovalo 12 hodin týdně a školné se neplatilo po dobu, co vyučoval p. Bartel, majitel dřevoryteckého ústavu. Vyučoval rád a zdarma.

Odbor ženských prací (později nazýván pracovny) se rozděloval na dvě oddělení.

V prvním oddělení se vyučovalo:

- Drobné práce = pletení, háčkování, síťování, znamenání prádla, frivolitky atd.
- Šití bílého prádla, spravování prádla, vyšívání jmen a různých vzorů, aplikace.

Vyučování bylo celodenní, školné činilo 2 zlaté měsíčně.

- Přistřihování prádla – výuka probíhala denně od 9 hod. do 10 hod. Školné se platilo ve výši 10 krejcarů na jednu hodinu.
- Šití a pletení na stroji – za 12 hodin se platil 1 zlatý.
- Květinářství – vyučovalo se denně od 16 hod. do 17 hod. Školné se neplatilo.

Ve druhém oddělení se věnovala pozornost šití šatů dle míry a kreslení střihů, dále přistřihování šatů. Vyučování probíhalo celý den, dopoledne 9,00 – 12,00 hodin, odpoledne 14,00 – 17,00 hod. Výše školného byla 4 zlaté měsíčně. Dívky hlásící se do tohoto oddělení musely být již znalé šití prádla. Školné si žádalo 3 zlaté.

D. Vyučování jazyků

Vyučovalo se francouzskému, německému, anglickému a ruskému jazyku. Každý jazyk byl rozdělen do dvou oddělení – pro začátečníky a pro pokročilé. Hodinová dotace představovala tři hodiny týdně. Školné za jednu řeč se platilo 1 zlatý měsíčně.

Mimořádně se vyučovalo úpravě vlasů. Za 8 hodin se platil 1 zlatý.

Pokud si žákyně přibrala některý předmět z oboru mimo ten svůj, platila polovinu školného. Rozvrh hodin by sestaven tak, že se žákyně toho kterého oboru mohly učit dvěma jazykům a žákyně obchodní školy se mohly navíc věnovat výuce ručních prací. Jinak řečeno – u jednotlivých škol či oborů nebyla žádná hierarchická

posloupnost nebo návaznost, dívky měly možnost volby předmětů navíc, pokud chtěly. Nebyl stanoven stabilní učební plán, který by striktně stanovil počet hodin toho či onoho předmětu.

Pro dospělejší žákyně celého ústavu a pro členy spolku se pořádaly volné (nepovinné) přednášky z literatury, přírodních věd apod. vždy v sobotu od 17 hod. do 18 hod. Školné se neplatilo. 6. výroční zpráva za školní rok 1876 – 77 uvádí tyto přednášky (výběr):

- prof. Dr. Josef Durdík – O některých dojmech londýnských
- doc. MUDr. Vítězslav Janovský – O činnosti Purkyňově; O zdravotnictví v domácnosti (3x)
- Eliška Krásnohorská – O způsobu, obyčeji a mravu
- Josef Šauer z Augenburgu – O důležitosti zraku v ohledu duševním
- J. Zdeněk, prof. na c. k . ústavu učitelském – O Austrálii (a další přednášky učitelů na středních a vysokých školách).

Co se týká školného, bylo nižší, než na Vyšší dívčí škole a navíc dívky, které pocházely z prokazatelně nemajetných pražských rodin, školné neplatily vůbec. Osvobozeny od školného z polovic nebo zcela mohly být i mimopražské dívky, které doporučila „patronka“, jež ve svém okrese získala pro spolek 30 členů.

Od počátku školy byla řídící učitelkou školy Emilie Priknerová, obětavá osoba věnující maximální péči chodu školy. V roce 1885 byla nahrazena Johannou Kuffnerovou, jež vedla školu 26 let (do roku 1911) k naprosté spokojenosti spolku i školských úřadů.

Počet žaček na škole ŽVŠČ téměř nikdy neklesl pod 500 žaček. Zájem byl obrovský. Mnohokrát si Světlá nebo Krásnohorská stýskaly v Ženských listech či v jiném tiskovém orgánu, že prostory spolku nestačí k výuce všech chtivých uchazeček. Počty žákyň rozhodně převyšovaly počty dívek na Vyšší dívčí škole (např. ve školním roce 1872/73 navštěvovalo školu 260 dívek, z nichž 116 neplatilo školné – z výroční zprávy pro rok 1872 Ženské listy, 1873, roč. 1, s. 57. V roce 1888/89 navštěvovalo školu 603 žákyň, z toho 267 dívek bylo zcela osvobozeno od placení školného. Tato čísla přináší Kalendář paní a dívek českých, 1890, s. 139). Domnívám se, že příčina vyššího počtu dívek je v organizaci jednotlivých škol a též i v počtu vyučovacích hodin – těch bylo, jak se zdá, ve škole ŽVŠČ méně, než na vyšší dívčí. Bylo těžké utvořit učební plán obchodní a průmyslové školy, neboť výuka byla pevná jen do určité míry.

Z oboru do jiného oboru mohla žačka přestupovat o pololetí (Řád dívčí obchodní a průmyslové pokračovací školy s právem veřejnosti ŽVŠČ v Praze, rok vydání neuveden). Většina oddělení zahrnovala dva postupující ročníky. Učební plán pochopitelně doznal během let určitých změn. (80)

V roce 1885 se spolková škola rozšířila o paralelky účetnictví a vychovatelství a byly zavedeny dva nové předměty – hra na piano a přípravný kurz francouzský ke zkouškám učitelek francouzštiny na měšťanských školách. V kurzu se vyučovalo skladbě francouzské a historii literatury 6 hodin týdně, vychovatelství a školním zákonům 2 hodiny týdně, četbě a překladu 2 hodiny týdně, skladbě a historii literatury české 2 hodiny týdně. (81) Kalendář paní a dívek českých z roku 1903 přináší informace o obchodní a průmyslové škole, „...požívající od r. 1882 práva veřejnosti, [...] v obchodní své části jediná trojtřídní, nejen v Čechách, ale v celém Rakousku. Již po osm let jest z obvyklých dvou ročníků rozšířena na tři ročníky a poskytuje dívkám mnohem důkladnějšího vzdělání obchodního, než kterýkoli jiný ústav v říší“. Rozšíření studia byl krok poměrně významný v tom smyslu, že byla zajištěna dostatečná kvalifikace k výkonu určité profese. Od 80. let se též začaly vypisovat speciální krátkodobé kurzy kloboučnictví, vázání květin apod.

Velkému zájmu se těšila škola ošetřování nemocných. Byla to první škola svého druhu v Rakousku-Uhersku. Můžeme se ptát, proč ŽVŠČ zřídil zrovna tento typ školy, když zaměření školy spolku bylo více méně na ruční práce, obchodní činnost, výuku jazyků. Důvod je zcela prostý. Ve 2. polovině 19. století lékařská věda pokročila dosti daleko v různých oblastech týkajících se příčin onemocnění, původců infekčních chorob, způsobů léčení, operačních technik a podání celkové anestézie apod. Lékař postupně přicházel na to, že si při léčení pacientů již sám nevystačí, ale že potřebuje vzdělaného „pomocníka“. Uvědomovali si to zejména rodinní lékaři, kteří vyžadovali, aby nemocnému v domácím ošetřování někdo zkušený pomáhal a odborně o něj pečoval. I samy rodiny jevíly zájem o zkušenou ošetřovatelku, která by jim byla nápomocna. Karolina Světlá registrovala tyto poptávky a reagovala na to zřízením školy ošetřování nemocných. Musíme poznamenat, pokud hovoříme o škole, že šlo pouze o krátkodobé kurzy, tři nebo šestiměsíční, které se konaly v letech 1874, 1875, 1877, 1880, 1881. Světlá udržovala přátelské vztahy s Dr. Vítězslavem Janovským, jenž učil na obchodní a průmyslové škole zdravotní vědu a zároveň byl členem Spolku lékařů českých. Ten se s myšlenkou Karoliny Světlé ztotožňoval, stejně tak i ostatní lékaři

Spolku lékařů českých, kteří byli požádáni o přednášky. Je třeba zdůraznit, že lékaři, podílející se na výuce všech pěti kurzů, **přednášeli zdarma** – prostě proto, že je to bavilo a že chtěli přispět ke vzdělání nových ošetřovatelek. Z tohoto důvodu se neplatilo žádné školné, pouze při zápisu musela posluchačka zaplatit 1 zlatý na učební pomůcky.

V rakouském císařství dosud neexistovala žádná soukromá či civilní škola připravující ošetřovatelky ke službě nemocným.

Vyučovacím jazykem byla čeština, pouze odborné předměty byly podávány i německy. Pomůcky k názornému vyučování ochotně zapůjčil Akademický čtenářský spolek český. Jakým předmětům se vyučovalo:

- Nauka o sestrojení a výkonech lidského těla (dnes bychom řekli somatologie) – Dr. Václav Steffal, emeritovaný asistent pitvy na vysokých školách Pražských, okresní lékař
- Ošetřování nemocných v ohledu chirurgickém – Dr. Antonín Erpek – asistent školy ranhojičské
- Nauka o zdravotnictví a teorie ošetřování a pozorování nemocného vůbec, dietetika – Dr. Vítězslav Janovský, docent na vysokých školách Pražských, jednatel Spolku lékařů českých
- Ošetřování v nemocech ženských – Dr. Ježek, asistent porodnické školy pro lékaře
- Ošetřování dětí – Dr. Salmon, asistent dětské nemocnice
- Cvičení praktická – Dr. Čeněk Křížek, lékař městského chorobince (bratr Josefy Náprstkové, manželky Vojtěcha Náprstka).

První kurz trval šest měsíců a byl zahájen v červnu 1874 (v přesném datu se publikace a dobový tisk neshoduje). Vedle teoretické výuky probíhala i výuka praktická v chorobinci na Karlově.

Posluchačky kurzu byly rozdělené na řádné a mimořádné. Řádná posluchačka byla každá, která se „vysvědčením o mravnosti prokázala“, absolvovala praktická cvičení a na konci kurzu se musela podrobit závěrečným zkouškám. Mimořádné posluchačky představovaly paní či dívky, které docházely pouze na přednášky. Neúčastnily se praktické části výuky, neskládaly závěrečné zkoušky. Chtěly se pouze dozvědět informace pro svou vlastní potřebu, aby si dovedly poradit při ošetřování nemocného člena rodiny.

Před začátkem každého kurzu informovaly Ženské listy o pořádání kurzu, kde se mohou budoucí zájemkyně přihlásit, datum začátku a délka trvání kurzu. (82)

Kurzy ošetřování nemocných byly pořádány za tím účelem, aby se dívky uplatnily v pomoci nemocnému v domácím prostředí. Spolek neměl v úmyslu vychovávat ošetřovatelky pro léčebné ústavy. Není bez zajímavosti, že o ošetřovatelky měly zájem i německé rodiny. Odmítaly si najímat jeptišky, ke kterým nechovali němečtí občané příliš důvěru a raději vítali českou ošetřovatelku.

Proč a jak byla ukončena škola ošetřování nemocných, přesně nevíme. Můžeme se dohadovat, že přednášející lékaři dali raději přednost nově otevřené české lékařské fakultě, o čemž pochybuji. Právě zde začali s velkým úsilím pracovat čeští lékaři - Janovský, Weiss, Steffal. Dalším důvodem může být skutečnost, že se změnilo vedení ŽVSC. Karolina Světlá již nebyla předsedkyní spolku, neboť zdraví jí nedovolovalo zastávat tuto funkci. Nezodpovězenou otázkou zůstává, proč nové vedení neobnovilo ošetřovatelské kurzy. Předpokládám, že by lékaři jistě rádi učili, i kdyby to nebyli titíž přednášející. (83) Bylo pro spolek výhodnější vzdělávat dívky v rozvíjejících se oblastech ekonomiky, obchodu apod.? Prokazatelným (a nejpravděpodobnějším) důvodem však byla nemožnost praktikovat v chorobinci na Karlově. Povolení dostaly pouze německé žákyně. Existoval totiž německý Ženský výrobní spolek a ten pořádal kurzy podobné.

Administrativní částí spolku byla tzv. poptavárna, která zprostředkovávala svým absolventkám zaměstnání. Ženské listy a Kalendář paní a dívek českých pravidelně přinášel statistiku o počtu zprostředkovaných pracovních míst dívkám ze spolkové školy i ošetřovatelkám.

Pro dokreslení činnosti ŽVSC je nutno uvést informaci o Ženských listech, které představovaly tiskový orgán spolku (příloha č. 3, č. 4). Začaly vycházet v roce 1873 a vedla je Věnceslava Lužická. Vydavatelem byl František A. Urbánek. Od následujícího roku se tisku ujala Eliška Krásnohorská, která v tomto roce přesídlila z Plzně do Prahy (na četné intervence Světlé - velice toužila po spolupráci s Krásnohorskou) a stala se členkou spolku a patronkou Ženských listů. Od roku 1874 začaly Ženské listy vycházet nákladem ŽVSC. Dlužno dodat, že mezi Světlou a Lužickou nepanovaly přátelské vztahy a Světlá byla ráda, že ve vydávání tisku Lužická již dále nepokračovala.

Ženský výrobní spolek český se zásadně podílel na rozvoji dívčího všeobecného a zejména praktického vzdělání. Škola spolku byla ceněna i dobovým tiskem, např.

Národní listy často přinášely pochvalné zmínky o činnosti a provozu školy. Ovšem, na druhou stranu si však cenily zejména té skutečnosti, že škola nevybočovala z tradičního sociálního pohledu na ženu, neboť se nesnažila vychovávat všeobecně vzdělané dívky a připravovat je na univerzitu. Kalichy hořkosti v souvislosti se vznikem střední školy pro dívky pila Eliška Krásnohorská v 90. letech (viz příslušná kapitola).

Po odchodu zakládajících členek na počátku 20. století spolek postupně ztrácel na významu. V důsledku rozšíření možností dívčího vzdělání jeho vliv klesal a zanikl v roce 1957. (84)

Poznámky

78. *Jak zakládala Karolina Světlá v Praze náš Ženský výrobní spolek český.* In : Národní politika, s. 341. 25. 1. 1930.

79. KRÁSNOHORSKÁ, E. *Ženský výrobní spolek český v Praze.* In : Kalendář paní a dívek českých, 1888, roč. 1, s. 75.

80. *Program průmyslové a obchodní dívčí školy Ženského výrobního spolku českého.* In : Ženské listy, 1875, roč. 3, č. 9, s. 146 – 147. *Výroční zpráva pro rok 1872.* In : Ženské listy, 1873, roč. 1, č. 7, s. 56 – 59. Zpráva uvádí, že tento rok opustilo ústav 167 dívek, z nich 34 dívek s vyznamenáním. Každoročně publikovaly Ženské listy podrobnou zprávu o dění ve škole v uplynulém školním roce.

6. **výroční zpráva Ženského výrobního spolku českého za rok 1876.** Praha : nákladem spolku, 1877.

19. **výroční zpráva Ženského výrobního spolku českého v Praze za rok 1889.** Praha : nákladem Ženského výrobního spolku českého, 1890. Pedagogické muzeum J. A. Komenského, sign. 1007-10.

81. 19. **výroční zpráva Ženského výrobního spolku českého v Praze za rok 1889,** s. 23. Tento rok navštěvovalo kurz 12 posluchaček. Srov. BAHENSKÁ, M. *Ženský výrobní spolek český,* In : Český lid, 2004, roč. 91, č. 3, s. 259. *Program dívčí obchodní a pokračovací průmyslové školy Ženského výrobního spolku českého v Praze.* In : Ženské listy, 1887, roč. 15, č. 8, s. 143; In : Ženské listy, 1890, roč. 18, č. 9, s. 187.

82. *První běh učební v Rakousku pro ošetřovatelky nemocných.* In : Ženské listy, 1874, roč. 2, č. 6, s. 47 – 50. **První škola ošetřování nemocných.** In : 6. výroční zpráva za rok 1876, nestránkováno. *Program letošního kurzu ošetřování nemocných.* In : Ženské listy, 1875, roč. 3, č. 9, s. 147.

WEISS, V. *První škola ošetřování nemocných.* In : Ženské listy, 1875, roč. 3, č. 10, s. 162. Srov. SPRÁVA ŽVŠČ. *Zápis posluchaček první školy ošetřování nemocných,* s. 163. Nejen informace o kurzech, ale i velké poděkování lékařům pravidelně přinášely Ženské listy, stejně tak i poděkování rodin, kterým byla doporučena zkoušená ošetřovatelka. Jako příklad může sloužit následující poděkování: „Uznávám za prospěšno, podati veřejnou zprávu, že ošetřovatelka, která co žákyně první školy ošetřování nemocných Ženským výrobním spolkem českým byla mi doporučena, co nejlépe se osvědčila v případě těžkém, rodinu mou stihnuvším a upozorniti i jiné rodiny na to, jak velkou úlevu v nemocech těžkých a dalších byl jim poskytnuty spolehlivé služby vycvičených ošetřovatelek oné školy, kteréž do nejvšeji mohou doporučiti“. Josefa Rudová, Ženské listy, 1875, roč. 3, č. 4, s. 62.

83. Dr. M. *Bojovník za ženská práva*. In : Zdravotnická pracovnice, 1955, roč. 5, č. 5, s. 301 – 303. Tento článek popisuje vztah Dr. Janovského k ošetrovatelství. Jeho snahou bylo pozvednout úroveň ošetrovatelství. Jako lékař poznal nedostatek dobrých ošetrovatelek, proto se velice kladně stavěl ke vzdělávacím kurzům spolku. O absolventky byl značný zájem a tyto úspěchy vyburcovaly podobný spolek ve Vídni, aby školu stejného typu založil v Praze. To se zřejmě stalo našemu spolku, resp. škole ošetřování nemocných osudné. Pro ženské hnutí představuje osobnost Dr. Janovského nezastupitelnou osobnost.

84. BAHENSKÁ, M. *Počátky.....*, s. 122.

3.2.3 Spolek Domácnost (První česká kuchařská)

V 80. letech 19. století se objevuje myšlenka povznést péči o domácnost a vrátit jí vážnost a rovnocennost s jinými zaměstnáními. Tato myšlenka se zrcadlila v zorném poli mnohých spolků. Vedle ručních prací se pozornost soustřeďovala na kuchařské umění, které bylo považováno za významnou součást vedení domácnosti. Naskytá se představa, že feministické hnutí se vrací někam, odkud před mnoha lety přišlo. Domnívám se, že ano. Osobností, která razila myšlenku povzvednutí péče o domácnost a dát jí punc vědeckosti, byla Věnceslava Lužická-Srbová. Zastávala názor, že vedení domácnosti je třeba považovat za vědu a je žádoucí pro ni dívky připravit. Nicméně, zároveň si byla vědoma změn v pohledu na ženskou otázku, jiné orientace dívek než pouze na domácnost, akceptovala nutnost dívčího vzdělání na vyšší úrovni než dosud. Nepředpokládám, že by myšlenka vrátit ženu k rodinnému krbu ohrozila vývojové trendy ženského hnutí. První ženské gymnázium je toho dokladem.

17. ledna v roce 1885 se v bytě paní Marie Neffové sešly dámy Blažková, Čelakovská, Náprstková, Podlipná, Srbová-Lužická a další. Rokovaly mimo jiné o potřebě kuchařské školy. Za vydatné pomoci Vojty Náprstka (dle Bahenské byl velmi rozladěn názory Srbové-Lužické a vznikem školy) se začaly konat přípravy k založení nového spolku a jeho kuchařské školy, jež měla uctít památku stoletého výročí narození Magdaleny Dobromily Rettigové (* 31. 1. 1785). Následovaly četné schůzky u Náprstků, sepsání stanov, valná hromada. Dne 1. 10. 1885 zahájil spolek Domácnost a kuchařská škola svou činnost.

V čele spolku stanuly známé feministky, vesměs ženy, které byly členky AKD nebo ŽVŠČ a se spolkovou činností měly zkušenosti. Jednatelkou byla jmenována paní Steffalová, manželka prof. MUDr. Steffala, který vyučoval ve škole ošetřování

nemocných. (86) Jak je patrné, měšťanská společnost se velice dobře znala a dámy se angažovaly v nejednom spolku.

Cílem kuchařské školy bylo „vychovávat české dívky v duchu domáckém a vyučovati je v umění kuchařském i ve všech odborech domácího hospodářství“. Dívky se měly naučit nejen dobře vařit, ale správně a hospodárně vést domácnost. (87) Tedy škola si kladla ryze praktické cíle, čemuž odpovídal i obsah učiva. Domácnost neměla v úmyslu vychovávat a vzdělávat profesionální kuchařky.

Škola přijímala dívky starší osmnácti let. Výuka trvala tři měsíce, za které se platilo 30 zlatých, za dva měsíce se platilo 25 zlatých, za šest týdnů 20 zlatých, za jeden měsíc se platilo 15 zlatých. Výuka se skládala praktické z teoretické a části.

V praktické části se dívky učily úpravě různých masitých pokrmů, předkrmů, moučníků, dortů, rozličných druhů cukrovinek, zavařování ovoce, nakládání zeleniny apod. (88) Dívky se zároveň seznamovaly s úpravou tabulí k slavnostem, získávaly zručnost při obsluze hostí, věnovaly se nákupu potravin a jiných potřeb pro domácí kuchyni a vůbec všemu, co hospodyně potřebuje k vedení domácnosti. Spolek zaměstnával dvě učitelky – kuchařky. Jedna vyučovala přípravu masitých pokrmů, druhá vyučující se věnovala přípravě moučných pokrmů (škola se dělila na dva odbory – masitý a moučný).

Teoretická výuka se zaměřovala na předměty potřebné pro vaření. Za tímto účelem se realizovaly přednášky zaměřené na zkoumání jakosti potravin (89), o zužitkování medu v domácnosti nebo o moderních přístrojích kuchyňských, kterou měl pod patronací pan J. Neff. (90)

Od začátku školy byl zaveden v zimních měsících cukrářský kurz, který navštěvovaly nejen žákyně školy, ale i další paní a dívky, jež školu nenavštěvovaly. Zájem byl dost velký. Dle 17. výroční zprávy za rok 1902 byl poprvé zřízen kurz o zužitkování ovoce. Vyučovalo se v královském českém zemském pomologickém ústavu v Tróji v říjnu čtyři odpoledne. Výuku zaštilil ředitel ústavu pan Buřata, jenž své přednášky doplnil praktickým návodem. Kurzu se účastnily žákyně spolku, ale i dámy spolkového výboru. Tento kurz byl nadále každoročně organizován v září nebo v říjnu. Zájem ze strany žen a dívek byl maximální. (91)

Vedle teoretické a praktické výuky se konaly exkurze do výroben doplněné přednáškami. V roce 1906 dívky shlédly závody pana Neffa, kde se seznamovaly s technickými vymoženostmi kuchyňského provozu. Výroční zpráva z roku 1910 dokládá exkurzi do řeznického velkozávodu na Královských Vinohradech, který si

žákyně mohly prohlédnout. Exkurze byla doplněna přednáškou s demonstracemi moderního zařízení k třídění, zpracování, uchování a expedici masa.

Výchovná činnost byla doplněna opakovaným vydáváním kuchařské knihy. Poprvé byla vydána v roce 1890 (1113 receptů), v roce 1910 se dočkala 10. vydání (1680 receptů). Dle 26. zprávy o činnosti spolku (s. 12) přicházely z cizích zemí dotazy, zdali již byla přeložena.

Z výročních zpráv vyplývá, že návštěvnost školy byla vysoká. Počet žaček činil např.:

V roce 1901 – 678 žaček, 1902 – 748 žaček, 1905 – 330 žaček + 25 dívek platící poloviční školné + 30 dívek „neplatiček“, 1909 – 331 + 32 + 36 (384 dohromady), 1910 – 424 žaček.

V roce 1910 Domácnost slavila své jubileum – 25 let činnosti. Při slavnostním proslovu byla rekapitulovány výsledky činnosti nejen kuchařské školy, ale i spolková činnost. Na závěr kapitoly je vhodné podotknout, že se Domácnost podílela velkou mírou na charitativní činnosti. Od začátku svého působení vařila denně několik obědů zdarma pro nemajetné dívky a chlapce z různých vzdělávacích ústavů (jeden čas i pro dívky z gymnázia Minerva, určitou dobu vařila Domácnost pouze pro různé dívky, které v Praze chodily do škol).

Významně se Domácnost prezentovala na výstavách a získávala řadu diplomů a medailí – 1891 Jubilejní výstava, 1895 Národopisná výstava, 1904 Kuchařská výstava v Plzni, 1908 Jubilejní výstava.

Do jubilejního roku 1910 prošlo školou 7791 žákyň.

Spolek Domácnost zanikl na počátku 50. let. (92)

Poznámky

85. 26. zpráva o činnosti spolku „Domácnost“, první česká škola kuchařská v Praze za rok 1910. Praha: nákladem spolku „Domácnost“, 1910, s. 10 – 12. BAHENSKÁ, M. **Počátky...**, s. 124 – 125.

86. Ženský spolek „Domácnost“. In : Ženské listy, 1887, roč. 15, č. 2, s. 31.

87. BAHENSKÁ, M. **Počátky...**, s. 124. Srov. 14. zpráva o činnosti spolku „Domácnost“ za rok 1899, s. 3. Spolek Domácnost nepředpokládal, že bude vychovávat profesionální kuchařky. Šlo o to, připravit dívku pro práci v domácím prostředí.

88. 14. zpráva o činnosti spolku „Domácnost“ za rok 1899, s. 3.

89. 25. zpráva spolku „Domácnost“ za rok 1909, s. 4.

90. 21. zpráva spolku „Domácnost“ za rok 1906, s. 3.

91. 17. zpráva o činnosti spolku „Domácnost“ za rok 1902, s. 4; 18. zpráva o činnosti spolku „Domácnost“ za rok 1903, s. 4; 25. zpráva o činnosti spolku „Domácnost“ za rok 1909, s. 4.

3.2.4 Ženský vzdělávací a výrobní spolek Vesna v Brně

Na rozdíl od českých zemí, kde byly podmínky pro rozvoj ženského hnutí celkem uspokojivé, na Moravě dominovaly silné germanizační vlivy. Proto ženská otázka a její řešení nemělo v tomto prostředí na různých ustláno. Avšak i v Brně či v Přerově (spolek Vlasta) počala zdárně bujet ženská spolková činnost zaměřená podobně či stejně jako činnost spolků pražských.

Jaké okolnosti provázely vznik Vesny v Brně? Vedle snahy o zapojení žen do veřejného života a úsilí získat vyšší vzdělání jsou počátky spolku spojeny i se zápasem o národní svébytnost a se snahou o jazykovou rovnoprávnost. Toto zaměření navazuje na úsilí nepočetné skupiny občanů prosadit v převážně německém prostředí český jazyk (žádosti o kázání v českém jazyce při bohoslužbách).

5. července 1870 se ustanovilo nové pěvecké sdružení s názvem **Dívčí pěvecký spolek Vesna** se „zpěvní školou pro odrůstající dívky“. Za hlavní poslání si kladl dát dívkám z českých rodin možnost společně se vzdělávat ve zpěvu a hudbě a tak „netoliko trpný, nýbrž účinný brát podíl na veřejném životě národním“. (93) Za dva roky se Vesna změnila na **Ženskou vzdělávací jednotu** a rozšířila svůj program na poslání šířit vzdělanost českým jazykem mezi brněnskými ženami formou přednáškové činnosti z oboru lidské kultury. Přednášek se ujal František Bartoš, ředitel Slovanského nižšího gymnázia na Starém Brně. Zájem o přednášky rozhodně byl, jenže ouha – brněnské ženy špatně rozuměly českému jazyku. Proto František Bartoš zřídil český kurz (jak smutné a paradoxní – český kurz pro české ženy!), ve kterém se česky probírala témata zeměpisná, dějepisná, přírodopisná, fyzikální. I nadále se vyučuje zpěvu (v roce 1877 se tohoto úkolu na určitou dobu zhostil Leoš Janáček), v roce 1879 byla založena knihovna a čítárna a byly objednány časopisy – *Ženské listy*, *Květy*, *Obzor*, *Dalibor* (hudební časopis) a další. V této národnostní a vzdělávací atmosféře se pracovalo od roku 1881 na zřízení školy pro dívky, které vychodily obecnou školu. Tento nápad přednesl a postupně realizoval František Dlouhý, jednatel spolku a profesor ústavu učitelů v Brně.

Nesmírnou zásluhu a vzniku školy měla **Julie Fantová-Kusá** (1858 – 1908), která přišla do Brna z Prahy, kde získala informace o práci AKD. Ty využívala při

rozšiřování pole působnosti Vesny. Na její popud se v roce 1888 změnila stanoviska spolku a změnil se jeho název na „**Ženský vzdělávací a výrobní spolek Vesna v Brně**“. Je třeba dodat, že Julie Kusá byla žena, která finančně neustrádala a darovala 20 000 zlatých na stavbu penzionátu pro Vesniny dívky. Poté, co se opětně provdala, vrátila se s manželem do Prahy, kde působila v ženských spolcích (např. Minerva). (94)

Další významnou osobností Vesny byla **Eliška Machová** (1858 – 1926; 1877 absolvovala učitelský ústav na Starém Brně, také tam učila). Stala se v roce 1885 jednatelkou spolku a veškeré úsilí zaměřila na zřízení dívčí školy.

V září 1886 se poprvé otevřely brány První české pokračovací školy dívčí Ženské vzdělávací jednoty Vesna v Brně a současně první na Moravě. **Ředitelem byl jmenován František Mareš** působící v čele školy třicet let. Pod jeho vedením se zakládaly další typy škol – např. odborné kurzy, odborné školy, všeobecně vzdělávací školy, odpolední a večerní kurzy. V roce 1901 vzniklo šestileté dívčí lyceum, první v celé rakousko-uherské monarchii.

V zakládajícím roce existence škol měla Vesna 90 žákyň, po dvaceti letech, v roce 1906 již 1044 žákyň a 332 frekventantek večerních kurzů. V tomto roce vlastnila Vesna čtyři budovy, z toho dvě sloužily jako penzionát, kde bylo umístěno 120 dívek. Ve školním roce 1919 – 20 spravovala Vesna 13 škol, avšak jejich provoz přesahoval možnosti spolku, proto došlo v letech 1919 – 1921 k jejich převedení do správy města Brna. (95)

Ředitel školy František Mareš podnikl podobně jako Dr. Vilém Gabler cestu po Švýcarsku, kde studoval dívčí školství (zejména v curyšském kantonu). Zaznamenal vysokou úroveň dívčích škol středních i odborných a také skutečnost, že jsou tyto školy většinou řízené státem. Soukromých škol viděl málo, avšak dobře zařízených, aby se mohly rovnat školám veřejným.

Mareš ve svém článku v 10. výroční zprávě (s. 3 – 4) konstatuje, že na Moravě vydržoval stát pouze jediný český ústav ku vzdělání učitelek v Brně, jedinou hospodyňskou školu v Kroměříži. Ostatní ústavy byly soukromé – Vesniny školy, Pöttingeum v Olomouci (dívčí ústav pojmenovaný po svém zakladateli), klášterní školy. Tedy situace nadmíru neutěšená, kterou ještě korunuje vláda svými výroky, že jistě „uznává důležitost vzdělání dívčího, že pro vzdělání to v budoucnosti něco víc učiní, že však dosud není možné pomýšlet na to, aby další vzdělání dívčí stalo se záležitostí státní“. (96)

Cíl pokračování školy se nijak nelišil od cílů a účelu školy ŽVŠČ - poskytnout dívkám „náležité vědomosti povšechné a pro život potřebné vědomosti zvláštní, ušlechtilost duševní, šlechetná mravní povaha spojená s náležitou sebevládou“. (97) Pročítáme-li články a výroční zprávy Vesny, nutně si musíme povšimnout, jak velký důraz byl kladen na mravní výchovu a ušlechtilý ráz osobnosti každé hospodyně. Ředitel Mareš je toho názoru, že dívka má být vzdělaná po stránce praktické, základní všeobecné znalosti také potřebuje, avšak ušlechtilou, mravní duši mladých dívek považuje za ideál každé ženy.

Od počátku měla pokračovací a výrobní škola tyto části, resp. odbory:

A. Odbor pokračovací se dvěma ročníky.

V prvním ročníku se navazovalo na to, co se dívky naučily v obecné škole, ve druhém ročníku se navazovalo na znalosti a dovednosti získané ve škole měšťanské. Volitelné předměty: němčina, francouzština, hra na piano, event. na housle.

B. Odbor kreslicí měl za účel vzdělávat vkus, cvičit oko a ruku, obratnost v praktických činnostech, hlavně v ženských pracích.

C. Odbor jazykový

Zahrnoval němčinu a francouzštinu. Žákyně byly rozděleny do skupin podle úrovně jejich znalostí.

D. Odbor ženských prací = pracovny s oddělením doplňovacím

Pracovna I.

Zde se dívky učily drobné práce – háčkování, pletení, znamenání, síťkování.

Pracovna II. – šití a spravování prádla, přistříhování prádla, kreslení stříhů, bílé vyšívání.

Pracovna III. – zde byla pozornost zaměřena na vyšívání bílé, pestré dle vzorů moravských, českých, jihoslovanských a jiných. Je nutné poznamenat, že vyšívání bylo vysoce aktuální. Bylo ceněno nejen v moravské zemi, ale i v Praze. Např. Josefa Náprstková či Renáta Tyršová velmi sympatizovaly s tímto uměním, obě sbíraly lidové vyšívky a vystavovaly. Dále se v této pracovně dívky seznamovaly s lidovou krajkou, jež představovala také vysoce vážené ruční umění.

Pracovna IV.

Zaměření bylo orientováno na šití šatů, jejich spravování, přešívání, dívky se učily brát míru na šaty, kreslit stříhy.

Školné v pracovnách se pohybovalo mezi 2 – 4 zlatými (škola ŽVSC měla školné nižší).

Oddělení doplňovací

Všechny dívky pracoven byly povinny se účastnit výuky náboženství, vychovatelství, počtů, nejdůležitějších písemností, dále jak spravovat domácnost a jak se chovat ve společnosti (nazvali bychom to společenská výchova?). Školné se neplatilo.

Již v prvním školním roce byl zaveden institut třídních učitelek stejně jako na vyšší dívčí škole. (98)

Postupem let došlo k reorganizaci škol a k jejich rozšíření. Důvodů bylo hned několik. V roce 1889 získala Vesna novou budovu (finančně přispěla Julie Kusá) v krásném prostředí Brna. Počet dívek, jež se přihlásily na němčinu a na hru na piano, byl tak obrovský, že se musela otevřít další oddělení. (99) Vesna reagovala i na následující skutečnost. V polovině 80. let 19. století byla v Brně pouze jedna měšťanská škola pro dívky a to při ženském ústavu pro vzdělání učitelek, kde byl počet žaček omezen. (100) Zřídit novou školu tohoto typu se jevilo nad míru aktuální. Proto Vesna otevřela školu literní, která doznala pozdějšího přejmenování na Vyšší dívčí školu (ve školním roce 1896/97). První tři ročníky byly analogické měšťanské škole, záhy k nim přibýly další dva pro dívky starší (5. ročník v roce 1896 dle 11. výroční zprávy). Ve školním roce 1896/97 získala Vyšší dívčí škola právo veřejnosti pro první tři ročníky.

Další změnu představoval vznik průmyslové školy z odboru ženských prací – pracoven, která poskytovala odborné vzdělání. Je sympatické, že 10. výroční zpráva klade důraz nejen na všeobecně vzdělávací předměty, ale i na správné didaktické pojetí demonstrační výuky. Ke škole průmyslové se připojily i obchodní kurzy, jimiž Vesna reagovala na potřeby žen. Všímalá si i dělnické otázky zřízením kurzů pro dělnice a služby. (101)

Přehled dívčích ústavů Vesny v Brně ve školním roce 1895/96

A. Vyšší dívčí škola

Na této škole dosahovaly dívky rozsáhlejšího vzdělání pro rodinný, společenský život, ale i jako společnice, vychovatelky. Zde je zdůrazněný aspekt soběstačnosti ve smyslu možnosti se sama uživit.

Do prvního ročníku se přijímaly dívky jedenáctileté, do pátého ročníku se uchazečky podrobovaly přijímacím zkouškám.

Ve všech ročnících se vyučovalo němčině, francouzštině, hudbě.

B. Průmyslová škola dívčí

Zahrnovala školu dvouletou, roční, pokračovací a večerní kurzy.

Přijímaly se dívky, které absolvovaly školu obecnou nebo měšťanskou, a to jen na počátku školního roku (v prvních letech se přijímalo do školy 4x během školního roku, důsledkem byl chaos v organizaci výuky).

Oba ročníky byly zaměřeny prakticky, současně probíhalo vyučování ve všeobecně vzdělávacích předmětech.

Kurzy pokračovací a večerní se zřizovaly podle potřeby a vyučovalo se vyšívání, kreslení, šaty a klobouky, krajky, ozdobné práce, úprava květin, praní, žehlení apod. Informace o pořádání těchto kurzů byla předem zveřejněna v denním tisku.

Dívky průmyslové školy mohly navštěvovat jazyky, zpěv, tanec, tělocvik. Za tyto předměty se platilo školné navíc.

C. Kurz obchodní

Trval jeden rok a poskytoval dívkám nejpotřebnější obchodní vědomosti. Do výuky byly zahrnuty předměty: kupecké počty, účetnictví, obchodní korespondence, nauka obchodní o směnkách, těsnopis, krasopis, volitelné jazyky. Kurz mohly navštěvovat dívky od 14 let, školné nebylo malé, činilo 5 zlatých měsíčně, výše zápisného a příspěvku na pomůcky bylo stanoveno na 4 zlaté a 50 krejcarů.

Penzionát – výchovavací ústav

Penzionát se zaměřoval na mravní a společenskou výchovu dívek, které zde bydlely. Zároveň se dívky zdokonalovaly v ručních pracích. (102)

Ačkoli těžištěm činnosti Vesny byla péče o školy, je na místě uvést další zaměření spolkové činnosti. Spolek se intenzivně věnoval sběratelským záměrům. Vesna zakládala sbírky lidových výšivek, lidových krojů, keramiky, které prezentovala na různých výstavách. Je možná s podivem, že se této řekněme až sběratelské vášni věnovali z velké části i muži.

Vesna pořádala pravidelné přednášky pro ženskou veřejnost. Přednášel např. Leoš Janáček. Dlužno říci, že se Janáčková rodina angažovala ve Vesně od samého počátku. Jedním z častých témat přednášek byly pochopitelně výšivky a kroje. Na kuchařskou školu v Praze (Domácnost) přispěla Vesna sbírkou. Vesna spolupracovala s Jozou Úprkou, který zdobil Vesniny budovy (lunety a fresky budovy v dnešní Jaselské ulici).

Vesna byla založena jako pěvecká jednota. Pak se z ní vyvinul významný kulturní činitel brněnského dění, který kolem sebe soustředil významné osobnosti české kultury. Na Vesnu je nutné nahlížet též ze sociálního hlediska. Již bylo řečeno, Morava byla značně germanizovaná. Tím, že Vesna založila české školy, přispěla k šíření českého vlivu na budoucí pokolení (vzdělávala dívky od 11 let výše) a na stávající společnost (přednášky). Za průkopnický čin je pokládán kurz pro dělnice týkající se šití, vaření, vedení domácnosti. Současně šířila mezi germanizovaný lid lidovou tvořivost, ať ryze českou, či slovanskou. Zásluhou Elišky Machové byla založena útulna poskytující přístřeší sirotkům, později vznikla ženská útulna pro služebné. Vesna disponovala vlastní poptavárnou a zajišťovala absolventkám škol pracovní místa. (103) Vesna nadšeně uvítala snahu ŽVSC, aby bylo umožněno ženám studium na vysoké škole. Podporovala také záměry Světlé, která horovala pro to, aby se jedna z našich prvních lékařek vystudovavší v Curychu, MUDr. Anna Bayerová, mohla usadit jako lékařka doma v české zemi. (104). Dlužno doplnit kompletní informaci – Světlá tímto krokem velice nazlobila obec českých lékařů, kteří tuto pro ně nepřijatelnou myšlenku Světlé dlouho nezapomněli.

Význam spolku Vesny na Moravě je nezastupitelný. Další výčet informací by již byl nad rámec této práce.

Je třeba vzít v úvahu, že výše uvedené spolky zabývající se vzdělávacími či charitativními aspekty své práce zdaleka není konečný. Zmínila jsem pouze nejvýznamnější spolky, které se především orientovaly na vzdělávání dospívajících dívek.

Poznámky

93. KALINOVÁ, A., NOVÁKOVÁ, L. Dcerám českým.... Brněnský ženský vzdělávací spolek v letech 1870 – 1920, s. 3 – 4. Brno : Moravské zemské muzeum, 1. vydání. 2007. ISBN 978-80-7028-303-5. Srov. Památník k 50. založení „První české pokračovací a výrobní školy dívčí v Brně, kterou otevřela Vesna dne 16. září 1886. Brno : výbor spolku Vesny.

94. *Julie Fantová-Kusá*. In : Kalendář paní a dívek českých, 1892, roč. 5, s. 56 – 60. Srov. „*Vesna*“ v Brně. In : Kalendář paní a dívek českých, 1888, roč. 1, s. 141 – 144. Julie Kusá byla zvolena v říjnu 1881 starostkou spolku. Ve svém bytě zřídila čítárnu pro členy spolku, která byla později přestěhována do spolkových prostor.
95. KALINOVÁ, A., NOVÁKOVÁ, L. **Dcerám českým...**, s. 4. **Památník...**, s. 6 – 8, 22. V letech 1919 – 1921 byly převedeny do správy města Brna tyto školy: dívčí lyceum, škola měšťanská, dvouletá obchodní škola, ústav pro vzdělání učitelek průmyslových škol, ústav pro vzdělání učitelek kuchařských a hospodyňských škol, dvouletá průmyslová škola, jednorocní hospodyňská škola, pětíměsíční hospodyňská škola, škola vyšivačská, dvouletá pokračovací škola, škola hudební, mateřská škola.
96. 10. *zpráva výroční dívčích škol Vesny v Brně za školní rok 1895/96*. Brno : nákladem vlastním, 1896, s. 4.
97. 11 *zpráva výroční dívčích škol Vesny v Brně za školní rok 1896/97*, nestránkováno.
98. 4. *výroční zpráva první české pokračovací školy dívčí ženského vzdělávacího a výrobního spolku Vesny v Brně*. In : Ženské listy, 1890, roč. 18, č. 10, s. 207 – 209.
99. 4. *výroční zpráva první české pokračovací školy dívčí ženského vzdělávacího a výrobního spolku Vesny v Brně*. In : Ženské listy, 1890, roč. 18, č. 9, s. 189 – 190. Srov. *Prvá česká pokračovací a výrobní škola dívčí*. In : Ženské listy, 1887, roč. 15, č. 10, s. 172 – 173.
100. 10. *zpráva výroční dívčích škol Vesny v Brně za školní rok 1895/96*, s. 8. Srov. F. M. *Dívčí školy „Vesniny“ v Brně, z 10. výroční zprávy škol*. In : Kalendář paní a dívek českých, 1897, roč. 10, s. 156 – 157. 14. *zpráva výroční dívčích škol Vesny v Brně za školní rok 1899/1900*. Velmi podrobně o obecném a měšťanském školství hovoří František Mareš v článku *O kulturních poměrech na Moravě*, s. 16 - 26. Předkládá statistiku škol českých i německých na Moravě, zmiňuje ústavy pro dospívající dívčí mládež a kulturu vůbec.
101. *Dívčí školy „Vesniny“ v Brně...*, s. 156 - 157. 10. *zpráva výroční*, s. 8 – 9. 11. *zpráva výroční*, nestránkováno.
102. 10. *zpráva výroční*, s. 30 – 31. Srov. *Ženský vzdělávací a výrobní spolek „Vesna“ v Brně*. In : Kalendář paní a dívek českých, 1892, roč. 5, s. 161 – 164. Srov. *Škola ženského vzdělávacího a výrobního spolku „Vesny“ v Brně*. In : Ženské listy, 1893, roč. 21, č. 10, s. 192 – 193.
103. KALINOVÁ, A., NOVÁKOVÁ, L. **Dcerám českým...**, s. 19, Srov. „*Vesna*“ v Brně..., s. 142 – 3.
104. MACHOVÁ, E. *Ženský vzdělávací a výrobní spolek „Vesna“ v Brně*. In : Kalendář paní a dívek českých, 1891, roč. 4, s. 147 – 150.

Shrnutí práce ženských spolků a jejich význam

Jak je poznamenáno výše, výčet ženských spolků, které se věnovaly řešení ženské otázky, zvyšování ženského sebevědomí, vzdělání, byl nespočet. Cílem některých z nich byla „pouze“ charitativní činnost, jiné se zaměřovaly na vzdělávání

dívek a malých dětí a současně i na charitu. Není záměrem práce představit všechny ženské spolky, avšak souhrnná charakteristika jejich práce a významu je na místě.

19. století učinilo ohromný krok kupředu v postavení ženy ve společnosti. Generaci žen první poloviny tohoto věku by jistě nepřišla na rozum myšlenka, že na jeho konci budou dívky studovat na univerzitách.

Někdo může namítat, že sto let je dost dlouhá doba k tomu, aby se mohly učinit zásadní změny v té či oné oblasti nebo ve výzkumu. Ano, je to dost dobře možné. Zároveň lze dokladovat, že ne vždy, ne pokaždé, je možné učinit změnu den ze dne. Jak dlouho trvalo Semmelweisovi, než doložil příčinu horečky omladnic? Lékařská obec mu uvěřila až po jeho smrti. Jak moc se natrápil Fleming, než byly vykonány všechny klinické testy a penicilin se začal sériově vyrábět.

A kdy se začalo pohlížet na ženu jako rovnocenného partnera muži? Pravda, v 19. století toto pojetí ženy rozhodně nepřevládalo, avšak pomalu již „začal vystrkovat růžky“ názor, když mohou muži studovat, proč ne ženy.

Činnost ženských spolků bezesporu přispívala k rovnocennému postavení žen a mužů, i když pozvolna. A jakými způsoby? Jednak to byla příprava dívek k profesi, dále určitá forma spolupráce žen a mužů ve spolcích v rovině organizační či učitelské. Mezi spolky panovaly dobré vztahy. Vzájemně se finančně podporovaly z výtěžků akcí (z přednášek, loterií, bazarů). Spolky se podílely na šíření informací o ženském hnutí a dívčím vzdělávání. Ryze ženský tisk představovaly Ženské listy, Ženský svět, Kalendář paní a dívek českých apod.

3.3 Per ardua ad astra aneb 51 růží pro Elišku

„... i ředitel státního ústavu pro vzdělání učitelek Hrys, potkav mě na nábřeží, zastavil mě, a zvedaje ruku k červánkové záplavě nad Hradčany, věštil mně: Bůh vás bude trestat za hříchy proti zákonům odvěkým.“

Pronesla Eliška Krásnohorská
Lenderová, K hříchu a modlitbě, s. 68.

Zasily jsme příliš mnoha ženám touhu po vzdělání,
než aby si ji nechaly vzít.
Eliška Krásnohorská

„Buď nám radostně vítána a každý krok tvůj na půdě vlasti požehnan! Tvoje pramáti se zrodila z hlavy Jovišovy, ty z nejvřelejších hlubin našich srdcí.“ Karolina Světlá (105)

I když se dále bude hovořit o ženském spolku věnujícím úsilí dívčímu vzdělání, je nutné jej a zejména výsledky jeho činnosti umístit do zvláštní kapitoly. Důvod je zřejmý. Bude řeč o nové formě vzdělávání dospívajících dívek, totiž o prvním dívčím gymnáziu - plnohodnotné střední škole. Gymnázium, i když nebylo státní, přineslo s sebou novou, pro dívky dosud neexistující možnost studia – studium na akademické půdě. První dívčí gymnázium v zemích koruny české je nerozlučně spjato se jménem Elišky Krásnohorské.

3.3.1 Eliška Krásnohorská (18. 11. 1847 – 26. 11. 1926)

90. léta 19. století představují vyvrcholení emancipačních snah našich předních feministek. Především však zásluhou Elišky Krásnohorské mohlo uzříti světlo světa první dívčí gymnázium, první nejen v zemích koruny české, ale v celém rakouském mocnářství. Uveďme několik poznámek o této významné ženě, bojovnici, o které Jaroslav Vrchlický řekl, že je „žena jako meč“.

Eliška Krásnohorská (vlastním jménem Alžběta Pechová) je veřejnosti obecně známá jako básnířka, spisovatelka, maturantům (možná) jako libretistka či kritička literární tvorby. Byla však něco víc. (Foto Elišky Krásnohorské příloha č. 5)

Od mládí toužila po vzdělání, vyšším, než jí mohl nabídnout soukromý ústav manželů Svobodových, který navštěvovala se svými sestrami. Její dva starší bratři – hudebník Jindřich Pech a malíř Adolf Pech učinili z rodinného domu ve Spálené ulici umělecký salon. Ten byl Elišce prvním kolbištěm, kde se učila samostatně myslet o umění, zde byly poprvé hodnoceny její první básnické pokusy. Rozhodující význam mělo pro Krásnohorskou setkání s Karolinou Světlou. I poté, co se Pechovi přestěhovali do Plzně, byly obě ženy ve stálém kontaktu. Světlé se nakonec podařilo Elišku Krásnohorskou přesvědčit, aby se přestěhovala zpět do Prahy, a světlé ji práci v ŽVŠČ a vydávání Ženských listů. Krásnohorská se nadchla pro spolkovou práci a podílela se na emancipaci žen – inspirována Světlou. Program Karoliny Světlé (dát dívkám vzdělání) se rozhodla dovést dál. Krásnohorská se nespokojila „pouze“ s odbornými školami pro dívky za účelem vlastní obživy. Vytkla si vyšší cíl – zřídit střední školu pro

dívky a tak jim umožnit vysokoškolské studium. (106) Tuto ideu nosila Eliška Krásnohorská ve své mysli téměř dvacet let.

3.3.2 Důvody a okolnosti zřízení gymnázia

Co předcházelo otevření dívčího gymnázia. Již v roce 1869 chtěli tři čeští profesori založit dívčí gymnázium (prof. Dr. Gabriel Blažek, Dr. František Čupr, prof. Pavel Jehlička). Od tohoto úmyslu však museli upustit, neboť se přihlásily pouze dvě dívky. (107)

Ke zřízení gymnázia měla Krásnohorská hned několik důvodů. Vycházela z myšlenky rovnoprávnosti žen a mužů, jejíž kořeny viděla v českých pověstech o dcerách Krokových, zejména Libuši, inspiraci čerpala z rozhodných husitských žen, ale i z názorů Komenského. Byla posílena úspěšným studiem dvou našich lékařek ve Švýcarsku. Mimochodem, studium v zahraničí představovalo pro MUDr. Bayerovou a MUDr. Keckovou nesmírnou zátěž a mnoho odříkání. Energii do žil Krásnohorské a dalším feministkám vlilo panovníkovo povolení z roku 1890 umožňující MUDr. R. Kerschbaumerové v Solnohradě (dnes Salcburk) vykonávat v tomto městě lékařskou praxi, zřídit a vést ústav pro léčení očních chorob. Dalším impulzem bylo ustanovení MUDr. Anny Bayerové státní lékařkou v Dolní Tuzle v Bosně (r. 1891) a MUDr. Bohuslavy Keckové státní lékařkou v Mostaru (r. 1893). ŽVŠČ podal roku 1890 říšské radě petici žádající přípuštění žen ke studiu na lékařské a filozofické fakultě. Petici podepsalo vedle mnoha mužů i 60 ženských jednot a spolků. Takto „nabitá energií“ se vrhla Krásnohorská do vyčerpávajícího boje, ze kterého jednoznačně vyšla jako naprostý vítěz. Pro úplnost je třeba dodat, že panovníkův postoj k žádosti MUDr. Kerschbaumerové značně oslabil námitky odpůrců střední dívčí školy. Nemohl přijít ve vhodnější dobu. (108) Zároveň byla Krásnohorská dobře informována o možnostech vzdělání dívek a žen v cizině, např. o univerzitním studiu žen v Rusku.

Co se týká studia žen v zahraničí, je možné uvést jeden příklad za všechny. Časopis Posel z Budče (1870, č. 18) přináší článek s názvem „Zařízení státních gymnázií ženských v Petrohradě“. Je zde uvedeno šest gymnázií a jedno progymnázium. Mezi předměty byly mimo jiné zahrnuty i počátky pedagogiky. Školy bylo pojaty jako sedmitřídní s přípravkou.

Prvním úkolem Krásnohorské bylo ustanovit spolek, který by školu udržoval. I když nebyla ve spolkové činnosti žádným nováčkem, vyžádal si nový spolek –

Minerva, spolek pro ženské studium poměrně mnoho síly a energie. V červnu 1890 bylo zažádáno o schválení stanov spolku, jehož účel byl vymezen takto: „opatřiti dívkám, které se vykáží náležitou způsobilostí, vyšší vzdělání a zejména předpravu ke studiím univerzitním“. Stanovy byly schváleny 16. 7. 1890 c. k. místodržitelstvím v Praze.

Založení spolku provázelo svolání Vzdělanstvu českému, které bylo uveřejněno v tisku, též v Ženských listech jako zvláštní příloha (1890, č. 7, viz příloha č. 6). Svolání podepsalo mnoho sympatizantů s vyšším dívčím vzděláním.

Povšimněme si, kdo byl zakládajícím nebo přispívajícím členem spolku: brněnská Vesna, Přerovská Vlasta, ženské spolky v Chrudimi, Mladé Boleslavi („mezispolková soudržnost“), advokát Tomáš Černý (vypracoval stanovy pro ŽVŠČ), MUDr. Vítězslav Janovský (angažoval se v ŽVŠČ – viz výše), známé feministky a další. O Minervě věděli i v zámorí. (109)

Plán ke zřízení střední školy pro dívky vypracoval prof. c. k. akademického gymnázia František Prusík, jehož Krásnohorská požádala o pomoc. Prof. Prusík byl dívčím gymnáziem přímo nadšen. Prozkoumal dopodrobna učební osnovy měšťanské školy a nižšího chlapeckého gymnázia. Vyměřil novému gymnaziálnímu studiu pět let, totiž čtyři roky vyššího gymnázia a jeden rok přípravy s tím, že předchozí stupeň poskytne třetí třída měšťanky. Podmínkou přijetí byl věk čtrnácti let.

Žádost o zřízení takto pojaté školy byla podaná zemské školní radě 9. 6. 1890, která ji schválila. Vidíme, jak riskantní kroky Krásnohorská, ale i prof. Prusík činili. Žádost o novou školu byla podaná v červnu, kdežto v červenci byly teprve schváleny stanovy spolku. Krásnohorská pracovala pod nesmírným časovým tlakem a s hlasy mnoha odpůrců za zády. Jejím přáním však bylo otevřít školu již na podzim 1890. Měla zoufale málo času, jinak by ztratila celý školní rok. (105)

Budoucí škola měla velkou publicitu v tisku. Avšak našlo se dost odpůrců, kteří ve vzdělané ženě uzřeli potenciální konkurentku v profesi, ženu, jež „neumí vzít vařečku do ruky“. Mezi zarputilé odpůrce patřil tradičně Dr. L. Rieger či bratři Grégrové. Nevybíravým způsobem, jako prof. Hrys, reagoval na zřízení dívčího gymnázia významný český lékař MUDr. Eduard Albert. Další odpůrci se posmívali, druzí byli zvědaví na to, kolik měsíců Minerva „přežije“. Proč takový odpor? Proč posměch, nedůvěra v ženy? Důvod zdá se být prostý. Na scénu se mužům dle jejich pohledu náhle staví - řekněme nový protivník (ženy však o tuto roli neusilovaly), nová

konkurence, někdo, kdo může získat stejné pracovní místo jako muž. Ano, byl to strach z rovnocennosti ženského a mužského pohlaví.

Žádost o zřízení školy byla schválena 9. 6. 1890. Zbývalo vyřešit poslední vážný úkol a to budovu, kde bude dívčí gymnázium umístěné. Městská rada pražská uvolnila dvě místnosti v budově obecné školy u sv. Vojtěcha v Pštrossově ulici na Novém Městě. Jedna místnost byla určena pro žákyně, tedy učebna, druhou byla ředitelna, sborovna, knihovna dohromady. Na rekonstrukci místností se podílel i Vojtěch Náprstek (zajistil řemeslníky).

Spolek od svého založení zápasil s finančními problémy, proto se rozhodl, že nebude vydržovat všech pět tříd najednou, ale bude otevírat ne více jak dvě třídy ve školním roce. Plán vypadal takto:

První školní rok – otevřena přípravka

Druhý školní rok - otevřena první třída

Třetí školní rok – otevřena druhá třída a přípravka

Čtvrtý školní rok – otevřena třetí třída a první třída

Pátý školní rok – otevřena čtvrtá třída a druhá třída

Šestý školní rok – otevřena přípravka a třetí třída

Sedmý školní rok – otevřena první třída a čtvrtá třída

Osmý školní rok – otevřena druhá třída a přípravka.

A tímto způsobem se postupovalo dále. Škola tedy otevírala novou třídu jedenkrát za dva roky. (111)

3.3.3 Učitelství sbor

Ředitelem gymnázia byl jmenován František Prusík, profesor na c. k. akademickém gymnáziu. Třídním učitelem první přípravy byl prof. Josef Mach, který vyučoval latině, řečtině, češtině. Zeměpis a dějepis přednášel prof. Josef Votruba, suplující učitel na c. k. vyšší reálce v Praze, fyziku a matematiku Dr. Jiří Guth, suplující učitel c. k. gymnázia v Žitné ulici. Katecheta, kooperátor u Nejsvětější Trojice Alois Mlčoch, vyučoval náboženství. Kromě dalších učitelů vyučovala Pavla Maternová vychovatelství. Zároveň působila i jako správkyň školy. Tereza Poláková, zkušená učitelka hudby a zpěvu na středních školách, vyučovala zpěv. (112)

3.3.4 Začátky studia

Zápis do prvního ročníku probíhal 16. a 17. září, přihlásilo se 20 dívek. V Praze nastaly povodně, proto byl další zápis posunut na 1. října, kdy bylo zapsáno 36 dívek, celkem 56. Do přípravy bylo přijato 53 žaček. Současné publikace s feministickou tematikou se liší v údajích o počtu dívek. Většinou se udává 51 (někde 52 dívek). Vzhledem k určitým posunům v počtu žaček ukončilo přípravku 51 dívek, z nich 32 dívek mělo vyznamenání. Dívky pocházely většinou z rodin úředníků, učitelů, soukromníků. U sedmi dívek je zaznamenán služebnícký nebo dělnický původ. Celé školné platilo 22 žaček, poloviční 24 žaček a 5 dívek bylo osvobozeno zcela od placení školného. (113) Začátek vyučování v zimních měsících byl naplánován na 8, 00 hod., končilo se ve 13,30 hod., v letních měsících (květnem počínaje) probíhala výuka od 7,00 do 12,30 hod. Po 2. vyučovací hodině byla přestávka 10 minut, po 3. vyučovací hodině 15 minut, po 4. vyučovací hodině dokonce 30 minut.

Na základě učebního programu vypracovaného Františkem Prusíkem se v přípravce vyučovalo následujícím předmětům: náboženství, českému jazyku, dějepisu, zeměpisu, matematice a fyzice. Tyto předměty navazovaly na předchozí znalosti z měšťanské nebo Vyšší dívčí školy. Nově se vyučovalo latinskému jazyku (12 hodin týdně), řeckému jazyku (6 hodin týdně). Mezi nepovinné předměty patřil německý jazyk (výuky se účastnilo 46 dívek), zpěv (31 dívek), tělocvik (20 dívek), evangelicko-reformované náboženství (1 dívka). (114) Podle druhé výroční zprávy byl od školního roku 1891/92 nepovinným předmětem též těsnopis, od dalšího školního roku 1892/93 navštěvovaly dívky nepovinnou francouzštinu (19 žaček) a ruštinu (14 žaček). (115) Tělocvik byl vyučován v Tělocvičném spolku paní a dívek českých, neboť škola neměla vlastní tělocvičnu, zpěvu se nevyučovalo pro nedostatek zájemkyň ve školním roce 1893/94. (116)

Mezi dívky, jež studovaly od roku 1890, patřily (uvedena nevýznamnější jména):

Marie Baborová – budoucí první česká doktorka filozofie

Anna Honzáková – budoucí první česká lékařka

Rosalie Machová – budoucí oční lékařka

Bohumila Peigerová – později učila na Minervě, vystudovala medicínu

Olga Šrámková – později učila na Minervě, vystudovala moderní filologii

Helena Tuskanyová – vystudovala historii, učila ve školách spolku Vesna

Později do ročníku nastoupila Eliška Vozábová, jedna z prvních českých lékařek. (108)

Tabulka č. 6 Učební plán vypracovaný Františkem Prusíkem

Předmět	Počet týdenních hodin						Celkem
	Přípravka		Vyšší třídy				
	1.	2.	I.	II.	III.	IV.	
Náboženství	2	2	2	2	2	2	12
Jazyk latinský	1. sem. 12	8	6	6	5	5	39
	2. sem. 6						
Jazyk řecký	1. sem. -	5	5	5	4	5	27
	2. sem.6						
Jazyk český	3	3	3	3	3	3	18
Zeměpis	4	-	-	-	-	-	4
Dějepis	-	4	3	4	3	3	17
Matematika	3	3	4	3	3	2	18
Fyzika a lučba	3	1. sem. F 2.	-	-	3	3	11
		2. sem. F 2					
Přírodopis	-	-	2	2	-	-	4
Filozofická propedeutika	-	-	-	-	2	2	4
Celkem	27	27	25	25	25	25	154
Jazyk německý nepovinný	3	3	3	3	3	3	18
Celkem	30	30	28	28	28	28	172

(118)

Vyučovací systém školy byl přejat z Akademického gymnázia, které bylo gymnáziem klasickým, s výukou latiny od primy a řečtiny od tercie.

Dle třetí výroční zprávy došlo na gymnáziu k první změně v organizaci studia. Přípravka byla tento školní rok rozdělena do dvou ročníků, čemuž odpovídá výše uvedený rozvrh školního učiva. Do prvního ročníku přípravy mohly vstupovat žáčky ze druhé třídy vyšší dívčí nebo měšťanské školy nebo dívky alespoň dvanáctileté, které se však musely podrobit řádné přijímací zkoušce. Z přípravy pak postupovaly do vyšších tříd rovnajícím se 5. – 8. třídě mužských gymnázií. Důvodem této změny byla snaha lépe připravit dívky do vyšších ročníků, neboť se ukázalo, že jeden rok přípravy nestačí pro velké množství učiva.

Tabulka č. 7 **Rozvrh hodin ve školním roce 1892/93 pro 1. ročník přípravy a II. třídu (vyššího studia)**

De n	Třída	1.	2.		3.		4.		5.		6.
Pondělí	I. roč.	Latina	Zeměpis	10 minut respirium	Němčina	20 minut respirium	Řečtina	30 minut respirium	Nábož.	5 minut respirium	-
	II. tř.	Latina	Řečtina		Čeština		Němčina		Matem.		Fran.
Úterý	I. roč.	Latina	Řečtina		Matem.		Čeština		Fyzika		-
	II. tř.	Matem.	Řečtina		Latina		Dějepis		Nábož.		-
Středa	I. roč.	Latina	Řečtina		Zeměpis		Čeština		Němčina		-
	II. tř.	Přírodopis	Latina		Řečtina		Čeština		Ruština		-
Čtvrtek	I. roč.	Fyzika	Latina		Řečtina		Matem.		Nábož.		-
	II. tř.	Němčina	Latina		Řečtina		Dějepis		Matem.		Těsno pis
Pátek	I. roč.	Matem.	Latina		Čeština		Zeměpis		Řečtina		-
	II. tř.	Latina	Řečtina		Dějepis		Čeština		Nábož.		Ruština
Sobota	I. roč.	Němčina	latina		Fyzika		Zeměpis		Řečtina		-
	II. tř.	Němčina	Latina		Dějepis		Přírodopis		Franc.		-
Neděle	I. roč.	Od 9,00 – 10,00 hod.									
	II. tř.										

(3. výroční zpráva, s. 10)

Po třech letech studia některé žákyně vstoupily do praktického života. Dvě se začaly věnovat učitelskému povolání, další lékárnictví, vychovatelství. Jiné dvě dívky složily zkoušku ze 6. gymnaziální třídy na c. k. vyšším reálném gymnáziu v Praze. Koncem školního roku 1892/93 navštěvovalo školu 64 žaček, v 1. ročníku přípravy bylo 25 dívek, ve II. třídě 39 dívek. (119)

3.3.5 První maturitní zkoušky

Pátá výroční zpráva za školní rok 1894/95 seznamuje s prvními maturitními zkouškami. Gymnázium Minervy bylo soukromou školou, tudíž nemělo právo veřejnosti, tzn., že zde nemohly dívky podstoupit maturitní zkoušku. Povolení k maturitní zkoušce vydala c. k. zemská školní rada v Praze dne 15. 2. 1895, č. 942 a mohla být realizována na chlapeckém akademickém gymnáziu v Praze, které bylo státní s právem veřejnosti, tedy mohlo vydávat maturitní vysvědčení.

Maturita měla písemnou a ústní část. Písemná část se konala ve dnech 6. – 11. 5. 1895 a to z těchto předmětů:

- Jazyk latinský – překlad z latiny do češtiny, z češtiny do latiny (Damoklův meč od D. Adama z Veleslavína)
- Jazyk řecký
- Jazyk český – téma „Národové říše Rakouské osvědčily své vlastenectví za dob, kdy hrozilo státu nebezpečí“
- Matematika
- Jazyk německý.

Druhou částí zkoušky byly předběžné ústní zkoušky z náboženství, přírodopisu a filozofické propedeutiky. Konaly se ve dnech 11., 12., 14. a 15. 6. 1895. Předsedal ředitel akademického gymnázia Jaroslav Sobička. Třetí částí byly ústní zkoušky z ostatních předmětů a konaly se 10. – 13. 7. 1895 za předsednictví zemského školního inspektora Dr. Eduarda Kastnera.

Maturitním zkouškám se podrobilo šestnáct děvčat, tři dívky prospěly s vyznamenáním (Anna Honzáková, Božena Jiráňková, Helena Tuskanyová), obstálo sedm dívek, dvě neobstály, opravná zkouška z jednoho předmětu po prázdninách byla umožněna čtyřem dívkám. První maturantky se pochopitelně hlásily ke studiu na vysoké škole, kde pokračovaly ve studiu jako hospitantky.

Výsledek maturitních zkoušek odpovídal výsledkům na chlapeckých gymnáziích. Je třeba uvážit, že dívky měly ztížené podmínky v tom smyslu, že maturovaly v cizím prostředí před komisí učitelů jim neznámých. (120)

Šestá a sedmá výroční zpráva otiskly „Nový řád o maturitních zkouškách pro ženskou“, jenž byl vydán c. k. ministrem kultu a vyučování dne 9. 3. 1896, č. 1966. Řád přinesl podmínky pro konání maturitní zkoušky u dívek:

- Dovršený 18. rok věku nebo jej uchazečka v témže roce dovrší
- Uchazečka prokáže, že absolvovala soukromé gymnázium nebo byla privatistkou na veřejném gymnáziu.

Řád dále ustanovil ta státní gymnázia (zahrnuto celé rakouské mocnářství), kde mohly dívky skládat zkoušky. V Praze bylo určeno akademické gymnázium pro Češky, v Brně byla stanovena dvě gymnázia – pro Češky a pro Němky.

Řád neopravňoval k dalšímu studiu na vysoké škole. (121)

O univerzitní studium byl však u maturantek velký zájem. Ministerstvo kultu a vyučování na to reagovalo výnosem ze dne 23. 3. 1897, č. 7155 o přípuštění žen za řádné nebo mimořádné posluchačky na filozofických fakultách c. k. univerzit. Vzhledem k mimořádnému významu bylo toto nařízení uveřejněno celé v sedmé výroční zprávě. Podmínkami k zápisu na filozofickou fakultu bylo rakouské státní občanství, věk 18 let, zkouška dospělosti na státním gymnáziu.

Táž zpráva přináší poměrně důležitou informaci. Byl zaznamenán zájem dívek o zkoušku dospělosti na c. k. ústavu ku vzdělání učitelek v Praze. Proto výbor spolku uvažoval o zohlednění této skutečnosti. Došlo se k závěru, že bude dobré, dostane-li se žačkám přiměřené přípravy k učitelskému povolání. Zemské školní radě byl předložen návrh, aby se ve dvou nejvyšších třídách žákyně dělily dle budoucího povolání – jedna skupina dívek by skládala maturitní zkoušku na státním gymnáziu a pokračovala by dál ve studiu univerzitním, druhá skupina žákyň, jež by chtěly vyučovat, by skládaly zkoušku dospělosti na ústavu ku vzdělání učitelek. Zemská školní rada měla k návrhu určité připomínky, které spolek bez odkladu respektoval. Avšak zpráva neuvádí, že byl návrh definitivně schválen. Nicméně, došlo ke změně 1. a 2. odstavce zakládací listiny z roku 1890 a její nové znění bylo pojato takto:

„Střední škola dívčí stanoví si účelem, poskytovatí dívkám vystoupivším ze školy měšťanské nebo vyšší dívčí takové vzdělání, aby na základě jeho buď

- a) podrobíce se maturitné zkoušce na gymnázii mohly se oddati studiím univerzitním, nebo
 - b) podrobíce se zkoušce dospělosti na ústavě ku vzdělání učitelek mohly se státi učitelkami na školách obecných a měšťanských“.
- (122)

Za tímto účelem byla přepracována osnova, v pedagogické větvi se nemělo vyučovat latině, řečtině a filozofické propedeutice. Místo těchto předmětů bylo naplánováno následující učivo:

III. třída

Pedagogika - 3 hodiny týdně – všeobecné vychovatelství, školské zákony

Speciální metodika – 1 hodina týdně – metodika školy elementární, zpěvu a tělocviku

Kreslení – 2 hodiny týdně – výklad o tvaru, slohu a kreslení ornamentů

Ženské ruční práce – 2 hodiny týdně – háčkování, pletení, šití a přistřihování, vyšívání

Tělocvik – 1 hodina týdně – dějiny, vývoj a úkol tělocviku, technika pohybů lidského těla, názvosloví.

IV. třída

Pedagogika – 3 hodiny týdně

Speciální metodika – 2 hodiny týdně – metodika českého jazyka, německého jazyka, zeměpisu a dějepisu, aritmetiky a měřičství...

Kreslení – 2 hodiny

Všeobecná nauka o hudbě a zpěvu – 1 hodina týdně

Tělocvik – 1 hodina týdně

Hospitace na obecné škole v Praze. (123)

Bohužel jsem se v dalších dobových pramenech či v současné literatuře nedočetla, zdali toto ustanovení bylo realizováno (následující tři výroční zprávy o tom nehovoří).

3.3.6 Život ve škole

Jaký byl další osud dívčího gymnázia? Škola od začátku bojovala s umístěním. První místnosti v měšťanské škole u sv. Vojtěcha přestaly vyhovovat, proto se musela přestěhovat v roce 1897 se třemi třídami do letohrádku Amerika v ulici Ke Karlovu, kde zůstala jeden školní rok. Následovalo další stěhování do nové budovy obecné školy ve Štěpánské ulici, kde gymnázium zůstalo do roku 1907. Avšak žákyň i tříd postupně přibývalo a bylo potřeba nové školní budovy. Už jako osmitřídní úplné gymnázium se vrátila škola do prázdné budovy u sv. Vojtěcha, která byla prvním působištěm. Zde ovšem chyběla tělocvična, kreslárna, místnosti pro kabinety. Proto byla adaptována místnost ve Vojtěšské ulici a od roku 1912 tam byla umístěna jedna třída. Od roku 1913 měla škola už paralelní třídy a pět z nich bylo umístěno v měšťanské škole v Myslíkově ulici. (124)

Ve školním roce 1902/03 bylo gymnázium na základě ministerského výnosu přeměněno v „soukromé gymnázium dívčí“ o osmi ročnících. (Ženské listy, 1902, č. 11, s. 221 – 222) Od tohoto roku se škola změnila v klasické gymnázium a od roku 1910/11 v reálné gymnázium. V roce 1908 bylo Minervě uděleno právo veřejnosti a tím i možnost udílet maturitní vysvědčení.

Každý rok vydával spolek výroční zprávy skládající se z několika částí. Jednak to byly informace o učitelském sboru, učební osnově, změnách apod. Co však bylo netradiční, zprávy uveřejňovaly i ukázky písemných prací svých žaček. Na konci publikace byly vždy zprávy ze spolku Minerva. (125) Navíc Krásnohorská informovala o škole a spolku Minerva každý měsíc v Ženských listech, ve 20. století o ní informoval i další nově vznikající ženský tisk. Krásnohorská nikdy nezapomněla vzdát vřelé díky mecenášům, kteří školu podporovali finančně či svými dary.

3.3.7 Gymnázia v německých zemích

Minerva byla inspirací, zároveň i trnem v oku vůdkyním ženského ruchu v německých městech. Českého dívčího gymnázia si nemohly nepovšimnout. V roce 1892 vzniklo dle vzoru Minervy dívčí gymnázium ve Vídni a o rok později v Karlsruhe. Podrobně přinášely zprávy o nově vznikajících gymnáziích Ženské listy. (126)

Shrnutí

Vznik nového typu školy pro dívky, gymnázia, je nutné pojímat jako průkopnický čin. Minerva byla první školou v celé střední Evropě a ohlas, který její založení vzbudilo, byl ohlasem celoevropským. Začal být bořen mýtus o méněcennosti ženy, její potřebě být mužem ochraňována, neboť žena je křehká bytost (avšak dvanáctihodinová denní směna žen v továrnách byla brána jako samozřejmost, na to žena zřejmě křehká nebyla), byl bořen pohled na malé mentální schopnosti žen. První maturantky a budoucí studentky vysokých škol přispěly k tomuto novému pohledu.

Pro doplnění je třeba dodat, že byla Eliška Krásnohorská po zásluze odměněna. V roce 1922 udělila pražská Univerzita Karlova Krásnohorské čestný doktorát za její zcela mimořádné zásluhy o povznesení kultury českého národa a za zásluhy o organizování českého školství pro dívky.

Poznámky

105. SVĚTLÁ, K. *České Minervě*. In : Ženské listy, 1890, roč. 28, č. 10, s. 195.

- 106. První české dívčí gymnázium.** Sborník ke 100. výroční založení. (Ed.) SMĚŘIČKOVÁ, H. a kol. Praha : Ústřední ústav pro vzdělání pedagogických pracovníků v Praze a Minerva, spolek pro ženské studium a Městský výbor Českého svazu žen v Praze, 1990. 236 s. Zde s. 33 – 35.
- 107.** E. K. *Pro ženské studium v Čechách.* In : Kalendář paní a dívek českých, 1891, roč. 4, s. 49 – 57. Zde s. 52. Srov. *Minerva, spolek pro ženské studium a střední škola dívčí v Praze.* In : Naše doba, 1893, roč. 1, sešit 3, s. 229 – 230.
- 108.** *Minerva, spolek pro ženské studium a střední škola dívčí v Praze.* In : Naše doba, 1893, roč. 1, sešit 3, s. 229. Srov. Lenderová. **K hříchu....**, s. 78.
- 109.** BAHENSKÁ, M. **Počátky....**, s. 131. ČERVENKOVÁ, K. *Dějiny spolku „Minerva“.* In : **Československé studentky let 1890 – 1930.** Almanach na oslavu 40. výročí založení ženského studia. (Ed.) Albína Honzáková. Praha, 1930. Červenková ve svém příspěvku zmiňuje pana Vojtěcha Maška, prezidenta banky v Kewaunee Wis. (USA), který doprovázel svou přihlášku do spolku Minerva slovy: “Před několika měsíci četl jsem někde, že se založil Spolek „Minerva“ zvaný [...]. Věda, jak důležitá je pro náš národ český je, aby ženské nejen za služby mužům vzdělaným, ale také za družky byly vychovávány, rád bych se stal přispívajícím členem...”, s. 141 - 142. Srov. *Minerva, spolek pro ženské studium.* In : Ženské listy, 1890, roč. 18, č. 8, s. 168 – 169.
- 110.** *Minerva, spolek pro ženské studium a střední škola dívčí v Praze.* In : Naše doba, 1893, s. 230. Srov. E. K. *Pro ženské studium v Čechách*, s. 54. Srov. *Střední škola dívčí.* In : Národní listy, 1890, roč. 30, č. 233, s. 2. 24. 8. 1890.
- 111.** *Minerva, spolek pro ženské studium a střední škola dívčí v Praze.* In : Naše doba, 1893, roč. 1, sešit 3, s. 230. Také E. K. *Pro ženské studium v Čechách.* In : Kalendář paní a dívek českých, 1891, roč. 4, s. 56.
- 112.** *1. výroční zpráva soukromé střední školy dívčí a spolku „Minerva“ v Praze koncem školního roku 1891.* Praha: nákladem spolku „Minerva“, 1891, s. 4. Také E. K. *Pro ženské studium v Čechách*, s. 57. Srov. *„Minerva“, spolek pro ženské studium v Praze.* In : Kalendář paní a dívek českých, 1893, roč. 6, s. 169. Druhý školní rok vedl gymnázium Dr. Josef Votruba, poté se František Prusík vrátil do své funkce. Srov. *„Minerva“, spolek pro ženské studium v Praze.* In : Kalendář paní a dívek českých, 1892, roč. 5, s. 158 – 159.
- 113.** *1. výroční zpráva*, s. 7 – 8., s. 11 – 12.
- 114.** *1. výroční zpráva*, s. 8 – 9.
- 115.** *3. výroční zpráva*, s. 15.
- 116.** *4. výroční zpráva*, s. 11.
- 117.** *1. výroční zpráva. První české dívčí gymnázium*, sborník..., s. 71. *4. výroční zpráva soukromé střední školy dívčí a spolku „Minerva“ v Praze koncem školního roku 1894.* Praha : nákladem spolku „Minerva“, 1894. V tomto školním roce studovala ve 2. ročníku přípravky Alice Masaryková.
- 118.** *2. výroční zpráva soukromé střední školy dívčí a spolku „Minerva“ v Praze koncem školního roku 1892.* Praha : nákladem spolku „Minerva“, 1892, s. 7.
- 119.** *3. výroční zpráva soukromé střední školy dívčí a spolku „Minerva“ v Praze koncem školního roku 1893.* Praha : nákladem spolku „Minerva“, 1893. A. MATUŠKA. *„Minerva“, spolek pro ženské studium a střední škola dívčí.* In : Kalendář paní a dívek českých, 1894, roč. 7, s. 159 – 161. Autorem článku je

učitel, který začal na Minervě učit od 2. školního roku dějepis a zeměpis. Přehledně popisuje obsah učiva jednotlivých předmětů, jenž byly tento rok probírány. V latinské a řecké filologii se věnovala pozornost vedle gramatiky četbě Cicerona, Vergilia, Homéra. V češtině žákyně II. třídy zpracovaly např. témata „Kdo šťastnějším jest, slepec či hluchoněmý?“, srovnání moře a poušti nebo zásluhy Arabů o vzdělanost.... V přírodopise byla prezentována nauka o lidském těle, v dějepise vývoj římské říše. Článek je doplněn výčtem žaček. O zájmu věnovat se lékárnictví viz „Minerva“, *spolek pro ženské studium v Praze*. In : Ženské listy, 1892, roč. 20, č. 12, s. 232.

120. 5. výroční zpráva soukromé střední školy dívčí a spolku „Minerva“ v Praze koncem školního roku 1895. Praha : nákladem spolku „Minerva“, 1895, s. 29 – 31. Srov. E. K. „Minerva“, *spolek pro ženské studium v Praze*. In : Kalendář paní a dívek českých, 1896, roč. 9, s. 138 – 140. **První české dívčí gymnázium**, sborník..., s. 20, s. 70 – 71.

121. **První české dívčí gymnázium**, sborník..., s. 21.

122. 7. výroční zpráva soukromé střední školy dívčí a spolku „Minerva“ v Praze koncem školního roku 1897. Praha : nákladem spolku „Minerva“, 1897, s. 11 – 12.

123. 7. výroční zpráva, s. 12.

124. **První české dívčí gymnázium**, sborník..., s. 20. Více o problémech s prostory školy *Dívčí gymnázium „Minervy“*. In : Národní listy, 1906, roč. 46, č. 5, s. 2. 6. 1. 1906.

125. „Minerva“, *spolek pro ženské studium v Praze*. In : Kalendář paní a dívek českých, 1893, roč. 6, s. 169.

126. „Minerva“, *spolek pro ženské studium v Praze*. In : Kalendář paní a dívek českých, 1895, roč. 8, s. 149. Srov. *Za příkladem Minervy!* In : Ženské listy, 1892, roč. 20, č. 8, s. 157 – 158. Vídeňský spolek pro rozšíření vzdělání ženského (Verein für erweiterte Frauenbildung) získal místnosti pro novou školu v učitelském ústavu, byl ustanoven učitelský sbor a výše školného – 15 zlatých měsíčně. Článek dále uvádí, že se přihlásilo 25 vídeňských dívek z nejlepších měšťanských rodin. Je patrné, že vídeňské dámy udržovaly čilý kontakt se zástupci Minervy, aby získaly podklady pro zřízení tamější školy, jež byla pojata též jako šestiletá. Dále: *Ještě za příkladem „Minervy“*. In : Ženské listy, 1892, roč. 20, č. 11, s. 219. Další spolek „Reforma ženského vzdělání“ sídlící ve Výmaru usiluje o zřízení dívčího gymnázia a žádá Minervu o rady. Více o vídeňském gymnáziu PRUSÍK, F. *Gymnasiální škola pro dívky ve Vídni*. In : Ženské listy, 1892, roč. 20, č. 12, s. 229 – 231. Autor poukazuje na odlišnost a nedostatky nové školy. *První dívčí gymnázium v Německu*. In : Ženské listy, 1893, roč. 21, č. 10, s. 193. též KÁDNER, O. **Vývoj a dnešní soustava školství I**. Praha: Sfinx, Bohumil Janda, 1929, s. 283 – 284.

4. Dívčí vzdělávání na počátku 20. století

Žena je muži úplně rovná, jen rozdíl fyzický
budiž uznáván – ona je slabší.

T. G. M.

V této kapitole se vzdělávání dívek posunuje již do začátku 20. století, respektive do prvních dvaceti let nového věku. Na pozadí neutěšeného evropského života (schyluje se postupně k první světové válce) se obyvatelé zemí české koruny zajímají o své sociální a kulturní poměry. Sociální demokracie usiluje o zavedení všeobecného hlasovacího práva. V roce 1908 je dokončen Ottův naučný slovník, jenž dokladuje velkou vyspělost české vědy. Ve stejný rok se pořádají oslavy na počest šedesáti let panovníkovy vlády. Ke smíření s německým obyvatelstvem nedochází ani mezi občany, ani na politické scéně.

Nejvýznamnější událostí v rakouském mocnářství však byla prohraná první světová válka, rozpad rakouské monarchie a vznik samostatné Československé republiky.

Počátek 20. století zároveň představuje dobu změn sociálního postavení ženy ve společnosti. Jsou zakládány další střední školy pro dívky, expanduje vysokoškolské studium žen, ženský dobový tisk bojuje nejen za rovnoprávné postavení ženy, ale i za volební právo (schváleno v roce 1919) či zrušení celibátu učitelek. Ženy vzbuzují pozornost svými módními doplňky – začínají nosit kalhoty. V roce 1911 první pilotka složila zkoušku a od létání ji nemůže odradit ani několik nehod. V roce 1912 byla vyslána mladoboleslavskými voliči první žena do zemského sněmu – Božena Viková-Kunětická.

3. 3. 1903 umírá František Ladislav Rieger, politik ztělesňující vývoj a vzestup českého národa od obrození. Jeho pohřeb se stal ohromnou národní manifestací. Teprve teď, jak píše Eliška Krásnohorská, končí 19. století. (127)

Následující kapitola je rozdělena podle nově vznikajících typů škol či možností studia. První část je však odlišná, předkládá informaci o studiu na vysoké škole porodních babiček v 18. století.

Druhá část se věnuje studiu žen na univerzitě. I když velice úzce souvisí se založením gymnázia Minervy, o kterém bylo pojednáno v předchozí části, je vysokoškolská forma studia umístěna již do století následujícího. Domnívám se, že toto

dělení je správné, neboť ve 20. století došlo k podstatnému rozšíření studijních možností na univerzitě.

Třetí část zmiňuje vznik dívčích gymnázií, zohledňuje vznik lyceí - nový typ středoškolských ústavů.

Poslední část zaměřuje pozornost na odborné školy pro ženská povolání.

4.1 Porodní babičky na lékařské fakultě

Málo lidí ví, že počátky vysokoškolského studia žen nedatujeme do přelomu 19. a 20. století, ale do staršího historického úseku. **Za vlády Marie Terezie (1740 – 1780)** došlo v oblasti zdravotnictví k několika významným krokům s cílem zlepšit péči o obyvatelstvo. Byla si vědoma vysoké míry úmrtnosti dětí a matek při porodu nebo po něm. Dobře věděla, jak nízká je odborná úroveň porodních babiček. Lékaři rodit nechodili, neboť porod byl pro ně potupným výkonem. K rodičce byli voláni jen v nejnútnejších případech, kdy si porodní bába nevěděla s prolongovaným porodem rady. Většinou však byl jejich příchod zbytečný.

V polovině 18. století, když Marie Terezie povolala nizozemského lékaře Gerharda van Swieten (1700 – 1772) do Vídně za svého osobního lékaře, jala se s jeho přispěním reformovat zdravotnictví ve své říši. Věnovala se i úpravě porodnictví. Vyдалa dvorský reskript dne 4. 7. 1748 pro Čechy, podle kterého neměla žádná žena provozovat babictví, pokud nebyla zkoušena - v Praze na lékařské fakultě, na venkově od krajského fyzika (krajský lékař, měl na starosti zdravotní stav obyvatelstva v určité lokalitě), nebyla uznána způsobilou a nesložila přísahu.

Dvorským dekretem z 20. 12. 1749 bylo nařízeno, aby byly porodním bábám a jejich žačkám demonstrovány pitvy ženských mrtvol. (128)

Marie Terezie vydala **Generální zdravotní řád pro Království české** 24. 7. 1753. Vedle různých pokynů vedoucích ke zlepšení péče o zdravotní stav obyvatel přináší též nařízení pražské lékařské fakultě, aby profesor anatomie pořádal pro porodní báby, chirurgy a lékaře porodnické přednášky, chudým zdarma, majetným za honorář 6 zlatých. Pro studium byly vydány české i německé učebnice. Tedy výuka porodních babiček probíhala v mateřském jazyce. Na Moravě probíhala výuka porodních babiček v Olomouci na dvouletém medicínsko-chirurgickém lyceu, což byla neuniverzitní škola, kde se vzdělávali ranlékaři a také porodní báby (u ranlékařů se nevyžadovalo do 2. poloviny 19. století univerzitní studium, jako u všeobecných lékařů). (129)

Roku 1754 byl na univerzitě ve Vídni ustanoven Jan Nepomuk Grantz (1722 - 1799) lektorem artis obstetriciae (teoretického porodnictví). Marie Terezie jej poslala na vlastní náklady do Paříže, kde studoval porodnictví. Po návratu napsal roku 1756 učebnici, jež byla přeložena do českého jazyka, aby z ní mohly studovat i porodní báby.

4. 1. 1758 bylo porodním bábám celé Prahy nařízeno, aby navštěvovaly přednášky porodnické na univerzitě, jinak že ztratí právo babiti.

Roku 1759 byla na univerzitě v Praze zřízena stolice pro porodnictví a prvním profesorem byl jmenován Ignác Ruth. Měl za povinnost přednášet porodnictví česky a německy a chodit ve středu a v sobotu do vlašského špitálu na Malé Straně, kde se věnoval praktické výuce posluchačů i porodních babiček. Je třeba si všimnout významného faktu, že se čeština poprvé dostala na univerzitu ve druhé polovině 18. století. Dvorským reskriptem z 5. 9. 1761 měla být nezkoušená žena (fušerka), která by provozovala babictví, potrestána pokutou 20 dukátů. (Rubeška, s. 173)

Tabulka č. 8 **Studijní plán pro porodní báby**

1786	1804	1810	1833
-----	1. Musí absolvovat celý kurz porodnictví na univerzitě nebo na lyceu 2. Nejméně 2 měsíce praktická výuka	-----	Teoretická výuka porodnictví ve dvou semestrech (ženy v ZS, muži v LS) Praktická výuka a porodnictví, cvičení v porodnictví Přednášky denně 1 hodina Výuka a cvičení u lůžka 2 měsíce

Tabulka č. 9 **Přehled výuky porodních bab
V Karolinu 1 hod. 5x týdně**

Rok	Název oboru	Semestr	Přednáší	Učebnice
1822-23 až 1834-35	-----	ZS 1)	-----	Dle učebnice Umění babické, Praha, 2. vydání, 1821 3)
1835-36 až 1842-43	Theoretische Geburtshilfe 4)	ZS	prof. Jungmann	-----

1843-44 až 1848	Theoretische Geburtshilfe	ZS	prof. Jungmann	Dle vlastní učebnice 5)
-----------------------	---------------------------	----	-------------------	----------------------------

- 1) Dopoledne s mediky pro německé báby, odpoledne pro české báby
- 2) Dopoledne pro české báby, odpoledne pro německé báby s ranlékaři
- 3) Autor neuveden – ale byl to Antonín Jungmann
- 4) Po ukončení kurzu porodnická cvičení v porodnici
- 5) Asi A. Jungmann, Lehrbuch der Geburtshilfe für Hebammen, Prag, 1825. (130)

Vysokoškolské kurzy pro porodní babičky probíhaly na lékařské fakultě až do 2. poloviny 19. století, kdy byly zřizovány babické školy a nevyžadovaly předchozí přípravu na obecné nebo měšťanské škole.

Je pravda, že studium porodních babiček nepředstavovalo skutečnou výuku vedoucí k nabytí vysokoškolského vzdělání. Avšak je dokladem toho, že babické umění bylo ceněno a byla mu věnována dostatečná pozornost právě způsobem studia, jehož cílem bylo získat vědomosti a praktické dovednosti při vedení porodu, při ošetření novorozence a matky po porodu. Zároveň musela být porodní bába schopna dobře novopečenou maminku poučit o technice kojení a péči o novorozence.

4.2 Vysokoškolské studium

Abychom mohli sledovat celou anabázi studia dívek na akademické půdě, je potřeba se vrátit do posledního desetiletí 19. století, kdy začal zápas o přístup žen na univerzitu. V habsburské monarchii byly univerzity státní, tudíž konečné rozhodnutí záviselo na postoji vlády a říšské rady. V Předlitavsku byly podle ministerského nařízení ze dne 6. 5. 1878 dívky ze studia na univerzitách vyloučeny, směly pouze hospitovat.

4.2.1 Obhajoba vysokoškolského studia

Do boje o univerzitní vzdělání pro ženy se vložil spolek Minerva a ŽVŠČ. Spolky sepsaly petici žádající změnu zákonů, aby ženy mohly studovat na lékařské a filozofické fakultě za stejných podmínek jako muži. Petici podepsalo 4810 žen, mužů, zástupců spolků a ženských jednot. Petici předložil poslanec Karel Adámek říšské radě

dne 11. 3. 1890. Petice je natolik výmluvná, že si zaslouží krátký úryvek: „...žena již není bezvýmínečně chráněnkou mužovou, její přirozené povolání v rodině přestalo být jediným jejím určením [...], ve střední a severní Evropě jest ženská část obyvatelstva četnější než mužská [...], vědeckého vzdělání k vyšším úřadům učitelským i k povolání lékařskému dopřává ženám již každý osvícený stát, vyjma Rakousko a Německo. Celá ostatní Evropa, celá Amerika, největší oblasti Asie i též osady v Africe a v Australii zákonitě uznávají lékařky a profesořky na vyšších školách ženských...“ Petice dále obhajuje studium na filozofické fakultě, kde by měly studovat budoucí učitelky a na lékařské fakultě, neboť mnoho žen se stydělo svěřit se se svými intimními potížemi do rukou lékaře muže. Kromě této petice byly sepsány ještě další, např. spisovatel František Schwarz v Plzni sesbíral na podporu studia 700 podpisů, další petici sepsaly vídeňské ženské spolky, též Rusínky v Haliči, spolek akademiků „Jungmann“ v Praze. Dohromady bylo říšské radě zasláno pět petic. (131)

Petice ŽVŠČ a Minervy má jednu hořkou pravdu – podmínky studia žen na univerzitách v cizích zemích byly nesrovnatelně lepší (ve skutečnosti u nás nebyly žádné). Krásnohorská v Ženských listech vymezila prostor pravidelné rubrice „Směs“, která se týkala různých zpráv ze života žen v cizině. Uveřejňovala tedy i zprávy o vysokoškolském studiu dívek a o tom, jaká různá povolání ženy zastávají (v Rakousku složila jedna žena zkoušky na řezníka), v Indii majitel harému najal ženskou lékařku, aby dostatečně pečovala o jeho dámy. Studium žen na lékařské fakultě hájí zamyšlení „Ženy a studium lékařství“ uveřejněné v měsíčníku Naše doba (1897, roč. 4, s. 632 – 637). A dále bychom mohli pokračovat ve výčtu článků věnujících se studiu žen na akademické půdě.

Takže co vlastně bylo důvodem nebo cílem studia žen na univerzitě? Zdá se, že jich bylo několik. Jednak to byly důvody vedoucí k řešení ženské otázky. V tomto pojetí můžeme hovořit o rovnoprávnosti žen a mužů. Další skupinou byly profesní cíle, které zohledňovaly potřebu uplatnění žen v nových, pro ženy dosud netradičních profesích.

Jak Krásnohorská hájila studium na filozofické a lékařské fakultě? Proč nebojovala za zpřístupnění fakulty právnické, teologické? Odpověď je velmi prostá. Vycházela z toho, že každé ženě (nebo alespoň většině žen) je dán mateřský pud, mateřské cítění, vlohy a schopnost vychovávat své děti. Proto je každá žena v jistém smyslu učitelkou. Ženám je zároveň „shůry“ dáno pečovat, ošetřovat své nejbližší v době nemoci, tudíž jsou i ošetřovatelkami.

Proto feministky vyžadovaly studium na filozofické fakultě především pro učitelky, které by vyučovaly na různých typech škol, obecnou školou počínaje a střední školou (včetně lycea) konče. A žena lékařka byla vnímána jako přirozenější, přijatelnější, citlivější pro ošetřování žen a dětí. Profesi lékařek nahrávala i situace žen pacientek. Ty vyžadovaly ošetření právě ženou lékařkou. (K tomu článek *Správa nemocnice pro ženské v Londýně*. In : *Ženské listy*, 1875, roč. 3, č. 5, s. 77 – 78. Situace pacientek v Londýně byla naprosto identická, avšak lékařky zde pracovaly daleko dříve).

4. 2. 2 První studentky na univerzitě

Přesto, že odpor vlády, mnohých rakouských a českých poslanců (F. L. Rieger) vůči vyššímu a vysokoškolskému vzdělání žen trval ještě v polovině devadesátých let, konzervativní opozice postupně ztrácela na síle. Prvním krokem k úspěchu bylo povolení několika absolventkám Minervy, aby mohly od roku 1895 mimořádně studovat na univerzitě jako hospitantky, ovšem bez právního nároku skládat zkoušky. Teprve výnos ministerstva kultu a vyučování č. 7155 ze dne 23. 3. 1897 ženám umožnil řádné a mimořádné studium na filozofických fakultách c. k. univerzit. O tři roky později bylo povoleno ženám studium na lékařských fakultách. Od tohoto roku mohly ženy studovat i farmacii. Řádné studium na právnických fakultách bylo legalizováno až za první republiky. (132)

První absolventkou univerzitního studia byla **Marie Zdeňka Baborová** (17. 1. 1877 – 29. 9. 1937, příloha č. 7).

„Staropražská aula pražské univerzity nebyla dosud svědkem takové promoce, jaká se v ní konala dne 17. června 1901. Poprvé zaznělo v této síni až dosud nám neznámé a neobvyklé: virgo doktor, slečno doktore! [...] Mnoho dam se do auly nedostalo a bylo nuceno spokojiti se s místem na chodbě. A ze všech jejich očí bylo lze čísti chloubu: tj. naše příslušnice – žena – která dnes bude promována...“ (133)

Baborová patřila k prvnímu ročníku Minervy a k prvním šestnácti maturantkám. Na univerzitě studovala filozofii, kam tehdy patřily i přírodní vědy (přírodovědecká fakulta ještě neexistovala, pozn. aut.), a zapsala se také na některé přednášky z medicíny a zoologie. Specializovala se na život hmyzu. Vysokou školu absolvovala v roce 1900. Promoci byli přítomni zvaní hosté, např. Jaroslav Vrchlický, Jan Gebauer, pražský

primátor Vladimír Srb, prof. Josef Kaizl, dokonce i František Ladislav Rieger si tuto vzácnou příležitost nenechal ujít. (134) Promoce se uskutečnila v době návštěvy císaře Františka Josefa I. v Praze. Ten 15. června 1901 poctil návštěvou také obě větve pražské univerzity, českou a německou, a s Baborovou setrval v kratším srdečném rozhovoru. (135)

Druhá ženská promoce se konala téhož roku 13. 11. 1901. Promovala matematicka **Marie Fabiánová**, která svou závěrečnou prací zlomila předsudek, že ženy nemohou muže dostihnout v matematických oborech.

Do stejného gymnaziálního ročníku s Marií Baborovou a Marií Fabiánovou chodila i Anna Honzáková. Maturovala s vyznamenáním a zapsala se na lékařskou fakultu. Nad volbou oboru nepřemýšlela, měla jasno. Její otec, který předčasně zemřel, byl lékař. Začala studovat německou lékařskou fakultu jako hospitantka, na českou přestoupila poté, co bylo vydáno povolení ke studiu na medicíně. Ani cesta Honzákové univerzitními studii nebyla poseta růžovými lístky. Tři roky žila v nejistotě, zda bude moci dostudovat, resp., zdali jí bude studium jako hospitantce uznáno. Morální podporou během studia jí byl starší bratr Bedřich, také lékař. Na české fakultě Spolek mediků štvál proti ženskému studiu tvrzením, že má žena lehčí mozek a méně krvinek. Svými studijními výsledky přesvědčila Honzáková i zatvrzelé odpůrce ženského studia jako byl prof. Josef Thomayer, jenž o Honzákové hovořil jako o Honzákovi v sukních, přesto si ji později cenil.

Každoročně Honzáková s kolegyněmi žádala ve Vídni o povolení řádného studia. Dočkala se v roce 1900. Dostudovala s výborným prospěchem. Slavnou promoci měla 17. března 1902. Po třech letech marných žádostí o lékařské místo ve státních službách si otevřela soukromou gynekologickou ordinaci, kde pracovala 35 let. Mezi její pacientky patřila např. Eliška Krásnohorská či Hana Kvapilová. Vybuodovala si rozsáhlou klientelu a dobrou pověst. Zároveň pracovala zdarma jako školní lékařka Minervy. Pro žákyně měla dvakrát v týdnu vyhrazený čas. Zůstala celý život svobodná a zcela se oddala své lásce – medicíně. (136)

V roce 1903 promovala **Alice Masaryková** a další studentky z gymnázia. V prvních deseti letech 20. století bylo na univerzitě graduováno 12 žen, v dalších pěti letech 13 žen. (137)

4.2.3 Sdružení akademicky vzdělaných žen

Mladé ženy byly na své univerzitní vzdělání jaksepatří hrdé, i když některé z nich měly problém najít odpovídající zaměstnání. Nic je však neodradilo od úsilí bojovat za vzdělání žen dále. Založily **Sdružení akademicky vzdělaných žen** (původní název byl „Ženský kroužek Slávie“). Kroužek vypracoval vlastní program, na kterém nejvíce participovala Alice Masaryková. Cílem bylo sledování ženské otázky z vědeckého úhlu pohledu. V roce 1920 vzniklo Mezinárodní sdružení akademicky vzdělaných žen, jehož členem se česká sekce stala o dva roky později. Je zajímavé, že mužský pohled na tyto ženské aktivity byl stále poněkud pesimistický a nevstřícný. (138)

Shrnutí

Zápas o dosud neexistující formu studia byl nesmírně těžký jak pro aktérky usilující o zřízení vysokoškolského studia, tak i pro studentky samotné. A byly to právě ony dívky, které si musely po několik let klestit nevyšlapanou cestu plnou trní, na jejímž konci de facto netušily, co je čeká, pokud tam vůbec dojdou (zmíněné povolení k mimořádnému studiu). Postoj ze strany učitelů a mužských studentů nebýval vždy vstřícný. O to více musely mladé ženy dokazovat, že jejich místo na fakultě je správné. Jak? Zejména svými studijními výsledky, svou vůlí, pilností, přemáháním. Avšak ony studovaly s chutí, s nadšením, s velkým odhodláním. Nedomnívám se, že je jejich usilovná práce současnými publikacemi řádně doceněna.

Poznámky

127. POKORNÝ, J. **Český svět**.

128. RUBEŠKA, V. *Příspěvky k dějinám porodnictví v Čechách*. In : Československá gynekologie, 1968, roč. 33, č. 1-2, s. 168 – 173.

129. HLAVÁČKOVÁ, L., SVOBODNÝ, P. **Dějiny pražských lékařských fakult 1348 - 1990**. Praha : Karolinum, 1992. ISBN 80-7066-742-7, s. 32. RUBEŠKA, V. Tamtéž, s. 173. VRÁNOVÁ, V. **Historie babictví, současnost porodní asistence**, s. 34 – 39. 1. vydání, Olomouc : Univerzita Palackého, 2007. ISBN 978-80-244-1764-6.

130. HLAVÁČKOVÁ, L., ROZSÍVALOVÁ, E. **Studium a přednášky na lékařské fakultě pražské univerzity v letech 1690-1848**. 1. vydání, Praha : Univerzita Karlova, 1984, s. 139, s. 189.

131. O petici byla veřejnost tiskem dostatečně informována. *Petice českých žen*. In : Národní listy, 1890, roč. 30, č. 52, s. 2 – 3. 22. 2. 1890. *Petice českých žen*. In : Národní listy, 1890, roč. 30, č. 64, s. 2. 6.3. 1890. *Petice českých jednot ženských*. In : Národní listy, 1890, roč. 30, č. 77, s. 3. 19. 3. 1890. *Připuštění*

dívek ke studiu lékařství a filosofie. In : Národní listy, 1890, roč. 30, č. 139, s. 3. 21. 5. 1890. *Petice českých žen k Rakouské radě říšské*. In : Ženské listy, 1890, roč. 18, č. 3, s. 64 – 68. *Petice českých žen k Rakouské radě říšské (pokračování)*. In : Ženské listy, 1890, roč. 18, č. 4, s. 80 – 82. *Petice českých žen k Rakouské radě říšské (pokračování)*. In : Ženské listy, 1890, roč. 18, č. 5, s. 106. *Petice českých žen k Rakouské radě říšské (dokončení)*. In : Ženské listy, 1890, roč. 18, č. 6, s. 127 – 128. E. K. *Pro ženské studium v Čechách*, s. 51 – 52.

132. MALÍNSKÁ, J. **Do politiky prý žena nesmí...**, s. 43. LENDEROVÁ, M. **K hříchu...**, s. 261 – 163. Více ke studiu: HONZÁKOVÁ, ANNA. *K zápasu o lékařské studium*. In : **Československé studentky let 1890 – 1930**. Almanach na oslavu 40. výročí založení ženského studia. (Ed.) Albína Honzáková, Praha, 1930, s. 66 – 76. Anna Honzáková popisuje maturitní zkoušku na akademickém gymnáziu před mrazivě chladnou a povýšenou komisí. Žádost o studium na filozofické fakultě byla Anně Honzákové vyřízena kladně (studovala zde některé předměty), česká lékařská fakulta žádost o studium zamítla (pouze tři lékaři se vyjádřili kladně, jedním z nich byl Vítězslav Janovský). To byla hozená rukavice pro fakultu německou, která se studiem tří českých dívek souhlasila, konkrétně prof. anatomie Dr. Rabl. Dále autorka popisuje mnohé peripetie studentského života, ale i pozitivní postoj ze strany německých učitelů. V almanachu jsou uvedeny další články prvních posluchaček prošlapávající cestu univerzitním studiem.

T. N. „*Minerva*“, *spolek pro ženské studium, r. 1895 – 96*. In : Kalendář paní a dívek českých, 1897, roč. 10, s. 143 – 144.

133. *První promoce české doktorky filozofie na pražské univerzitě*. In : Kalendář paní a dívek českých, 1902, roč. 15, s. 74 – 76.

134. UHROVÁ, E. *První promoce – Marie Zdeňka Baborová*. In : **První české dívčí gymnázium**, s. 75 – 77. Srov. MORKES, F. *Eliška Krásnohorská a gymnázium Minerva*. In : Učitelské noviny, 1998, roč. 19, č. 19, s. 27.

135. ŠESTÁK, Z., KVAČKOVÁ, R. *Jak ženy dobyly české univerzity*. In : Lidové noviny, příloha Akademie, s. 17. 15. 6. 2001.

136. *Anna Honzáková byla první absolventkou české lékařské fakulty*. [online] [citováno 2008-04-07]. Dostupné na <http://tarantula.ruk.cuni.cz/IFORUM-2427.html> Srov. UHROVÁ E. *Lékařkou celým srdcem – Anna Honzáková*. In : **První české dívčí gymnázium**, s. 74. Srov. MORKES, F. *Když se řekne Minerva. „To tak, ženské budou studovat“*. In : Česká škola, 1995/6, roč. 2, č. 3, s. 14.

137. ROSTOČILOVÁ, V. *Promoce prvních absolventek na české univerzitě v Praze*. In : **První české dívčí gymnázium**, s. 73 – 74. K vysokoškolskému studiu podrobně almanach **Československé studentky let 1890 – 1930**. Zde jsou zařazeny příspěvky prvních absolventek Minervy a univerzity, ale i vzpomínky na MUDr. Bayerovou a MUDr. Keckovou.

138. *4. výroční zpráva Sdružení akademicky vzdělaných žen za rok 1911 – 1912*. Praha : nákladem Sdružení akademicky vzdělaných žen, 1912. Více **Sdružení akademicky vzdělaných žen. Vznik a program**. Praha, 1927. Kroužek Slavia sice zanikl, ale myšlenka žila dále. Proto se jeho činnost obnovila v poněkud jiné, vyšší podobě. Srov. *Sdružení akademicky vzdělaných žen*. In : Ženská revue, 1910, roč. 5, leden, s. 23. Sdružení spolupracovalo s Ústředním spolkem českých profesorů za účelem zavedení koedukace na školách, zasazovalo se o zřízení lycea na Smíchově, o reformu lycejních osnov, podílelo se

na poskytování stipendií studentkám. Sdružení zřídilo latinský kroužek pro mimořádné posluchačky (není specifikováno, o jaké posluchačky šlo, pozn. aut.).

4.3 Dívčí lycea

4.3.1 Stav středního dívčího školství na počátku 20. století

Dívčí středoškolské studium procházelo pomalým vývojem. Do značné míry to bylo dáno tím, že rakouská vláda nepřála vysokoškolskému vzdělání žen ani ve svých zemích, natož v zemích koruny české. Školy, ať střední, vyšší dívčí, školy odborné připravující k obživě, byly doménou různých spolků, obcí, či jiných vydržovatelů, jenž dívčí školy zakládaly a financovaly. Stát měl pramalý zájem na zřizování škol, neboť vedle nepřátelství k vysokoškolskému i středoškolskému studiu dívek tu stál ještě jeden důvod – finance. Rakouská vláda disponovala finančními prostředky pro školy mužské, nikoliv však pro školy ženské.

Budeme-li nadále hovořit o dívčím středním školství, je zřejmé, že bude řeč o školách soukromých nebo spolkových zřizovatelů.

Neuhöfer uvádí, že do první světové války existovaly na našem státním území pouze čtyři střední školy rovnocenné s chlapeckými. Bylo to gymnázium spolku Minerva. Dalším bylo gymnázium Kongregace školských sester řádu sv. Františka na Královských Vinohradech v Praze založené v roce 1905. V letech 1912/13 – 1914/15 mělo všech osm tříd, ale postupně bylo změněno na čtyřtřídní ústav. Na Moravě byla zřízena dvě dívčí reálná gymnázia (Valašské Meziříčí a Brno) spolkem Dívčí akademie. (139)

Když se řekne počátky dívčího středního školství, vybaví se zasvěcenému jméno František Drtina. Prof. Drtina se zasloužil o rozvoj dívčího středního školství. Ve svém spise „Dívčí školství u nás a jinde“ (Praha, 1905, s. 7, s. 12) pojímá vysokoškolské studium jako přirozený důsledek kulturního vývoje, který každý přítel lidské pokroku musí uvítat. Zároveň však upozorňuje na to, že zásadní význam má přípravné středoškolské studium žen. Zamýšlí se nad dostupností řádného studia ženám na akademické půdě. K charakteristice vzdělání žen si půjčuje výrok francouzského myslitele Condorceta: „Je potřeba, aby ženy byly vzdělány, poněvadž je to spravedlivé,

poněvadž obě pohlaví mají stejné právo na vzdělání.“ Drtina byl velký zastánce rovnocennosti a rovnoprávnosti ve vzdělání obou pohlaví. (140)

4.3.2 Odůvodnění vzniku lyceí

Nově vznikající dívčí gymnázia se přizpůsobila osnovám chlapeckých gymnázií nebo jim svou učební osnovou byla velmi blízká, takže organizace dívčích gymnázií nebyla problematická. Určité potíže se objevovaly při hospitování dívek na chlapeckých gymnáziích (povoleno od roku 1897). Úřady však hospitantkám bránily ve studiu a moravský zemský výbor dokonce roku 1909 odhlasoval naprostý zákaz hospitování dívek na moravských reálkách.

Tento zákaz a další negativní postoje k hospitování dívek na chlapeckých gymnáziích vedly některé odborníky k myšlence zřídit samostatné střední dívčí školy nezatížené žádnými zákazy a omezeními, jako v případě gymnázií. Byly předkládány návrhy na zřízení lyceí jako všeobecné střední školy nezávislé na školách chlapeckých.

4.3.3 Pojetí lycejních škol

Podstatným krokem pro vývoj dívčího studia bylo vydání provizorního statutu dívčích lyceí výnosem ze dne 11. 12. 1900 č. 34551, kterým byla zřízena dívčí lycea jako šestitřídní ústavy s učební osnovou vybudovanou na myšlence novodobé humanity a přizpůsobenou zvláštnímu poslání žen. O necelý rok později, dne 3. 10. 1901, byl vydán výnos upravující zkoušku dospělosti na těchto školách (novela v roce 1907). (141)

Nové školy neměly připravovat ke studiu na vysokých školách, nýbrž jejich hlavním cílem bylo:

1. Poskytnout ucelené, všeobecné vzdělání na vyšším stupni, než jaké poskytuje škola obecná a měšťanská a to za pomoci moderních jazyků, jejich literatury, reálnými vědami. Výuka měla probíhat s ohledem na ženskou přirozenost.
2. Připravovat dívky k samostatnému povolání. Zde je zohledněno praktické pojetí studia.

Někdo si může položit otázku, proč lycea vlastně vznikla jako jakási polovičatá střední škola. Neměla připravovat ke studiu na univerzitě a školy zajišťující kvalifikační přípravu k ženskému povolání již měly svou částečně ukotvenou tradici. Navíc

existovaly vyšší dívčí školy, které také poskytovaly všeobecné vzdělání. Pohlížet takto na lycea by představovalo značně zúžené pojetí. (142)

Základní chybou v pojetí škol a jejich prospěšnosti by bylo výhradně přihlížet k tomu, aby školy připravovaly dívky k samostatné obživě. Zároveň „nám více, než kterémukoliv jinému národu, potřebí jest ne tak žen učených, hluboce knižně vzdělaných, jako spíše uvědomělých matek, jež osvojily si ono pravé vzdělání, které tkví v bystrosti ducha, jasnosti zraku, mohutnosti vůle a vřelosti srdce“. Tuto všeobecně vzdělávací funkci dosud plnily vyšší dívčí školy, jež byly určeny spíše pro dívky ze zámožnějších rodin. (143) Lycea jako typ střední školy přesahovala vyšší dívčí školy tím, že umožňovala vstup na vysokou školu (např. studium lycejních učitelek na univerzitě), avšak svým obsahem učiva nepřesahovala plnohodnotné osmileté střední školy.

4.3.4 Organizace studia

Lycea byla koncipovaná jako šestileté školy a mohly k nim být připojeny na základě povolení zemského školního úřadu různé kurzy odborného zaměření. Do první třídy vstupovaly žáčky alespoň desetileté, jež podstoupily přijímací zkoušku. Do druhé třídy se přijímaly žákyně, které vychodily první třídu měšťanské školy, do třetí třídy se přijímaly absolventky druhé nebo třetí třídy měšťanky s velmi dobrým prospěchem. Pochopitelně musely složit přijímací zkoušku. Do čtvrté a páté třídy se nové žákyně zpravidla nepřijímaly. V jedné třídě mělo být maximálně čtyřicet žaček.

Učební plány nabyly platnosti počátkem školního roku 1901/02. Mezi učební předměty patřily: náboženství, vyučovací jazyk, francouzština, druhý živý jazyk (na českých lyceích němčina, na německých lyceích to mohla být čeština, většinou však byla zvolena angličtina), zeměpis a dějepis se zvláštním zřetelem k dějinám kulturním a uměleckým, aritmetika a geometrie, přírodopis, přírodozpyt, kreslení a rýsování, krasopis (učební osnova, učebnice viz přílohy č. 8 – 12). K nepovinným předmětům patřil zpěv, tělocvik, ženské ruční práce, těsnopis, nauka o domácím hospodářství. Součet povinných týdenních hodin neměl překročit 24 hodin v nižším oddělení (první tři třídy), ve vyšších třídách 26 hodin.

Lyceum bylo ukončeno maturitní zkouškou. Ta opravňovala absolventky k mimořádnému studiu na univerzitě, dále k učitelství na školách obecných, měšťanských po složení doplňovací zkoušky z pedagogiky, školního zdravotnictví,

krasopisu, zpěvu, tělocviku a ručních prací. Pokud složily maturantky doplňovací zkoušku z latiny, mohly jít studovat farmacii. Další možností bylo uplatnění v poštovní, telegrafní a telefonní praxi. (144)

V čele lycea měla stát ředitelka. Pokud ústav řídil muž, což bylo pravidlem, měla být jeho zástupkyní lycejní učitelka, tzv. ředitelská adjunktka. Tak tomu bylo např. v dívčím lyceu spolku Ludmily v Českých Budějovicích, kde byl ředitelem František Tůma, zástupkyní ředitele byla jmenována Anna Sládková, dosavadní suplující učitelka gymnázia Minerva. (145) V kompetenci zastupující učitelky byly mimo jiné otázky dívčí výchovy.

4.3.5 Učební osnovy a jejich problematika

K oblibě lyceí nemálo přispívala jejich nepochybná přednost, že jim byla dána volnost v učební osnově, jež mohla být upravena podle místních potřeb. První úřední osnova lyceí byla německá, mohla se však bez problémů modifikovat na české poměry. Volnost se týkala i rozdělování učiva na jednotlivé třídy.

Jaký má pohled na učební osnovu českého jazyka lyceí v Brně a v Českých Budějovicích předkládá ve svém článku Alois Vaňura. Prof. Vaňura se domnívá, že na těchto dvou ústavěch nebylo dostatečně využito volnosti při zpracování učebních osnov. Jednak vytýká, že osnovy byly beze změny převzaty z německého statutu; dále nebyl spokojen s osnovou českého jazyka, jež byla částečně upravena podle osnovy českých reálků a gymnázií. Bohužel, do lycejní osnovy byly zabudovány i chyby, které Vaňura rozebírá a navrhuje odstranit.

Věnuje se především českému jazyku a dějepisu. Poukazuje na pravidla českého pravopisu, která byla v první třídě probírá souběžně s cvičeními písemnými, nikoliv s mluvnickými i písemnými zároveň. Právě mluvnice říká, kde a jak je správné napsat to či ono. Jedna hodina českého jazyka byla věnována reprodukci pověstí českých, řeckých a římských. Toto téma by se mohlo zařadit do dějepisu druhé třídy a navíc, české pověsti se v dostatečné míře četly v literatuře. Pro druhou třídu odmítá změnu výpravných básní za prózu. Báseň tím ztrácí svůj obraz, mizí obrazné rčení a básnické obraty. Dále si všímá velkého zatížení učivem ve čtvrté třídě, kdy se při čtyřech hodinách týdně mělo probrat básnictví epické, lyrické, didaktické, prozaická díla, literatura starých klasiků, zejména homérské básně. Zároveň mělo být vyučováno dějinám staročeské literatury, nauce o metrice, dramatické četbě. Vaňura navrhuje, aby

dějiny české literatury byly posunuty do pátého ročníku. Pokud by se akceptovaly všechny změny, které autor článku navrhoval, musela by být sepsána nová učebnice speciálně pro dívčí lycea. Vaňura poukazuje i na nedostatek učebnic literatury, na rozdíl od Němců, kteří disponovali již několikerými vydáními. Sepsání nových učebnic chápe jako výzvu pro učitele dívčích škol. (146)

I další odborníky nenechalo nedostatečné využití volnosti učebních osnov chladnými. Dr. Muška se ve své metodické studii uveřejněné v Ženské revue též věnuje nedostatkům lycejních osnov. Nesouhlasí s převzetím rakouského modelu osnov beze změn, jak učinila lycea Vesny v Brně a spolku Ludmily v Českých Budějovicích (v tom to názoru se oba autoři shodují). Jmenuje filologické předměty – český a německý jazyk. Jazyků si dále nevšímá, poukazuje na prof. Vaňuru, který se rozboru dostatečně věnoval ve svém příspěvku. Je však toho mínění, že je potřebné provést mutatis mutandis změny v dějepise, v němž by bylo vhodné akcentovat kulturní, výtvarné a zejména české dějiny. Při rozboru učiva zeměpisu a dějepisu došel k závěru, že je třeba oddělit oba předměty a vyučovat je zvlášť. Dále se v příspěvku věnuje pouze revizi učební osnovy zeměpisu. (147)

Tabulka č. 10 Učební plán dle Drtiny, 1905

Předmět	Třída						Celkem
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	
Náboženství	2	2	2	2	2	2	12
Jazyk český	5	5	5	4	4	4	27
Jazyk německý	5	4	4	4	4	4	25
Jazyk francouzský	-	-	-	4	4	4	12
Zeměpis	2	2	2	2	2	1	11
Dějepis	-	2	2	2	2	3	11
Aritmetika	3	3	2	2	2	3	15
Přírodopis	2	2	2	-	2	-	8
Přírodopyt	-	-	2	3	2	2	9
Kreslení od ruky a měř. tvaroznalství	3	3	3	3	2	3	17
Krasopis	2	1	-	-	-	-	3
Celkem	24	24	24	26	26	26	150

(Drтина, *Dívčí školství...*, s. 42)

4.3.6 Statistika lycejních škol v Čechách, na Moravě a ve Slezsku

První lycea byla zakládána již od roku 1901. Tento rok vzniklo první české lyceum v Brně z bývalé vyšší dívčí školy spolku Vesna. Další lycea vznikala:

1903 – lyceum spolku „Ludmily“ v Českých Budějovicích

1906 – Chrudim

1907 – Hradec Králové, Jičín, Plzeň (zde přeměnou z vyšší dívčí školy)

1908 – Královské Vinohrady, Slezská ulice

1909 – Holešovice

1910 – Smíchov

1911 – lyceum spolku Vlasta ve Slezské Ostravě (148)

1910 – české dívčí lyceum řádu sv. Voršily v Praze II. (149). Zaniklo v roce 1915.

Tabulka č. 11 **Počet studujících dívek na lyceích v Čechách a na Moravě ***

Školní rok	Počet dívek
1910/11	1764
1912/13	1685
1917/18	2252 ¹⁾
1918/19	2746

* údaje bez privátních studentek

1) Tento a následující školní rok zahrnuje statistické údaje i z lycea v Polské Ostravě a zároveň chybí údaje o lyceu sv. Voršily, které bylo zrušeno. (150)

V předchozích oddílech bylo uvedeno, že zřizovatelem a vydržovatelem lyceí byly spolky, obce či církevní řády, které dostávaly subvence na úhradu provozu školy. Je zcela zřejmé, že monarchie finančně preferovala vlastní německé školy, pro české bylo ve státním rozpočtu daleko méně místa. Věstník profesorů českých z roku 1911 uvádí výše subvencí pro německá a česká lycea v roce 1909 a 1911. Z připojené přehledné tabulky vyplývá, že českým lyceím rakouská vláda přispívala méně penězi. (151)

4.3.7 „Danajský dar“ ministerstva školství

Název následujícího textu zdá se poněkud zvláštní, proto je třeba jej vysvětlit. Víme, že lycea byla zřízena na základě provizorního statutu. Počítalo se s tím, že po získání určitých zkušeností s novým typem studia bude provizorní statut možné nahradit statutem definitivním. Po deseti letech trvání lyceí se ukázalo, že z valné části nesplnily naděje, jež byly do nich vkládány. Absolventky nechtěly nebo se nemohly věnovat praktickému povolání, pro které je škola chtěla připravit. Ve velkém počtu se dívky obracely ke studiu univerzitnímu na filozofické fakultě. Pro toto studium však neměly dostatečné znalosti a dovednosti jako ostatní studenti z osmiletých gymnázií a tato skutečnost s sebou přinesla mnohá zklamání. (Kádner, s. 288) Týkalo se to zejména budoucích lycejních učitelek. Proč zrovna jich. Současně s provizorním statutem lyceí z roku 1900 byl vydán zkušební řád pro kandidátky učitelství na dívčích lyceích. Kandidátka učitelské zkoušky musela dosáhnout věku 22 let, musela absolvovat šest semestrů na univerzitě (z toho pět semestrů na filozofické fakultě). Problém tkvěl v tom, že maturitní zkoušku skládaly lycejní studentky po 6 letech studia ve svých 16 (17) letech, následovaly 3 roky univerzitních studií, jež posluchačka dokončila v 19 letech. Co asi dělala do svých 22 let, kdy mohla jít ke státní zkoušce učitelské způsobilosti? Tato nedostatečná příprava na univerzitní studia vedla k úpravě organizace studia na lyceích. Faktem však zůstává, že lycea jako střední školy nebyla koncipována jako školy připravující k získání akademického vzdělání. (152) Provizorní statut s takto velkým zájmem dívek nepočítal. Napadá mě myšlenka, že zájem o univerzitní studia svědčí o jisté úrovni sebevědomí dívek, jejich potřebě získat další, vyšší vzdělání. Jako by se zde odrážely snahy feministek bojující za rovnoprávné postavení žen a mužů.

4.3.8 Organizační změny lyceí

K jakým konkrétním změnám po deseti letech trvání lyceí vlastně došlo.

1. Byl zrušen zkušební řád pro kandidátky učitelství na dívčích lyceích (z roku 1910) ministerským nařízením ze dne 15. 6. 1911, č. 117 ř. z. Učitelky byly postaveny na stejnou úroveň jako ostatní středoškolské učitelé jak co do přípravy, tak co do zkoušek. Někteří tento krok viděli jako smrtící ránu lyceím, druzí toto rozhodnutí nadšeně vítali, neboť v něm shledávali cestu k zrovnoprávnění lyceí s ostatními středními školami.

2. Podstatnější změny se však týkaly vlastní organizace studia. Cílem bylo postavit lyceum na stejnou úroveň s gymnázii a reálkami.

Vláda si patrně dlouho nevěděla rady, jak situaci vyřešit. V lednu 1911 proběhla anketa o reformě lyceí, jejíž výsledky nikdy vláda nezveřejnila (Kádner, s. 288 – 289). Za česká lycea byli k anketě pozváni:

- školní rada František Mareš, ředitel lycea Vesny v Brně
- Octavian Wagner, ředitel městského reálného gymnázia v Berouně (bývalý ředitel lycea v Hradci Králové)
- Jiří V. Klíma, ředitel městského lycea v Chrudimi. (153)

Konečně 14. 6. 1912 vyšlo dlouho očekávané nařízení o nové úpravě rakouských lyceí.

Zásadní a nejhlubší změna tkví v tom, že šestitřídní lyceum, které se dříve členilo na tři nižší a tři vyšší třídy, bylo dle nového statutu rozděleno na 4 třídy nižší a 2 třídy vyšší. Toto dělení zdůvodňovalo ministerstvo přípravou pro odborné vzdělání dívek. Ke 4. lycejní třídě se mohly přičlenit různé odborné kurzy k přípravě na povolání. Jinými slovy, byla provedena dvojstupňovitost vyučování, jak se osvědčila na jiných středních školách. Nižší, ucelené všeobecné vzdělání bylo postaveno na stejnou úroveň, jako absolvování nižších tříd gymnázií a reálek.

K nižším 4 třídám bylo též umožněno přičlenit čtyřletý kurz dle statutu a učební osnovy vyšších tříd reformního reálného gymnázia. Tímto způsobem vznikla plnohodnotná osmiletá škola poskytující dostatečnou přípravu žákyň ke studiím univerzitním. Byla tu ještě jedna možnost úpravy a to připojit vedle tříd reformního reálného gymnázia paralelně dvě třídy lycejní pro ty dívky, které se nechtěly připravovat k vysokoškolskému studiu a spokojily se se vzděláním šestiletým. (154)

Jaké tedy byly možnosti studia po ukončení 4. třídy?

Žákyně mohly přestoupit do:

1. Odborných průmyslových škol, učitelských ústavů, obchodních akademií
2. Zvláštních praktických kurzů zaměřených na ženská povolání
3. Vyššího dvouletého lycejního oddělení – pátý a šestý ročník
4. Vyššího reformního reálného gymnázia – třída pátá až osmá. (155)

Výnos z roku 1912 zdůvodňuje novou úpravu takto:

- Změna hospodářských poměrů
- Silný zájem dívek o univerzitní studium
- Pokroky didaktiky.

Cílem nové úpravy bylo:

1. Umožnit přístup k řádným vysokoškolským studiím
2. Vyučováním na lyceích nebo přestupem na odborné školy poskytnout přípravu k praktickému povolání.

Cíl nově pojatého studia zůstal zachován, tedy poskytnout ucelené všeobecné vzdělání, jaké odpovídá zvláštní povaze ženy. (156) Dalo se očekávat, že se lycea postupně začnou měnit v reformní reálná gymnázia. Tak zareagovaly České Budějovice, Hradec Králové, Plzeň a Smíchov. V těchto městech lycea připojila čtyři vyšší třídy reformního reálného gymnázia. Lyceum na Královských Vinohradech zachovalo šest lycejních tříd, zároveň připojilo reformní reálné gymnázium. V Jičíně bylo připojeno reálné gymnázium. (157)

4.3.9 Úprava učebních osnov

Normální učební osnova pro dívčí lycea vydaná ministerstvem kultu a vyučování dne 14. 6. 1910 byla výnosem ze dne 14. 9. 1912 změněna. Pro české ústavy byla upravena tak, že se prvním moderním jazykem stala němčina s hodinovou dotací 26 týdně od 1. třídy. Druhým povinným jazykem byla francouzština - od 3. třídy se 14 hodinami týdně. Pro jazyky 1. – 4. třídy se zavedla učební osnova vydaná pro tyto třídy českých reálných gymnázií. Matematice byla přidána hodina v 5. třídě (kreslení byla ubrána). V 6. třídě bylo zavedeno povinné vychovatelství se 2 hodinami. Mezi nepovinné předměty nadále patřily zpěv, těsnopis, psaní na stroji, ruční práce, hospodářství a hospodyňství, angličtina, ruština (za války zakázána).

Tabulka č. 12 **Učební plán lyceí dle nové úpravy učebních osnov z roku 1912**

Předmět	Třída						Celkem
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	
Náboženství	2	2	2	2	2	2	12
Jazyk český	4	4	4	4	4	4	24
Jazyk německý	5	5	4	4	4	4	26
Jazyk francouzský	-	-	4	4	3	3	14
Dějepis	2	2	2	3	2	3	14
Zeměpis	2	2	2	2	2	1	11
Matematika	3	3	3	3	3	3	18
Přírodopis	2	2	-	-	2	1	7
Fyzika a lučba	-	-	3	3	2	2	10
Vychovatelství	-	-	-	-	-	2	2

Kreslení	3	4	2	2	2	2	15
Psaní	1	-	-	-	-	-	1
Tělocvik	2	2	2	2	2	2	12
Celkem	26	26	28	29	28	29	166

(158)

Pro srovnání uvádím učební plán vydaný ministerstvem školství a národní osvěty z roku 1919.

Tabulka č. 13 Učební plán na lyceích s českých vyučovacím jazykem z roku 1919

Předmět	Třída						Celkem
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	
Náboženství	2	2	2	1	-	-	7
Jazyk český	5	5	5	4	5	5	29
Jazyk francouzský	-	-	5	4	4	3	16
Dějepis	2	2	2	3	2	3	14
Zeměpis	2	2	2	2	2	1	11
Matematika	4	3	3	3	3	3	19
Přírodopis	2	2	-	}3	2	2	8
Chemie	-	-	-		2	2	7
Fyzika	-	-	2	2	2	2	8
Vychovatelství	-	-	-	-	-	2	2
Kreslení a rýsování	3	4	2	2	2	2	15
Krasopis	1	-	-	-	-	-	1
Tělocvik	2	2	2	2	2	2	12
Jazyk německý	4	4	3	3	3	3	20
Celkem	27	26	28	29	29	30	169

(159)

4.3.10 Zánik lyceí

Nová úprava lyceí přivodila jejich rozkvět do té míry, že v celé rakouské říši existovalo 75 lyceí, z nich 8 českých, 1 moravské, 1 slezské, 13 polských, 1 rusínské, ostatní německé. Jen v samé Vídni bylo 15 lycejních škol. Značná různotvárnost a volnost škol se však jevila jako negativum. Začaly se ozývat hlasy volající po unifikaci středních škol. Prvním krokem této snahy bylo umožnění veřejného studia dívek na školách chlapeckých výnosem v 19. 11. 1918, č. 160, druhým krokem byl výnos z 31. 7. 1921, č. 30004 vyzývající kuratoria, aby lycea přeměňovala na osmitřídní reálná nebo reformní reálná gymnázia. Třetím krokem byl výnos z 31. 10. 1922, jímž byla zrušena lycea jako typ veřejné střední školy. Bylo povoleno, aby stávající lycejní třídy mohly trvat až do postupného ukončení studia všech studentů. Poslední německé lyceum

ukončilo činnost v roce 1925, poslední české lyceum v Chrudimi ukončilo činnost v roce 1926. (160)

Shrnutí

Lycea představovala ve školské soustavě zcela nový typ dívčích škol. Měla zcela jasně definovaný cíl studia, možnosti uplatnění absolventek, určitou volnost v modifikaci učebních osnov. Bohužel, nikdo z odborníků zřejmě nepředpokládal, jaký bude mít dopad právo mimořádného studia na univerzitě, kolik zklamaných dívek a budoucích učitelek lycejních budou čekat na umožnění závěrečné zkoušky učitelské způsobilosti. Mnoho odborníků pojímalo lycea jako polovičaté školy, jak se vyjádřil senátor Polach na 49. schůzi Národního shromáždění, když se jednalo o převzetí lycea ve Slezské Ostravě do státní správy: „...dnes všichni pedagogové úplně jsou v tom za jedno, že typ dívčích lyceí jest pedagogicky pochybenou věcí, a že jest polovičatostí [...]. Boj, který dnes musí vésti většina mladých dívek, činí nemožným, aby tato důležitá otázka byla projednávána tak jako dosud“. (161)

Málo byla využita variabilita učebních osnov a jejich možná přeměna s ohledem na místní (zemské) potřeby.

Po úpravě došlo k velké roztříštěnosti organizace studia vyšších ročníků. Záhy se objevuje myšlenka sjednocených středních škol. K zániku lyceí také nahrála zlá válečná doba, kdy lycea nedostávala žádné subvence, úroveň výuky poklesla, stejně i počet studentek.

Poznámky

139. NEUHÖFER, R. **Střední školství v prvých deseti letech Československé republiky po stránce organizační.** Praha : Státní nakladatelství, 1928, s. 121. NEUHÖFER, R. *Dívčí studium středoškolské v Československé republice (Dnešní stav se stručným nástinem jeho vývoje).* In : Věstník pedagogický, 1928, roč. 6, č. 1, s. 4 – 12.

140. VAŇURA, A. *Profesor Drtina a dívčí střední školství.* In : Věstník pedagogický, 1925, roč. 3, č. 2, s. 45 – 47. CACH, J. *Rozvíjel František Drtina Masarykovu filozofii vzdělávacích hodnot?* In : Výchova a vzdělání, 1990 – 91, roč. 1, s. 25 – 27. O Drtinovi více *Střední dívčí školství v parlamentě.* In : Ženská revue, 1908, roč. 3, únor, s. 63 – 64. Článek cituje Drtinův projev v říšské radě dne 20. 12. 1907 pojednávající o dívčím školství. Drtina poukazuje na to, že stát má povinnost zřizovat střední školy, avšak dívčí lycea byla v rukou soukromé iniciativy. Hovoří o nebezpečí, že se lycea dostanou do rukou řeholí a na důkaz toho předkládá statistiku, dle níž se „Rakousko stalo eldorádem různých řeholí a církevních společností [...], klášterní dívčí školství v Rakousku činí podivuhodné pokroky“. Další fakt, který dle

Drtiny ohrožuje vyšší dívčí školství, je model rakouské koedukace (nazývá ji quasi koedukace) odporující všem didaktickým zásadám. Nesouhlasil s tím, aby žákyně byly přijímány jako hospitantky, „které ve třídě jsou toliko trpěny a tu a tam nějakou otázkou z nouze odbývány [...], odstraňme nynější rakouskou specialitu, quasi koedukaci, která dle soudu mého jest vlastně dokladem našich předsudků a naší předpojatosti proti vyššímu vzdělání ženy“.

141. NEUHÖFER, R. Střední školství. Soustavný svod předpisů platných pro střední školy a učitelské ústavy. Praha : Státní nakladatelství, 1935, s. 10.

142. BEZDÍČEK, J. Lycea či gymnázia? In : Ženská revue, s. 291. KUDRNOVSKÝ, A. *O lyceu a ref. reál. gymnasiu.* In : Věstník českých profesorů, část pedagogická, 1918, roč. 25, č. 4, s. 149 – 155. Zde s. 149. MASARYKOVÁ, A. *Lycea.* In : Ženská revue, 1911, roč. 6, srpen, s. 167 – 169. Masaryková zřejmě velmi věřila významu a přínosu lyceí. Doufala, že pozvednou celkovou úroveň všeobecného vzdělání žen v Čechách, „neboť potřebujeme vzdělaných žen jako soli“.

143. Dívčí lyceum v Praze. In : Národní listy, 1906, roč. 46, č. 172, s. 13. 24. 6. 1906. Autor nebo autorka článku (jméno neuvedeno) sice souhlasí se zřízením lycea v Praze, nicméně účel a cíl vyšších dívčích škol a lyceí vidí v tradičním pojetí role ženy – manželky a matky. Připouští však i přípravu k samostatné obživě. Jinak řečeno, článek je nesen v nejasném duchu „ano, ale“. Dále autor/ka/ trefně poukazuje na nedostatek středních škol pro dívky, což shledává jako důvod odlivu dívek do německých, soukromých a klášterních škol. Přes 4000 dívek v Čechách a na Moravě se vzdělávalo v převážně německých soukromých ústavech (v článku však není specifikován věk žákyň – pozn. aut.).

144. KÁDNER, O. Vývoj a dnešní soustava školství I. Praha : Sfinx, Bohumil Janda, 1929, s. 285 – 286. DRTINA, F. *Dívčí školství u nás a ve světě,* s. 32 - 33.

145. 1. a 2. výroční zpráva gymnázia Minerva.

146. VAŇURA, A. Pia desideria dívčího školství. In : Ženská revue, 1905, roč. 1, listopad, s. 144 -147.

147. MUŠKA, E. Revize učebné osnovy lyceijní po stránce vyučování zeměpisného. In : Ženská revue, 1906, roč. 2, červenec, s. 12 – 15. Dr. Muška byl vyzván, aby se při příležitosti založení dívčího lycea v Chrudimi účastnil s přípravným komitétem revize rakouských lyceijních osnov dějepisu a zeměpisu. Prostudoval německé a francouzské lyceijní osnovy, též osnovy pro jiné střední školy. Souhlasí s prof. Drtinou, že je třeba osnovy prohloubit, aby se lyceum stalo rovnocennou střední školou. Ve studii předkládá srovnávací tabulku učiva zeměpisu francouzského, saského, rakouského lycea a zároveň i svůj návrh na úpravu.

148. NEUHÖFER, R. Střední školství v prvých deseti letech Československé republiky po stránce organizační, s. 122. -ART. *Dívčí lycea.* In : Ženská revue, 1905, roč. 1. č. 2, s. 58. Krátký článek uvádí lyceum v Pardubicích. O jeho existenci jsem se dostupných pramenech nedočel.

149. 1. výroční zpráva lycea sv. Voršily na rok 1912/13, nestránkováno.

150. Počet žáků na českých středních školách ve školním roce 1910 – 1911. In : Věstník českých profesorů, část stavovská, 1911, roč. 18, č. 2, s. 55 – 61. *Počet žáků na českých středních školách ve školním roce 1912 – 1913.* In : Věstník českých profesorů, část stavovská, 1912, roč. 19, č. 3, s. 75 – 81. *Počet žáků na českých středních školách ve školním roce 1917 – 18.* In : Věstník českých profesorů, 1917, roč. 24, č. 4, s. 120 – 123. *Počet žáků na českých středních školách ve školním roce 1917 – 18.* In : Věstník českých profesorů, 1918, roč. 25, č. 5, s. 136 – 138. *Počet žactva na českých středních školách*

v Čechách, na Moravě a ve Slezsku koncem škol. roku 1918/19. In : Věstník ministerstva školství a národní osvěty, 1919, roč. 1, č. 20, s. 412 – 415.

151. XY. *Česká dívčí lycea ve státním rozpočtu na rok 1911.* In : Věstník českých profesorů, část stavovská, 1911, roč. 18, č. 7, s. 269 – 271.

152. DRTINA, F. **Dívčí školství u nás a ve světě**, s. 42. Srov. ČESKÁ ŽENA. *Dívčí lyceum?* In : Národní listy, 1906, roč. 46, č. 245, s. 1. 5. 9. 1906.

153. *Hlas lycejniho ředitele k reformě dívčích lyceí.* In : Ženská revue, 1911, roč. 6, březen, s. 68 – 69. ---IK. *K nastávající vládní anketě o reformě lyceí.* In : Věstník českých profesorů, část pedagogická, 1911, roč. 18, č. 2, s. 81 – 83.

154. VŠETEČKA, J. *Nový statut pro dívčí lycea a dosavadní jejich absolventky.* In : Věstník českých profesorů, část stavovská, 1912, roč. 19, č. 3, s. 71 – 74. Srov. *Vynesení ministra kultu a vyučování ze dne 14. června 1912, č. 27344, č. 24 m. v., o dívčích lyceích.* In : Věstník českých profesorů, červen 1913, roč. 20, č. 5, příloha, s. 2. Dále ---IK. *K nastávající vládní anketě o reformě lyceí.* In : Věstník českých profesorů, část pedagogická, 1911, roč. 18, č. 2, s. 81 – 83. KUDRNOVSKÝ, A. *O lyceu a ref. reál. gymnasiu*, s. 151.

155. KUDRNOVSKÝ, A. *O lyceu a ref. reál. gymnasiu*, s. 151. *První výroční zpráva dívčího lycea spolku „Ludmila“ v Českých Budějovicích za školní rok 1903 - 1904.* České Budějovice : nákladem vlastním, 1904, s. 46. *Výnos ministerstva kultu a vyučování ze dne 12. 12. 1903 č. 10519* říká, že absolventky lyceí mohou přestoupit na základě doplňovací přijímací zkoušky do III. nebo IV. ročníku ženského učitelského ústavu.

156. *Vynesení ministra kultu a vyučování ze dne 14. června 1912, č. 27344, č. 24 m. v., o dívčích lyceích.* In : Věstník českých profesorů, 1913, roč. 20, č. 5, příloha, s. 1 – 2.

157. NEUHÖFER, R. *Dívčí studium středoškolské v Československé republice*, s. 5.

158. KÁDNER, O. **Vývoj a dnešní soustava školství I.**, s. 290 – 293. Srov. *Vynesení ministra kultu a vyučování ze dne 14. června 1912, č. 27344, č. 24 m. v., o dívčích lyceích*, příloha. S. 28 – 29.

159. *Normální osnovy dívčích lyceí a učitelských ústavů v republice Československé.* In : Věstník ministerstva školství a národní osvěty, výnos č. 24203, 30. 7. 1919, s. 176.

160. KÁDNER, O. **Vývoj a dnešní soustava školství II.**, s. 93 – 95. NEUHÖFER, R. *Dívčí studium středoškolské...*, s. 5. Srov. NEUHÖFER, R. **Střední školství. Soustavný svod předpisů platných pro střední školy a učitelské ústavy**, s. 10.

161. **7. zpráva kulturního výboru o návrhu sen. Dr. Wítta, Cingra, Špery a soudr. na zahájení přípravných prací k převzetí dívčího lycea ve Sl. Ostravě zcela do státní správy a na přeměnu jeho ve vyšší ref. reál. gymnasium (tisk 593).** [Online]. [citováno 2007-11-06]. Dostupně na: <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/se/stenprot/049schuz/s049001:htm>

4.4 Odborné dívčí školy

Mezi ženami selskými není vlastně ženské otázky
v užším slova smyslu, protože žena rolnická
byla vždy pokládána za rovnocennou
s mužem.

MELICHAROVÁ, V. *O ženě selské*,
Ženská revue, 1911.

Vedle vyšších dívčích škol a středních škol vznikaly odborné školy připravující dívky k určitému povolání. Tato kapitola předkládá pouze stručnou informaci, neboť o odborných a průmyslových školách již bylo částečně pojednáno výše.

Důvodů k založení odborných škol jeví se několik:

- Velký počet dívek, které z různých příčin neměly možnost studovat, přetrvávající vyšší počet žen než mužů.
- Rozvíjející se průmyslová odvětví vyžadovala vzdělané a manuálně zručné ženy. Vznikaly nové oblasti, kde se mohly ženy uplatnit – živnosti, obchod, speciální obory (fotografie, malířství na porcelán a sklo apod.).
- Nové životní potřeby související s modernizací doby.
- Měnily se pohledy na význam domácího hospodářství. Začal se šířit názor, že dospívající dívky mají být odborně vedeny a vychovávány k tomu, aby byly schopny řádně vést svou domácnost a poskytovat kvalitní péči zdravým i nemocným dětem.

Odborné školy připravující dívky k povolání (hospodyňské, průmyslové školy) byly v ženském i pedagogickém tisku obhajovány a ceněny. Mnohé autorky příspěvků kritizovaly nedostatečný počet průmyslových a hospodyňských škol. V nedostatečně vedené domácnosti viděly např. příčinu zvýšeného výskytu nemocí u dětí, nízkou úroveň výchovy či náklonnost mužů k alkoholu. (162)

Odborné školy nebyly určeny pouze pro dívky z nemajetných rodin, ale vítány byly všechny dívky, které si chtěly touto cestou doplnit praktické vzdělání.

4.4.1 Počátky hospodyňských škol

K úplným počátkům hospodyňských škol se musíme vrátit do 2. poloviny 19. století. V roce 1887 český zemský sněm schválil osnovu hospodyňské školy pro

dívky. Účelem školy bylo poskytnout dívkám teoretické i praktické vzdělání tak, aby dovedly řádně vést rolnickou domácnost.

Podmínky přijetí byly stanoveny takto: věk 15 let, mravní bezúhonnost, propouštěcí vysvědčení z obecné školy, dobrý zdravotní stav.

Žákyně byly přijímány pouze na začátku školního roku. Škola trvala jeden rok.

Vyučovalo se následujícím předmětům: náboženství, vyučovací jazyk, počty a jednoduché účetnictví, vychovatelství, polní hospodářství, zelinářství a zahradnictví, přírodopis a přírodopyt, zeměpis, dějepis, zdravotní věda, nauka o hospodářství domácím a mlékařství, praktická cvičení ve správě domácnosti, ženské ruční práce.

Učební osnova byla koncipována ryze prakticky. Příklady:

Vychovatelství – pravidla o tělesném a duševním rozvoji dítěte, základní pravidla dobrého vychování dítěte (2 hodiny týdně)

Polní hospodářství, zelinářství a zahradnictví – krmení, výživa a ošetřování skotu, chov užitkových zvířat, pěstování zeleniny, opatrování zahrádky, konzervování a zužitkování zeleniny a ovoce (4 hodiny týdně)

Zdravověda – všeobecné zásady zdravotní péče, návod, jak poskytnout první pomoc (1 hodina týdně)

Nauka o domácím hospodářství a mlékařství – působení ženy jako hospodyně v domácnosti, v kuchyni, ve sklepě, jak jednat s čeledí, dojení, sbírání smetany, příprava másla a sýra. (163)

První hospodyňská škola vznikla ve Stěžerách (u Hradce Králové) v roce 1887. Dlouho byla jediným veřejným učilištěm svého druhu v království Českém. Škola sídlila ve stěžerském zámku, jehož majitelem byl hrabě Harrach. Ředitelkou byla po několik let učitelka Marie Trachtová. Dívčí ústav byl zřízen pro 31 chovaneček. Další hospodyňská škola vznikla v Chrudimi a na Moravě v Kroměříži. (164)

Ve 2. polovině 19. století vznikla i průmyslová škola, k jejímuž vzniku přispěla Marie Riegrová-Palacká. O odborných školách Ženského výrobního spolku českého a vzdělávací spolku Vesna již bylo pojednáno.

4.4.2 Rozvoj odborných a průmyslových ženských škol

K podstatnému rozmachu škol došlo na začátku 20. století. Vyprofilovaly se dva typy dívčích odborných škol:

1. Školy kuchařské a hospodyňské

2. Ženské průmyslové školy.

1. Kuchařské a hospodyňské školy

Tyto vzdělávací ústavy spadaly pod c. k. ministerstvo veřejných prací, které vydalo v roce 1908 pro kuchařské a hospodyňské školy učební osnovu a organizační statut (nový normativ „Reorganizované školy kuchařské a hospodyňské“ byl vydán v roce 1915). Účelem kuchařských a hospodyňských škol bylo vycvičit dívky ve vedení kuchyně a domácnosti (domácího hospodářství).

Školy zahrnovaly tato oddělení:

- Kurz domácího hospodářství
- Školu kuchařskou a hospodyňskou
- Speciální a večerní kurzy.

Cílem kurzu domácího hospodářství bylo poskytnout dívkám potřebné vědomosti k vedení jednoduché domácnosti.

Škola kuchařská a hospodyňská si kladla za cíl poskytnout žákyním vědomosti k přípravě stravy, k vedení větší domácnosti nebo živnosti hostinské (jako kuchařky, hostinské, správkyně).

Speciální a večerní kurzy byly určeny pro ženy a dívky, které se již věnovaly své živnosti. Cílem kurzů bylo poskytnout hlubší vzdělání v určitém speciálním oboru kuchařství a domácího hospodářství. Jednalo se o kurzy vaření, zavařování ovoce, praní, vedení domácnosti apod.

2. Ženské průmyslové školy

Účelem ženských průmyslových škol bylo poskytnout vyučení ve svobodných živnostech, v řemeslné živnosti krejčovské a v jiných řemeslných živnostech.

Mezi svobodné živnosti patřily:

- Živnost šití prádla
- Vyšívání prádla
- Zdobení prádla a šatů
- Žehlení aj.

Mezi řemeslné živnosti patřily zejména:

- Vyšívání zlatem, stříbrem, perlami
- Živnost modistská
- Výroba umělých květin.

Průmyslové školy zahrnovaly tato oddělení:

- Odbornou školu s odděleními pro jednotlivé živnosti
- Pracovny
- Speciální a večerní kurzy.

Cíl odborné školy spočíval v poskytnutí potřebných znalostí a zručnosti pro určitou živnost, zároveň i v poskytnutí určité míry všeobecného a hospodyňského vzdělání. Délka studia trvala dva roky. Podmínkami přijetí do odborné školy byl věk 14 let, absolutorium obecné školy.

Pracovny sloužily k prohloubení a rozšíření již nabytého všeobecného a odborného vzdělání (získané na odborné škole).

Speciální a večerní kurzy poskytovaly hlubší vzdělání v určitém úseku činnosti. Byl určen ženám a dívkám, které již řídily svou živnost. Jednalo se o kurzy kreslení stříhů, šití a výroby prádla, vaření, žehlení, praní, vedení domácnosti, nauku o kroji, apod.

Ministerstvo veřejných prací revidovalo učební osnovu ženských průmyslových škol pro šití prádla, oděvnictví, vyšívání v roce 1912. Mezi povinné předměty patřily: vyučovací jazyk, živnostenské počty, kalkulace a živnostenské účetnictví, nauka o látkách a vedení domácnosti, zdravotní věda, nauka o kroji, dekorativní kreslení, vyučování pracím, zpěv, tělocvik. Nepovinné předměty tvořily: náboženství, francouzština, angličtina, vlastina, hudba. (165)

4.4.3 Problematika odborných učitelek

S rostoucím počtem odborných a průmyslových škol rostla potřeba řádně kvalifikovaných odborných učitelek a tím i potřeba vyučovacích ústavů pro vzdělání takto kvalifikovaných sil. Proto vznikly učitelské ústavy pro vzdělání učitelek ženských průmyslových škol vzdělávacího spolku Vesny v Brně, spolku Světlá ve Velkém Meziříčí a při Městské ženské průmyslové škole v Praze. v pozdějších letech byly zakládány další ústavy.

4.4.4 Organizace výuky na školách

U odborných a ženských průmyslových škol lze zaznamenat různě dlouhou přípravu dívek k povolání. Plnohodnotné vzdělávání trvalo zpravidla dva roky (např.

dívčí průmyslová škola a ústav ku vzdělání učitelek průmyslových škol spolku Vesny v Brně). Mnohé průmyslové školy připojovaly ke dvouletému studiu tzv. pracovny, které představovaly třetí ročník. Význam pracoven spočíval v tom, že nahrazovaly dle živnostenského řádu dva roky tovaryšské praxe a připravovaly pro mistrovskou zkoušku. V pracovnách se dívky věnovaly výhradně zakázkám na šití oděvů za přiměřenou mzdu. Takto byla pojata např. průmyslová školy spolku Vesny v Brně. Absolventky pracoven měly možnost po ukončení studia ihned skládat mistrovské zkoušky. (166)

Některé odborné a průmyslové školy připravovaly dívky do praxe po dobu jednoho roku studia. Tímto vzdělávacím ústavem byla např. celoroční hospodyňská škola pro střední stavy spolku Světlá ve Velkém Meziříčí, jež byla založena v roce 1908. Ústav obdržel právo veřejnosti, což umožnilo žákyním vstup na dvouletou školu k výchově učitelek vaření a domácího hospodaření, jež byla pod patronací téhož spolku. (167)

Další formou studia byly různě dlouhotrvající kurzy. Spolek Světlá pořádal stodenní kuchařské kurzy pro dívky, které se nemohly účastnit vyučování v roční hospodyňské škole. V kurzech (realizovaly se tři kurzy během školního roku) se žákyně učily vařit jednoduchou stravu, zavařovat ovoce, upravovat pečivo a cukrovinky, šít, prát, žehlit. Vzdělávací spolek Vesna v Brně pořádal sedmiměsíční kurz pro učednice oděvnícké živnosti (viz příloha č. 13). Spolek Vesna realizoval od roku 1896 i večerní výuku. Dívky a ženy se po dobu čtyř a pěti měsíců učily šít a vařit.

4.4.5 Úsilí o reorganizaci odborných škol

V roce 1914 došlo k založení Svazu českých ženských průmyslových škol odborných v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, v jehož centru pozornosti byly ženské odborné a průmyslové školy. To samo o sobě dokladuje význam a potřebu ústavů připravujících dívčí dorost k povolání a samostatné obživě. Svaz prostřednictvím svého tiskového orgánu – Věstníku Svazu českých ženských průmyslových škol odborných v Čechách, na Moravě a ve Slezsku bojoval za rozvoj a zvyšování úrovně odborného dívčího školství, které bylo víceméně soukromé (stejně jako gymnázium spolku Minerva, gymnázia, lycea). Vyvrcholení úsilí o zvýšení odborné úrovně škol lze sledovat ve 20. letech 20. století. Tato doba se věnovala předkládání a analýze různých návrhů, jak reorganizovat ženské odborné a průmyslové školy. Výsledek těchto snah

v diplomové práci již zaznamenán není. Je zřejmé, že problematika reorganizace odborných škol byla značně rozsáhlá a zaslouží si samostatné zpracování.

Poznámky

162. MELICHAROVÁ, V. *O ženě selské*. In : Ženská revue, 1911, roč. 6, listopad – prosinec, s. 243 – 245. Více PYŠVEJCOVÁ, C. *Vychování chudých dívek pro domácnost*. In : Časopis učitelek, 1890, roč. 6, č. 3, s. 17 – 18; č. 5, s. 33 – 35; č. 6, s. 43 – 44; č. 8+9, s. 60 – 63.

163. *Hospodyňské školy pro dívky*. In : Časopis učitelek, 1887, roč. 3, č. 2, s. 26 – 27.

164. E. K. *Česká zahrada*. In : Kalendář paní a dívek českých, 1896, roč. 9, s. 127 – 128. Krásnohorská ve svém článku vyjadřuje lítost nad tím, že dosud nebyly zřízeny kurzy pro zahradnice nebo zahradnické školy, jež byly v zahraničí v činnosti již několik let. Srov. *Hospodyňská škola ve Stěžerách*. In : Časopis učitelek, (rubrika Rozhledy školské), 1889, roč. 5, č. 7, s. 54. **Vyšší a odborné dívčí školy a pensionát SVĚTLÁ ve Velkém Meziříčí na Moravě**. Ročenka dvanáctá. Velké Meziříčí : Dámský odbor Národní jednoty, 1912, s. 13.

165. MINISTERSKÝ RADA RUDOLF SVOBODNÝ PÁN Z KLIMBURGŮ. *Zpráva o rozvoji ženského odborného vyučování průmyslového*. Z protokolu LI. zasedání „Centrální komise pro záležitosti průmyslového vyučování“ v .c. k. ministerstvu veřejných prací ve Vídni dne 31. března 1913. In : Věstník Svazu českých ženských průmyslových škol odborných v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 1914, roč. 1, č. 2, s. 30 – 43. Srov. TŮMA, A. *Jak povznést a zdokonalit ženskou školu průmyslovou?* In : Věstník Svazu českých ženských průmyslových škol odborných v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 1914, roč. 1, č. 1+2, s. 11 – 17. Také *O odborných školách dívčích*. In : Věstník Svazu českých ženských průmyslových škol odborných v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 1915, roč. 2, č. 2, s. 26 – 37. Srov. KUBÍČKOVÁ, J. *O nových normativních škol kuchařských a hospodyňských*. In : Věstník Svazu českých ženských průmyslových škol odborných v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 1915, roč. 2, č. 4, s. 116 – 118.

166. *Průmyslová škola Vesny v Brně v roce 1918–19*. Brno : nákladem spolku Vesny, rok vydání neuveden. Pedagogické muzeum Jana Amose Komenského, sign. 1007-43/3. *Učebná osnova dívčí průmyslové školy spolku Vesny v Brně*. Brno : nákladem spolku Vesny, rok vydání neuveden, s. 8. Pedagogické muzeum Jana Amose Komenského, sign. 1007-43/7. *Ke vzdělání učitelek více Stanovy kurzu ku vzdělání učitelek pro školy kuchařské a hospodyňské s právem veřejnosti*. Brno : nákladem spolku Vesny, rok vydání neuveden. Pedagogické muzeum Jana Amose Komenského, sign. 1007-43/6. Srov. M. T. *Školy brněnské Vesny*. In : Ženská revue, (rubrika Rozhled po kulturním ženském světě), 1911, roč. 6, říjen, s. 218 – 219. *Ústav ke vzdělání učitelek pro školy kuchařské a hospodyňské Vesny v Brně*. In : Věstník Svazu českých ženských průmyslových škol odborných v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 1917, roč. 4, č. 1+2, s. 14 – 15.

167. **Vyšší a odborné dívčí školy a pensionát SVĚTLÁ ve Velkém Meziříčí na Moravě**. Ročenka dvanáctá, s. 17 – 18. Na celoroční hospodyňské škole bylo umožněno žákyním upravit si učební plán a vynechat jednotlivé předměty a zvolit jiné. Žákyně měly příležitost učit se cizím řečem, zpěvu, tanci, ozdobným ručním pracím, malbě nábytku. **Vyšší a odborné dívčí školy a pensionát SVĚTLÁ ve**

Velkém Meziříčí na Moravě. Ročenka třináctá. Velké Meziříčí : Dámský odbor Národní jednoty, 1913, s. 10 – 13.

168. KOZLOVÁ, E. *Škola večerní ústavů Vesněných v Brně.* Brno : nákladem spolku Vesny, rok vydání neuveden, s. 2- 8. Pedagogické muzeum Jana Amose Komenského, sign. 1007-43/2.

Statistika o počtu odborných dívčích škol

Návštěva českých ženských škol průmyslových a škol kuchařských a hospodyňských v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, jakož i vídeňské „Zentralehranstalt für Frauengewerbe“ ve škol. roce 1913 – 14.

In : Věstník Svazu českých ženských průmyslových škol odborných v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 1915, roč. 2, č. 4, s. 107 – 114.

M. *Průmyslové školství – a ženské školy průmyslové.* In : Věstník Svazu českých ženských průmyslových škol odborných v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 1915, roč. 2, č. 1, s. 4 – 7.

Vysoké, střední a odborné školství a školské úřady republiky Československé. Praha : Státní školní knihosklad, 1920, s. 484 – 507.

Závěr

Dívčímu školství v českých zemích se začala věnovat patřičná pozornost až ve 2. polovině 19. století v souvislosti s emancipačním procesem. Zakládání dívčích ústavů bylo v rukou soukromé iniciativy, neboť rakouská monarchie neměla sebemenší zájem tyto vzdělávací záměry podporovat. V rozvoji dívčího školství měly nesmírnou zásluhu ženské vzdělávací spolky, které zakládaly a financovaly většinou školy, jež připravovaly většinou chudé dívky k určitému povolání.

První dívčí instituce pro dívky starší čtrnácti let byly zakládány v polovině 70. let 19. století a to ponejvíce v Praze. Zde vznikla první Vyšší dívčí škola pro dívky z majetnějších rodin. Poskytovala všeobecné vzdělání, avšak nepřipravovala k žádnému povolání. Tento typ školy postupně vznikal i v dalších městech a přetrval až do období první republiky.

Významnějším počinem pro rozvoj dívčího školství bylo založení gymnázia vzdělávacího spolku Minerva. První pokus o otevření gymnázia v roce 1868 ztroskotal pro nedostatek uchazeček. Gymnázium Minerva jako první dívčí střední škola ukázalo v roce 1896 absolventkám cestu k vysokoškolskému studiu. Představa studia žen na univerzitě byla v polovině 19. století pro společnost naprosto nepřijatelná, na konci století však již představovala realitu. Opoziční názory namířené proti ženskému vzdělání začaly postupně „ztrácet půdu pod nohama“.

Nový typ dívčích středních škol představovala lycea, jež byla od svých počátků provázena určitým chaosem a nedostatečnou organizací výuky. Jejich činnost trvala pouze necelých dvacet pět let, neboť byla jako typ střední školy zcela zrušena. Lycea nebyla koncipována jako příprava ke studiu na univerzitě. Přesto se mnohé lyceistky ke studiu na vysoké škole rozhodly.

K rozmachu odborných průmyslových, kuchařských a hospodyňských škol došlo zejména na začátku 20. století. Absolutorium těchto škol bylo často artikulováno jako východisko z nouze pro dívky z chudých a nemajetných rodin. Odborné školy byly velmi rozmanité. Lišily se délkou odborné přípravy i obsahem učiva. Zájem o studium na odborných školách trval i nadále, zvláště po 1. světové válce. Na počátku 20. let 20. století se připravovala velká reforma v odborném dívčím školství, které se diplomová práce již nevěnuje. Jsem toho názoru, že by bylo přínosné zpracovat tuto problematiku odborného školství v době první republiky.

Dobových zdrojů a archivních materiálů dokladujících počátky dívčích škol je k dispozici velké množství. Lze zmínit široké spektrum pedagogických měsíčníků, čtvrtletníků, ženských časopisů i denní tisk.

Nedomnívám se, že by diplomová práce přinesla zcela ucelený a vyčerpávající pohled na problematiku prvních dívčích škol. Jsem přesvědčena, že by bylo vhodné učinit hlubší pohled např. na jednotlivé typy středních škol či zpracovat vzdělávací záměry ženských vzdělávacích spolků.

Soupis odborné literatury a pramenů

1. Odborná literatura

BAHENSKÁ, M. **Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století.** Praha : Libri, SLON, 2005, 175 stran. ISBN 80-7277-241-4 (Libri), ISBN 80-86429-48-2 (SLON).

BAHENSKÁ, M. *Vojta Náprstek (1826-1894)*. In : Historický obzor, (rubrika Osobnosti české minulosti), 2006, r. 17, č. 9 – 10, s. 228 – 234. ISSN 1210-6097.

BAHENSKÁ, M. *Ženský výrobní spolek český*. In : Český lid, 2004, roč. 21, č. 3, s. 253 – 271. ISSN 0009-0794.

BOLZANO, B. **O nejlepším státě.** Praha : Mladá fronta, 1981.

BULÁNEK, F., D. **Žena jako meč.** 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 1981, 103 stran.

Československé studentky let 1890 – 1930. Almanach na oslavu 40. výročí založení ženského studia. (Ed.) Albína Honzáková. Praha : Ženská národní rada a spolek Minerva, 1930.

DRCHALOVÁ-LANGROVÁ, V. **Městská vyšší dívčí škola v Praze. O jejím vzniku a vývoji.** Praha : Nákladem důchodů hl. m. Prahy, 1938.

Dr. M. *Bojovník za ženská práva*. In : Zdravotnická pracovnice, 1955, roč. 5, č. 5, s. 301 – 303.

DRTINA, F. **Ideál výchovy.** Praha : tiskem Antonína Renna, nákladem „Času“, 1900, s. 40.

HLAVÁČKOVÁ, L., ROZSÍVALOVÁ, E. **Studium a přednášky na lékařské fakultě pražské univerzity v letech 1690 – 1848.** 1. vyd. Praha : Univerzita Karlova, 1984.

HLAVÁČKOVÁ, L., SVOBODNÝ P. **Dějiny pražských lékařských fakult 1348 – 1990.** Praha : Karolinum, 1992. ISBN 80-7066-742-7.

HOFFMANOVÁ, E. **Karel Slavoj Amerling.** Praha : Melantrich, 1982.

HORSKÁ, P., PEŠKOVÁ, J. *Rozhovor mezi filozofkou a historičkou o ženské otázce v Čechách*. In : Filozofický časopis, 1992, roč. 40, č. 5, s. 757 – 767. Praha : Filozofický ústav, ČSAV. ISSN 0015-1831.

HORSKÁ, P. *Tři století evropského feminismu*. In : Historický obzor, 1995, roč. 6, č. 2, s. 36 – 40. ISSN 1210-6097.

KOL. AUTORŮ. **Dějiny zemí koruny české II.** Druhé, opravené a doplněné vydání. Praha : Paseka, 1993. ISBN 80-85192-60-8.

- KOPÁČ, J. **Dějiny české školy a pedagogiky v letech 1867 – 1914**. Brno : Univerzita J. E. Purkyně, 1968.
- LENDEROVÁ, M., RÝDL, K. **Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století**. 1. vyd. Praha : Paseka, 2006, 384 stran. ISBN 80-7185-647-9.
- LENDEROVÁ, M. *Dívčí vzdělání v Čechách 19. století*. In : **Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století**. Sborník příspěvků z 24. symposia ÚVL AV ČR. (Ed.) Bláhová, K., Petrboř, V. Praha : Ústav pro českou kulturu AV ČR, s. 375 - 384. ISBN 80-85778-43-2.
- LENDEROVÁ, M. **K hříchu a modlitbě. Žena v minulém století**. 1. vyd. Praha : Mladá fronta, 1999, 304 stran. ISBN 80-204-0737-5.
- LENDEROVÁ, M. *Osmnácté století : Porodní báby versus akušéři*. In : *Gynekolog*, 1996, roč. 5, č. 6, s. 235 – 237.
- MALÍNSKÁ, J. **Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století**. Praha : Libri, SLON, 2005, 173 stran. ISBN 80-7277-295-3 (Libri), ISBN 80-86429-42-3 (SLON).
- MORKES, F. *Eliška Krásnohorská a gymnázium Minerva*. In : *Učitel'ské noviny*, 1998, roč. 19, č. 19, s. 27.
- MORKES, F. *Když se řekne Minerva. „To tak, ženské budou studovat“*. In : *Česká škola*, 1995/6, roč. 2, č. 3, s. 14.
- NAGL-DOCEKAL, H. **Feministická filozofie. Výsledky, problémy, perspektivy**. Praha : SLON, 2007. ISBN 978-80-86429-68-7.
- NEUDORFLOVÁ, M., L. **České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci**. Praha : JANUA, 1999, 446 stran. ISBN 902622-2-8.
- NEUDORFLOVÁ, M., L. *K opomíjené historii českých žen před r. 1914*. In : **Dějiny a jejich přítomnost**. Sborník přednášek pro učitele dějepisu. (Ed.) Kohnová J. Praha : Porta linguarum, 1996, s. 6 - 24. ISBN 80-901833-1-X.
- NEUDORFLOVÁ, M., L. *České zkušenosti s parlamentarismem v Rakousku před r. 1914*. In : **Dějiny a jejich přítomnost**. Sborník přednášek pro učitele dějepisu. (Ed.) Kohnová J. Praha : Porta linguarum, 1996, s. 25 - 54. ISBN 80-901833-1-X.
- OKINOVÁ, SUSAN MILLER. *Humanistický liberalismus*. In : *Filozofický časopis*, 1998, roč. 46, č. 2, s. 261 – 278. ISSN 0015-1831.
- PÁNKOVÁ, M. **Vzdělávání dívek v Čechách**. Praha : Pedagogické muzeum J. A. Komenského, 2006. ISBN 80-86935-00-0.

POKORNÝ, J. **Český svět I. 1889 – 1918**. 1. vyd. Praha : Argo, Paseka, 1997. ISBN 80-7203-168-6. ISBN 80-7185-146-9.

První české dívčí gymnázium. Sborník ke 100. výroční založení. (Ed.) SMĚŘIČKOVÁ, H. a kol. Praha : Ústřední ústav pro vzdělání pedagogických pracovníků v Praze a Minerva, spolek pro ženské studium a Městský výbor Českého svazu žen v Praze, 1990, 236 stran.

RUBEŠKA, V. *Príspevky k dejinám porodnictví v Čechách*. In : Československá gynekologie, 1968, roč. 33, č. 1-2, s. 168 - 173.

RUBEŠKA, V. *Príspevky k dejinám porodnictví v Čechách*. In : Československá gynekologie, 1968, roč. 33, č. 3, s. 234 – 239.

ROZSÍVALOVÁ, E. *První dějiny porodnictví na pražské lékařské fakultě*. In : Československá gynekologie, 1969, roč. 34, č. 3, s. 187 – 188.

SVĚTLÁ, K. **Z literárního soukromí I. Vzpomínky, paměti, soukromí**. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959.

SVOBODNÝ, P., HLAVÁČKOVÁ, L. **Dějiny lékařství v českých zemích**. Praha : Triton, 2004.

ŠESTÁK, Z., KVAČKOVÁ, R. **Jak ženy dobyly české univerzity**. In : Lidové noviny, příloha Akademie, s. 17. 15.6.2001.

ŠOLLE, Z. **Století české politiky. Od Palackého k Masarykovi**. 1. vyd. Praha : Mladá fronta, 1998, 304 stran. ISBN 80-204-0696-4.

ŠOLLE, Z. **Vojta Náprstek a jeho doba**. Praha : nakladatelství FELIS ve spolupráci s Archivem AV ČR, 1994, 255 stran. ISBN 80-901766-0-7.

ŠMAHELOVÁ, H. *Bernard Bolzalo a české národní obrození*. In : Český časopis historický, 2002, roč. 100, č. 1, s. 74 – 115. ISSN 0862 – 6111.

ŠTĚPÁNOVÁ, I., SOCHOROVÁ, L., SECKÁ M. **Ženy rodiny Náprstkovy**. 1. vyd. Praha : Argo, 2001, 252 stran. ISBN 80-7203-354-9.

ŠTĚPÁNOVÁ, I. **Renáta Tyršová**. Praha, Litomyšl : Paseka, 2005. ISBN 80-7185-693-2.

VÁŇOVÁ, R. **Studijní texty k dějinám pedagogiky**. 2. vyd. Praha : Karolinum, 2003, 262 stran. ISBN 80-7290-122-2.

VESELÁ, Z. **Vývoj české školy a učitelského vzdělání**. 1. vyd. Brno : FF, Masarykova univerzita, 1992, 147 stran. ISBN 80-210-0458-4.

VRÁNOVÁ, V. **Historie babictví, současnost porodní asistence**. 1.vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 2007. ISBN 978-80-244-1764-6.

Vysoké, střední a odborné školství. Podle úředních pramenů vydal STÁTNÍ ŠKOLNÍ KNIHOŠKLAD V PRAZE, 1920.

2. Dobová periodika

Časopis učitelek

Františka Svatava Amerlingová. In : Časopis učitelek, 1886, roč. 2, č. 1, s. 9 – 11; č. 2, s. 24 – 25.

Františka Svatava Amerlingová. In : Časopis učitelek, (rubrika Rozhledy školské), 1887, roč. 3, č. 11, s. 137 – 138.

Hospodyňská škola ve Stěžerách. In : Časopis učitelek, (rubrika Rozhledy školské), 1889, roč. 5, č. 7, s. 54.

Hospodyňské školy pro dívky. In : Časopis učitelek, 1887, roč. 3, č. 2, s. 26 – 27.

Nová škola. In : Časopis učitelek, (rubrika Rozmanitosti), 1887, roč. 3, č. 8, s. 102 – 103.

PYŠVEJCOVÁ, C. *Vychování chudých dívek pro domácnost.* In : Časopis učitelek, 1890, roč. 6, č. 3, s. 17 – 18; č. 5, s. 33 – 35; č. 6, s. 43 – 44; č. 8+9, s. 60 – 63.

Kalendář paní a dívek českých

E. K. *Pro ženské studium v Čechách.* In : Kalendář paní a dívek českých, 1891, roč. 4, s. 49 – 57.

F. M. *Dívčí školy „Vesniny“ v Brně, z 10. výroční zprávy škol.* In : Kalendář paní a dívek českých, 1897, roč. 10, s. 156 – 157.

Julie Fantová-Kusá. In : Kalendář paní a dívek českých, 1892, roč. 5, s. 56 – 60.

KRÁSNOHORSKÁ, E. *Česká zahrada.* In : Kalendář paní a dívek českých, 1896, roč. 9, s. 127 – 128.

KRÁSNOHORSKÁ, E. *Ženský výrobní spolek český v Praze.* In : Kalendář paní a dívek českých, 1888, roč. 1, s. 75.

MACHOVÁ, E. *Ženský vzdělávací a výrobní spolek „Vesna“ v Brně.* In : Kalendář paní a dívek českých, 1891, roč. 4, s. 147 – 150.

A. MATUŠKA. *„Minerva“, spolek pro ženské studium a střední škola dívčí.* In : Kalendář paní a dívek českých, 1894, roč. 7, s. 159 – 161.

„*Minerva*“, *spolek pro ženské studium v Praze*. In : Kalendář paní a dívek českých, 1892, roč. 5, s. 158 – 159.

„*Minerva*“, *spolek pro ženské studium v Praze*. In : Kalendář paní a dívek českých, 1893, roč. 6, s. 169.

„*Minerva*“, *spolek pro ženské studium v Praze*. In : Kalendář paní a dívek českých, 1895, roč. 8, s. 149.

NESÝ, P., O. *Emancipace žen*. In : Kalendář paní a dívek českých. Praha : tiskem a nákladem J. Otty, 1892, roč. 5, s. 95 – 108.

POTŮČEK, A. *Vychování a svobodná povolání žen*. In : Kalendář paní a dívek českých, 1890, roč. 3, s. 109 – 112.

První promoce české doktorky filozofie na pražské univerzitě. In : Kalendář paní a dívek českých, 1902, roč. 15, s. 74 – 76.

Přehled činnosti paní a dívek českých, směřující ku povznesení života rodinného, společenského a národního. In : Kalendář paní a dívek českých, 1890, roč. 3, s. 139 – 152.

Spolek paní svaté Ludmily. In : Kalendář paní a dívek českých, 1896, 9, s. 144. Praha : tiskem a nákladem J. Otty.

PODLIPSKÁ S. *Čím byl Vojta Náprstek*. In : Kalendář paní a dívek českých, 1895, roč. 8, s. 91 – 96. Praha : tiskem a nákladem J. Otty.

PODLIPSKÁ, S. *Vojta Náprstek. Náčrtek jeho dětských a mladistvých let I*. In : Kalendář paní a dívek českých, 1897, roč. 10, s. 76 – 88. Praha : tiskem a nákladem J. Otty.

ŠPECINGEROVÁ, K. *Americký klub dam*. In : Kalendář paní a dívek českých, 1888, roč. 1, s. 76 – 81.

T. N. „*Minerva*“, *spolek pro ženské studium, r. 1895 – 96*. In : Kalendář paní a dívek českých, 1897, roč. 10, s. 143 – 144.

„*Vesna*“ v Brně. In : Kalendář paní a dívek českých, 1888, roč. 1, s. 141 – 144.

Ženský vzdělávací a výrobní spolek „Vesna“ v Brně. In : Kalendář paní a dívek českých, 1892, roč. 5, s. 161 – 164.

Květy

ZÍBRT, Č. „*Sestry Slovanské*“ čili „*Spolek Slovanek*“ r. 1848 v Praze. In : Květy, 1907, roč. 24, č. 1, s. 25 – 38; Květy, 1907, roč. 24, č. 2, s. 203 – 215.

Národní listy

Bývalý Americký klub dam za války prusko-rakouské. In : Národní listy, 1896, roč. 36, č. 242, s. 2. 2.9.1896.

ČESKÁ ŽENA. *Dívčí lyceum?* In : Národní listy, 1906, roč. 46, č. 245, s. 1. 5.9.1906.

Dívčí lyceum v Praze. In : Národní listy, 1906, roč. 46, č. 172, s. 13. 24.6.1906.

Do kterých škol možno vstoupiti z obecné, občanské a nižší střední školy? In: Národní listy, 1923, roč. 63, č. 160, s. 2. 13.6.1923.

Manifestační schůze bývalých žákyň Vyšší dívčí školy v Praze. In: Národní listy, 1923, roč. 63, č. 164, s. 2. 17.6.1923.

HIKL, K. *Šedesát let Vyšší dívčí školy.* In : Národní listy, 1923, roč. 63, č. 162, s. 20. 15.2.1923.

Petice českých jednot ženských. In: Národní listy, 1890, roč. 30, č. 77, s. 3. 19.3.1890.

Petice českých žen. In: Národní listy, 1890, roč. 30, č. 52, s. 2 – 3, příloha. 22.2.1890.

Petice českých žen. In: Národní listy, 1890, roč. 30, č. 64, s. 2. 6.3.1890.

Připuštění dívek ke studiu lékařství a filosofie. In : Národní listy, 1890, roč. 30, č. 139, s. 3. 21.5.1890.

Různé. *Vyšší dívčí škola hlavního....* In. Národní listy, 1923, roč. 63, č. 163, s. 2. 16.6.1923.

Střední škola dívčí. In : Národní listy, 1890, roč. 30, č. 233, s. 2. 24.8.1890.

Národní politika

Jak zakládala Karolina Světlá v Praze náš Ženský výrobní spolek český. In : Národní politika, s. 341. 25.1.1930.

Naše doba

Minerva, spolek pro ženské studium a střední škola dívčí v Praze. In : Naše doba, 1893, roč. 1, sešit 3, s. 229 – 230.

Osvěta

ZÍBRT, Č. *Slovanská Dennice v Praze a její zakladatelka Josefa Kubínová.* In : Osvěta, 1907, roč. 37, č. 6, s. 504 – 513; Osvěta, 1907, roč. 37, č. 8, s. 703 – 714.

Pokrok

Městská vyšší dívčí škola po své reorganizaci. In : Pokrok, 1878, č. 171, s. 26 – 28. 13.7.1878.

Svoboda

KRÁSNOHORSKÁ, E. *Naše snaha.* In : Svoboda, 1873, roč. 5, č. 2, s. 33 – 42. 25.1.1873; Svoboda, 1873, roč. 5, č. 3, s. 70 – 74, 10.2.1873; Svoboda, 1873, roč. 5, č. 4, s. 108 – 111. 25.2.1873; Svoboda, 1873, roč. 5, č. 6, s. 164 – 167. 25.3.1873.

Věstník českých profesorů

---IK. *K nastávající vládní anketě o reformě lyceí.* In : Věstník českých profesorů, část pedagogická, leden 1911, roč. 18, č. 2, s. 81 – 83.

KUDRNOVSKÝ, A. *O lyceu a ref. reál. gymnasiu.* In : Věstník českých profesorů, část pedagogická, 1918, roč. 25, č. 4, s. 149 – 155.

Počet žáků na českých středních školách ve školním roce 1910 – 1911. In : Věstník českých profesorů, část stavovská, 1911, roč. 18, č. 2, s. 55 – 61.

Počet žáků na českých středních školách ve školním roce 1912 – 1913. In : Věstník českých profesorů, část stavovská, 1912, roč. 19, č. 3, s. 75 – 81.

Počet žáků na českých středních školách ve školním roce 1917 – 18. In : Věstník českých profesorů, prosinec 1917, roč. 24, č. 4, s. 120 – 123.

Počet žáků na českých středních školách ve školním roce 1917 – 18. In : Věstník českých profesorů, leden, 1918, roč. 25, č. 5, s. 136 – 138.

VŠETEČKA, J. *Nový statut pro dívčí lycea a dosavadní jejich absolventky.* In : Věstník českých profesorů, část stavovská, listopad, 1912, roč. 19, č. 3, s. 71 – 74.

Vynesení ministra kultu a vyučování ze dne 14. června 1912, č. 27344, č. 24 m. v., o dívčích lyceích. In : Věstník českých profesorů, červen 1913, roč. 20, č. 5, příloha, s. 1 – 2.

XY. *Česká dívčí lycea ve státním rozpočtu na rok 1911.* In : Věstník českých profesorů, část stavovská, březen 1911, roč. 18, č. 7, s. 269 – 271.

Věstník pedagogický

NEUHÖFER, R. *Dívčí studium středoškolské v Československé republice (Dnešní stav se stručným nástinem jeho vývoje).* In : Věstník pedagogický, 1928, roč. 6, č. 1, s. 4 – 12.

VAŇURA, A. *Profesor Drtina a dívčí střední školství*. In : Věstník pedagogický, 1925, roč. 3, č. 2, s. 45 – 47.

Věstník Svazu českých ženských průmyslových škol odborných v Čechách, na Moravě a ve Slezsku

KUBÍČKOVÁ, J. *O nových normativech škol kuchařských a hospodyňských*. In : Věstník Svazu českých ženských průmyslových škol odborných v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 1915, roč. 2, č. 4, s. 116 – 118.

M. *Průmyslové školství – a ženské školy průmyslové*. In : Věstník Svazu českých ženských průmyslových škol odborných v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 1915, roč. 2, č. 1, s. 4 – 7.

MINISTERSKÝ RADA RUDOLF SVOBODNÝ PÁN Z KLIMBURGŮ. *Zpráva o rozvoji ženského odborného vyučování průmyslového*. Z protokolu LI. zasedání „Centrální komise pro záležitosti průmyslového vyučování“ v c. k. ministerstvu veřejných prací ve Vídni dne 31. března 1913. In : Věstník Svazu českých ženských průmyslových škol odborných v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 1914, roč. 1, č. 2, s. 30 – 43.

Návštěva českých ženských škol průmyslových a škol kuchařských a hospodyňských v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, jakož i vídeňské „Zentrallehranstalt für Frauengewerbe“ ve škol. roce 1913 – 14. In : Věstník Svazu českých ženských průmyslových škol odborných v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 1915, roč. 2, č. 4, s. 107 – 114.

O odborných školách dívčích. In : Věstník Svazu českých ženských průmyslových škol odborných v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 1915, roč. 2, č. 2, s. 26 – 37.

TŮMA, A. *Jak povznésti a zdokonaliti ženské školy průmyslové?* In : Věstník Svazu českých ženských průmyslových škol odborných v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 1914, roč. 1, č. 1+2, s. 11 – 17.

Ženské listy

Čtvrtá výroční zpráva první české pokračovací školy dívčí ženského vzdělávacího a výrobního spolku Vesny v Brně. In : Ženské listy, 1890, roč. 18, č. 9, s. 189 – 190.

Čtvrtá výroční zpráva první české pokračovací školy dívčí ženského vzdělávacího a výrobního spolku Vesny v Brně. In : Ženské listy, 1890, roč. 18, č. 10, s. 207 – 209.

Industriální dívčí škola slečny Zdislavy Zapové. In : Ženské listy, 1890, roč. 18, č. 3, s. 62. *Industriální škola slečny Zdislavy Zapové v Praze.* In : Ženské listy, 1890, roč. 18, č. 5, s. 110.

Ještě za příkladem „Minervy“. In : Ženské listy, 1892, roč. 29, č. 11, s. 219.

KRÁSNOHORSKÁ, E. *Ošetřovatelky nemocných.* In : Ženské listy, 1874, roč. 2, č. 5, s. 38 – 41.

KRÁSNOHORSKÁ, E. *Vlastenecké slovo o vyšší dívčí škole.* In : Ženské listy, 1878, roč. 6, č. 8, s. 113 – 118.

Městská vyšší dívčí škola pražská. In : Ženské listy, 1875, roč. 3, č. 9, s. 147.

Městská vyšší dívčí škola v Praze. In : Ženské listy, (rubrika Zprávy spolkové a školní), 1888, roč. 16, č. 9, s. 159.

Městská česká vyšší dívčí škola v Plzni. In : Ženské listy, (rubrika Zprávy spolkové a školní), 1888, roč. 16, č. 9, s. 159.

„Minerva“, spolek pro ženské studium v Praze. In : Ženské listy, 1892, roč. 20, č. 12, s. 232.

Petice českých žen k Rakouské radě říšské. In : Ženské listy, (rubrika Směs), 1890, roč. 18, č. 3, s. 64 – 68; č. 4, s. 80 – 82; č. 5, s. 106; č. 6, s. 127 – 128.

Poměr žen k mužům v Evropě. In : Ženské listy, 1893, roč. 21, č. 12, s. 229.

PRAKTICKÝ LÉKAŘ. *Náčrtky ošetřování nemocných.* In : Ženské listy, 1874, roč. 2, č. 8, s. 72 – 74, č. 9, s. 85, č. 10, s. 97 – 98, č. 12, strana neuvedena.

Program dívčí obchodní a pokračovací průmyslové školy Ženského výrobního spolku českého v Praze. In : Ženské listy, 1887, roč. 15, č. 8, s. 143. In : Ženské listy, 1890, roč. 18, č. 9, s. 187.

Program letošního kurzu školy ošetřování nemocných. In : Ženské listy, 1875, roč. 3, č. 9, s. 147.

Program průmyslové a obchodní dívčí školy Ženského výrobního spolku českého. In : Ženské listy, 1875, roč. 3, č. 9, s. 146 – 147.

PRUSÍK, F. *Gymnasiální škola pro dívky ve Vídni.* In : Ženské listy, 1892, roč. 20, č. 12, s. 229 – 231.

Prvá česká pokračovací a výrobní škola dívčí. In : Ženské listy, 1887, roč. 15, č. 10, s. 172 – 173.

První běh učební v Rakousku pro ošetřovatelky nemocných. In : Ženské listy, 1874, roč. 2, č. 6, s. 47 – 50.

První dívčí gymnázium v Německu. In : Ženské listy, 1893, roč. 21, č. 10, s. 193.

SOKOLOVÁ, B. *Jaké péče dostává se u nás duševnímu nadání žen.* In : Ženské listy, 1890, roč. 18, č. 1, s. 1 - 3; č. 2, s. 30 - 33; č. 3, s. 51 - 54. Předneseno veřejně 17. listopadu r. 1889 v Měšťanské besedě v Praze.

SVĚTLÁ, K. *České Minervě.* In : Ženské listy, 1890, roč. 18, č. 10, s. 195.

SVĚTLÁ, K. *Z literárního soukromí.* In : Ženské listy, 1880, roč. 8, č. 8, s. 127 - 132.

ŠÍLENÝ, V. *Poměr ženy k sociální a národnostní otázce.* Předneseno v Olomouckém ženském spolku 23. ledna 1873. In : Ženské listy, 1873, roč. 1, č. 4, s. 29 - 31; Ženské listy, 1873, roč. 1, č. 5, s. 37 - 40.

Škola ženského vzdělávacího a výrobního spolku „Vesny“ v Brně. In : Ženské listy, 1893, roč. 21, č. 10, s. 192 - 193.

Výroční zpráva pro rok 1872. In : Ženské listy, 1873, roč. 1, č. 7, s. 56 - 59.

WEISS, V. *První škola ošetřování nemocných.* In : Ženské listy, 1875, roč. 3, č. 10, s. 162.

Za příkladem Minervy! In : Ženské listy, 1892, roč. 20, č. 8, s. 157 - 158.

Ženský spolek „Domácnost“. In : Ženské listy, 1887, roč. 15, č. 2, s. 31.

Ženská revue

-ART. *Dívčí lycea.* In : Ženská revue, 1905, roč. 1, č. 2, s. 58.

Hlas lycejniho ředitele k reformě dívčích lyceí. In : Ženská revue, 1911, roč. 6, březen, s. 68 - 69.

Kuchařská a hospodyňská škola spolku Vesny v Brně. Ženská revue, 1911, roč. 6, srpen, s. 180.

Kuchařská škola v Innsbrucku. Ženská revue, 1911, roč. 6, duben - květen, s. 104.

M. T. *Školy brněnské Vesny.* In : Ženská revue, (rubrika Rozhled po kulturním ženském světě), 1911, roč. 6, říjen, s. 218 - 219.

MASARYKOVÁ, A. *Lycea.* In : Ženská revue, 1911, roč. 6, srpen, s. 167 - 169.

MELICHAROVÁ, V. *O ženě selské.* In : Ženská revue, 1911, roč. 6, listopad - prosinec, s. 243 - 245.

MUŠKA, E. *Revize učebné osnovy lycejni po stránce vyučování zeměpisného.* In : Ženská revue, 1906, roč. 2, červenec, s. 12 - 15.

Vyšší dívčí škola v Praze. In : Ženská revue, 1905, roč. 1, č. 2, s. 231.

Sdružení akademicky vzdělaných žen. In : Ženská revue, 1910, roč. 5, leden, s. 23.

Střední dívčí školství v parlamentě. In : Ženská revue, 1908, roč. 3, únor, s. 63 - 64.

VAŇURA, A. *Pia desideria dívčího školství*. In : Ženská revue, 1905, roč. 1, listopad, s. 144 -147.

3. Prameny archivní

a) Archiv hlavního města Prahy

České dívčí lyceum u sv. Voršily v Praze

První výroční zpráva českého dívčího gymnázia u sv. Voršily za školní rok 1912/13 v Praze. Praha : nákladem českého dívčího lycea u sv. Voršily, 1913.

Druhá výroční zpráva českého dívčího gymnázia u sv. Voršily za školní rok 1913/14 v Praze. Praha : nákladem českého dívčího lycea u sv. Voršily, 1914.

Třetí výroční zpráva českého dívčího gymnázia u sv. Voršily za školní rok 1914/15 v Praze. Praha : nákladem českého dívčího lycea u sv. Voršily, 1915.

Fond: Sbírká výročních zpráv

Inv. č. 90, sign. 408, časový rozsah 1912 – 1915.

Spolek Domácnost

Třináctá zpráva o činnosti spolku „Domácnost“ (Česká škola kuchařská) v Praze za rok 1898. Praha : nákladem spolku „Domácnost“, 1898.

Čtrnáctá zpráva o činnosti spolku „Domácnost“ (Česká škola kuchařská) v Praze za rok 1899. Praha : nákladem spolku „Domácnost“, 1899.

Patnáctá zpráva o činnosti spolku „Domácnost“, první česká škola kuchařská v Praze za rok 1900. Praha : nákladem spolku „Domácnost“, 1900.

Šestnáctá zpráva o činnosti spolku „Domácnost“, první česká škola kuchařská v Praze za rok 1901. Praha : nákladem spolku „Domácnost“, 1901.

Sedmnáctá zpráva o činnosti spolku „Domácnost“, první česká škola kuchařská v Praze za rok 1902. Praha : nákladem spolku „Domácnost“, 1902.

Osmnáctá zpráva o činnosti spolku „Domácnost“, první česká škola kuchařská v Praze za rok 1903. Praha : nákladem spolku „Domácnost“, 1903.

Devatenáctá zpráva o činnosti spolku „Domácnost“, první česká škola kuchařská v Praze za rok 1904. Praha : nákladem spolku „Domácnost“, 1904.

Dvacátá zpráva o činnosti spolku „Domácnost“, první česká škola kuchařská v Praze za rok 1905. Praha : nákladem spolku „Domácnost“, 1905.

Dvacátá první zpráva o činnosti spolku „Domácnost“, první česká škola kuchařská v Praze za rok 1906. Praha : nákladem spolku „Domácnost“, 1906.

Dvacátá čtvrtá zpráva o činnosti spolku „Domácnost“, první česká škola kuchařská v Praze za rok 1908. Praha : nákladem spolku „Domácnost“, 1908.

Dvacátá pátá zpráva o činnosti spolku „Domácnost“, první česká škola kuchařská v Praze za rok 1909. Praha : nákladem spolku „Domácnost“, 1909.

Dvacátá šestá zpráva o činnosti spolku „Domácnost“, první česká škola kuchařská v Praze za rok 1910. Praha : nákladem spolku „Domácnost“, 1910.

Fond: sbírka výročních zpráv

Inv. č. 488, sign. 62, časový rozsah 1898 – 1910.

Ženský výrobní spolek český

Šestá výroční zpráva Ženského výrobního spolku v Praze za rok 1876. Praha : nákladem spolku, 1876.

Třináctá výroční zpráva Ženského výrobního spolku v Praze za rok 1883. Praha : nákladem spolku, 1883.

Fond: Sběrka výročních zpráv. Inv. č. 584, sign. 725, časový rozsah: 1876 – 1885.

Gymnázium vzdělávacího spolku Minerva

První výroční zpráva soukromé střední školy dívčí a spolku „Minerva“ v Praze koncem školního roku 1891. Praha : nákladem spolku „Minerva“, 1891.

Druhá výroční zpráva soukromé střední školy dívčí a spolku „Minerva“ v Praze koncem školního roku 1892. Praha : nákladem spolku „Minerva“, 1892.

Třetí výroční zpráva soukromé střední školy dívčí a spolku „Minerva“ v Praze koncem školního roku 1893. Praha : nákladem spolku „Minerva“, 1893.

Čtvrtá výroční zpráva soukromé střední školy dívčí a spolku „Minerva“ v Praze koncem školního roku 1894. Praha : nákladem spolku „Minerva“, 1894.

Pátá výroční zpráva soukromé střední školy dívčí a spolku „Minerva“ v Praze koncem školního roku 1895. Praha : nákladem spolku „Minerva“, 1895.

Šestá výroční zpráva soukromé střední školy dívčí a spolku „Minerva“ v Praze koncem školního roku 1896. Praha : nákladem spolku „Minerva“, 1896.

Sedmá výroční zpráva soukromé střední školy dívčí a spolku „Minerva“ v Praze koncem školního roku 1897. Praha : nákladem spolku „Minerva“, 1897.

Osmá výroční zpráva soukromé střední školy dívčí a spolku „Minerva“ v Praze koncem školního roku 1898. Praha : nákladem spolku „Minerva“, 1898.

Devátá výroční zpráva soukromé střední školy dívčí a spolku „Minerva“ v Praze koncem školního roku 1899. Praha : nákladem spolku „Minerva“, 1899.

Desátá výroční zpráva soukromé střední školy dívčí a spolku „Minerva“ v Praze koncem školního roku 1900. Praha : nákladem spolku „Minerva“, 1900.

Fond: Městské reální dívčí gymnázium Krásnohorská

Inv. č. 19, sign. 1272.

Vyšší dívčí škola v Praze

Výroční zpráva Vyšší dívčí školy za školní rok 1879 – 1880. Praha : nákladem obce pražské, 1880.

Táborský, F. **Půlstoletí vyšší dívčí školy královského hlavního města Prahy 1863 – 1913.** Praha, vytiskla pražská akciová společnost v Praze v měsíci červnu, 1913, 76 stran.

Sdružení akademicky vzdělaných žen

Čtvrtá výroční zpráva Sdružení akademicky vzdělaných žen za rok 1911 – 12. Praha : nákladem Sdružení akademicky vzdělaných žen, 1912.

b) Náprstkovo muzeum v Praze

Periodika

Kalendář paní a dívek českých, 1888, 1. Praha : tiskem a nákladem F. B. Batovce v Praze.

Kalendář paní a dívek českých, 1890, 3. Praha : tiskem a nákladem F. B. Batovce v Praze.

Kalendář paní a dívek českých, 1891, 4. Praha : tiskem a nákladem F. B. Batovce v Praze.

Kalendář paní a dívek českých, 1892 - 1904. Praha : náklad a tisk J. Otty.

Květy, 1907, roč. 24, č. 1, č. 2.

Naše doba, 1893, 1894, 1897, 1900, 1903, 1906, 1911. Revue pro vědu, umění, život sociální. Praha : vydavatel Laichter.

Osvěta, 1907, roč. 37, č. 6, č. 8.

Svoboda, 1873, roč. 5, č. 2. Politický časopis. Praha : vydavatel Josef Barák.

Ženské listy, 1875, 1876, 1878, 1880, 1887, 1888, 1890, 1892, 1893. Časopis k šíření vzdělanosti mezi paními a dívkami československými. Praha : Ženský výrobní spolek český.

Ženská revue, 1905, 1906, 1907, 1908, 1909, 1910, 1911, 1912. List pro otázku ženskou, etickou, kulturní a sociální vůbec. Brno : redigovala a vydávala Zdeňka Wiedemannová.

Denní tisk

Národní listy, 1890, 1906,

Národní politika, 1895, 13, č. 96. 7. 4.; 1930, 25. 1.

Pokrok, 1878, č. 171.

KALINOVÁ, A., NOVÁKOVÁ, L. **Dcerám českým.... Brněnský ženský vzdělávací spolek Vesna v letech 1870 – 1920.** Almanach vydaný při příležitosti výstavy spolku. 1. vyd., Brno : Moravské zemské muzeum, 2008. ISBN 978-80-7028-303-5.

c) Národní knihovna Praha

První výroční zpráva dívčího lycea spolku „Ludmily“ v Českých Budějovicích za školní rok 1903 – 1904. České Budějovice: nákladem vlastním, 1904.

Druhá výroční zpráva dívčího lycea spolku „Ludmily“ v Českých Budějovicích za školní rok 1904 – 1905. České Budějovice: nákladem vlastním, 1905.

Dvanáctá výroční zpráva dívčího lycea a vyššího reformního reálného gymnasia královského města Plzně s právem veřejnosti a recipacity za školní rok 1918 – 1919. Plzeň: nákladem ústavu, 1919.

Věstník hlavní, nižší reálné a vyšší dívčí školy v LOUNECH za školní rok 1890. Louny: nákladem vlastním, 1890.

Ženský vzdělávací spolek Vesna v Brně

Desátá zpráva výroční dívčích škol VESNY V BRNĚ za školní rok 1895/96. Brno : nákladem vlastním, 1896.

Jedenáctá zpráva výroční dívčích škol VESNY V BRNĚ za školní rok 1896/97.
Brno : nákladem vlastním, 1897.

Čtrnáctá zpráva výroční dívčích škol VESNY V BRNĚ za školní rok 1899/1900.
Brno : nákladem vlastním, 1897.

Patnáctá výroční zpráva dívčího lycea s právem veřejnosti VESNY V BRNĚ za školní rok 1900 – 1901. Brno : nákladem vlastním, 1901.

Učebnice pro lycea

MAREŠ, F., PAVLÍČEK, F. **Chemie a mineralogie pro dívčí lycea.** Praha : nákladem České grafické akciové společnosti „UNIE“, 1909.

MAREŠ, F., NACHTIKAL, F., PETÍRA, S. **Fyzika pro dívčí lycea, díl I, pro třetí třídu.** Praha : nákladem vlastním (dívčího lycea v Brně), 1908.

MAREŠ, F., NACHTIKAL, F., PETÍRA, S. **Fyzika pro dívčí lycea, díl II. pro pátou a šestou třídu.** Praha : nákladem vlastním (dívčího lycea v Brně), 1908.

Vyšší dívčí škola v Praze

DRCHALOVÁ-LANGOVA, V. **Městská vyšší dívčí škola v Praze.** O jejím vzniku a vývoji. Praha : nákladem důchodů obce hlavního města Prahy, vydává Rada hlavního města Prahy, 1938.

TÁBORSKÝ, F. **Vyšší dívčí škola hlavního města Prahy a její význam pro českou kulturu. 1928.**

24. výroční zpráva VYŠŠÍ DÍVČÍ ŠKOLY královského hlavního města Prahy za školní rok 1886/1887. Praha : nákladem obecních důchodů královského hlavního města Prahy, 1887.

Československé studentky let 1890 – 1930. Almanach na oslavu 40. výročí založení ženského studia. (Ed.) Albína Honzáková. Praha, 1930.

ZAPOVÁ HONORATA. **Nezabudky. Dar našim pannám.** Praha: Nakladatel kněhkupectví I. L. Koler, 1870, 4. vydání.

d) Národní pedagogická knihovna Jana Amose Komenského v Praze

Dobové pedagogická periodika

Časopis učitelek. 1886, 1887, 1889, 1890, 1893, 1894. Čtrnáctidenník pro učitelky, pěstounky a vychovatelky vůbec, Praha.

Posel z Budče. Týdenník vychovatelský pro učitelstvo národních škol v Čechách, na Moravě, v Slezsku a na Slovensku. Praha : tiskem a nákladem J. S. Skrejšovského, 1870, č. 18.

Věstník českých profesorů. 1898, 1900, 1901, 1905, 1906, 1910, 1911, 1919, 1920, 1925.

Věstník Svazu českých ženských průmyslových škol odborných v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha : Svaz českých ženských průmyslových škol odborných v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 1914, 1915, 1917, 1919, 1920.

Věstník ministerstva školství a osvěty

e) Pedagogické muzeum Jana Amose Komenského v Praze

Dvanáctá ročenka Vyšší a odborné dívčí školy a pensionátu SVĚTLÁ ve VELKÉM MEZIŘÍČÍ na Moravě, založené Dámským Odborem Národní Jednoty v roce 1901. Velké Meziříčí : nákladem Dámského Odboru Národní Jednoty, 1912. Sign. 1007-72.

Třináctá ročenka Vyšší a odborné dívčí školy a pensionátu SVĚTLÁ ve VELKÉM MEZIŘÍČÍ na Moravě, založené Dámským Odborem Národní Jednoty v roce 1901. Velké Meziříčí : nákladem Dámského Odboru Národní Jednoty, 1913. Sign. 1007-76.

NEUHÖFER, R. **Střední školství v prvních deseti letech Československé republiky po stránce organizační.** Praha : Státní nakladatelství, 1928. Sign. 1013 – 382.

NEUHÖFER, R. **Střední školství. Soustavný svod předpisů platných pro střední školy a učitelské ústavy.** Praha : Státní nakladatelství, 1935. Sign. 1013 – 382.

POKORNÁ, A. *Kam s dívkami po 14. roce?* Praha : Grafický umělecký ústav V. Neuberta na Smíchově, 1908. Sign. D – 1007.

První výroční zpráva Ženské vyšší školy pro sociální péče v Praze-VII. za školní rok 1918 – 19. Praha, 1919. Sign. 1007-58.

Stanovy pro Městskou vyšší školu dívčí. Praha : Nákladem obce Pražské, 1869, 55 stran. Sign. 1007 – 60.

VAŇURA, A. *Učebná osnova jazyka českého pro česká dívčí lycea*. Na základě článku L. Čecha „O některých otázkách týkajících se češtiny na vyšších školách reálných a středních školách vůbec“, otištěného v první roční zprávě zemské vyšší reálné školy v Novém Městě za školní rok 1894/5, doplnil a upravil Al. Vaňura, c. k. gymn. prof. v Chrudimi, rukopis. Sign. 1013 – 13.

VOSTŘEBALOVÁ, V. **Bohuslava Rajská a její vychovatelské snahy**. Nevydaný strojopis. Sign. S 217/4.

Ženský vzdělávací a výrobní spolek Vesna

Stanovy ženského vzdělávacího a výrobního spolku Vesny v Brně. Brno : nákladem spolku Vesny, 1900. Sign. 1007-43/1.

Zpráva výroční za školní rok 1898/99. Škola večerní ústavů Vesniných v Brně. Brno : nákladem spolku Vesny. Sign. 1007-43/2.

Průmyslová škola Vesny v Brně v roce 1918. Brno : nákladem Vesny, 1919. Sign. 1007-43/3.

Organizační osnova ústavu ke vzdělání učitelek průmyslových škol Vesny v Brně. Brno : nákladem Vesny, rok vydání neuveden. Sign. 1007-43/4.

Organizační osnova ústavu ke vzdělání učitelek pro školy kuchařské a hospodyňské spolku Vesny v Brně. Brno : nákladem Vesny, rok vydání neuveden. Sign. 1007-43/5.

Stanovy kurzu ku vzdělání učitelek pro školy kuchařské a hospodyňské s právem veřejnosti. Brno : nákladem spolu Vesny, rok vydání neuveden. Sign. 1007-43/6.

Učebná osnova dívčí průmyslové školy spolku Vesny v Brně. Brno : nákladem spolku Vesny, rok vydání neuveden. Sign. 1007-43/7.

Učebná osnova odborné školy pokračovací pro učednice ženské živnosti oděvnické spolku Vesny v Brně, schválena 15.10.1915. Brno : nákladem spolku Vesny, rok vydání neuveden. Sign. 1007-43/8.

Pravidla, jimiž se upravují poměry učitelstva ženské školy průmyslové, kuchařské a hospodyňské. Schválena výnosem c. k. místodržitelství z 2. dubna 1915. Brno : nákladem vlastním. Sign. 1007-43/9.

Památník k 50. výročí založení „První české pokračovací a výrobní školy dívčí v Brně“, kterou otevřela Vesna dne 16. září 1886. Brno : vydal výbor spolku Vesny, 1936. Sign. 1007-73/3.

Stanovy kurzu ku vzdělání učitelek pro školy kuchařské a hospodyňské s právem veřejnosti. Brno : nákladem spolku Vesny. Rok vydání neuveden. Karton D 1007.

Ženský výrobní spolek český

Devatenáctá výroční zpráva Ženského Výrobního Spolku Ženského v Praze za rok 1889.

Praha : nákladem Ženského Výrobního Spolku Českého, 1890. Sign 1007 – 10.

Řád dívčí obchodní a průmyslové školy s právem veřejnosti Ženského Výrobního Spolku Českého v Praze. Praha : kněhtiskárna Dra. J. B. Pichla a spol. v Praze, nákladem Ženského Výrobního Spolku Českého. Sign. 1007/I.-1.

Ženské listy, 1902, roč. 30, č. 11, s. 209 – 231. Sign. 1007-68.

4. Internetové zdroje

Anna Honzáková byla první absolventkou české lékařské fakulty. [online]

[citováno 2008-04-07]. Dostupné na <http://tarantula.ruk.cuni.cz/IFORUM-2427.html>

<http://www.psp.cz/eknih/1920ns/se/stenprot/049schuz/s04001.htm>. 7. zpráva kulturního výboru o návrhu senátora Dr. Witta, Cingra, Špery a soudr. na zahájení přípravných prací k převzetí dívčího lycea ve Sl. Ostravě zcela do státní správy a na přeměnu jeho ve vyšší ref. reál. gymnasium (tisk 593). 49. schůze Národního shromáždění Republiky československé (NS RČS 1920 – 1925, Senát, 49. schůze, část ½). Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, středa 16. března 1921.

<http://www.cgym-kh.cz/historie-skoly.php?art=279> Církevní gymnázium sv. Voršily Kutná Hora.

<http://www.jicinsko.cz/nn/01/21/nn121-8.htm> Z počátků jičínského lycea, jediné střední školy, o kterou tehdejší zastupitelé nestáli.

<http://www.strazpr.cz/varta/2003-09/knizka.php> Varta - září 2003. Stráž pod Ralskem (rok 1848, Vilém Gabler).

FIŠMISTROVÁ, V. Činnost Dobročinného spolku „Vlasta“ v Přerově v letech 1883-1951, s. 80. Sborník Státního okresního archivu v Přerově 2004. [online].

[citováno 2007-11-10] Dostupné na:

www.archives.cz/zao/prerov/home/publikace/assets/Sbornik%202004.pdf.

Ottova encyklopedie obecných vědomostí na CD-ROM

Ottova encyklopedie obecných vědomostí, [CD-ROM], 2. díl, heslo Amerling, s. 151 – 152.

Ottova encyklopedie obecných vědomostí, [CD-ROM], 2. díl, heslo Budeč, s. 840.

Ottova encyklopedie obecných vědomostí, [CD-ROM], 21. díl, heslo Rajska, s. 74.

Ottova encyklopedie obecných vědomostí, [CD-ROM], 27. díl, heslo Zapová, s. 439 – 440.

SECKÁ, M. *Vojta Náprstek a první český ženský vzdělávací spolek*. Předneseno pro Unii katolických žen dne 2. 10. 2002 v klášteře v Emauzích. [online]. [citováno 2007-11-07] Dostupné na <http://ukz.katolik.cz/texty/sbornik3.htm>

7. zpráva kulturního výboru o návrhu sen. Dr. Wítta, Cingra, Šperry a soudr. na zahájení přípravných prací k převzetí dívčího lycea ve Sl. Ostravě zcela do státní správy a na přeměnu jeho ve vyšší ref. reál. gymnasium (tisk 593). [Online].

[citováno 2007-11-06]. Dostupně na:

<http://www.psp.cz/eknih/1920ns/se/stenprot/049schuz/s049001:htm>

Přílohy

Příloha č. 1 Učební plán Vyšší dívčí školy podle původního návrhu učitele Tesaře, který nebyl schválen

Příloha č. 2 Počet zákyň Vyšší dívčí školy od založení do roku 1918

Příloha č. 3 Titulní strana Ženských listů – pozvánka na výroční výstavu obchodní a průmyslové školy Ženského výrobního spolku českého – výstava se konala každoročně vždy na konci školního roku

Příloha č. 4 Upoutávka kurzu ošetřování nemocných – Ženské listy, 1875

Příloha č. 5 Eliška Krásnohorská – socha na Karlově náměstí v Praze

Příloha č. 6 Titulní strana provolání Vzdelanstvu českému – Ženské listy, 1890

Příloha č. 7 První vysokoškolsky vzdělaná žena v zemích koruny české – Marie Zdeňka Baborová

Příloha č. 8 VAŇURA, A. Učebná osnova jazyka českého pro česká dívčí lycea, rukopis

Příloha č. 9 VAŇURA, A. Učebná osnova jazyka českého pro česká dívčí lycea, str. 2

Příloha č. 10 VAŇURA, A. Učebná osnova jazyka českého pro česká dívčí lycea, str. 3

Příloha č. 11 Učebnice chemie a mineralogie pro dívčí lycea (titulní strana, str. 50, 87, 89, výživnost potravin)

Příloha č. 12 Fyzika pro dívčí lycea pro pátou a šestou třídu, titulní strana (str. 51, 52)

Příloha č. 13 Učebná osnova odborné školy pokračovací pro učednice ženské živnosti oděvnické

Příloha č. 14 Počet ženských odborných škol v Československé republice v roce 1920

Příloha č. 1

Učební plán podle původního návrhu učitele Tesaře

PŘEDMĚT	TŘÍDA						
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Náboženství	náboženství, psaní, čtení, věcné učení, zpěv, tělocvik po půl hodinách	2	2	2	2	2	2
Čtení a dekl.		3	2	2	}3	}3	}3
Literatura		-	-	-			
Mluvnice, pravopis, sloh		3	4	4	3	3	
Německý jazyk		-	2	3	3	3	
Francouzský jazyk		-	-	-	-	4	4
Věcné učení		4	4	-	-	-	-
Zeměpis, dějepis		-	-	3	3	3	2
Přírodopis, technologie		-	-	}3	3	}2	-
Silozpyt		-	-		3		2
Lučba		-	-	-	1	1	-
Počítárství		3	3	3	2	1	1
Psaní		3	3	3	1	-	-
Měříčství a kreslení		-	2	2	2	2	-
Zpěv		}2	}2	}2	}2	2	2
Tělocvik						2	2
Vychovatelství	-	-	-	-	-	2	
Ženské práce	6	4	4	6	6	8	
Počet hodin celkem	26	26	28	31	33	34	29

Zdroj: DRCHALOVÁ-LANGOVÁ, V. *Městská vyšší dívčí škola v Praze. O jejím vzniku a vývoji*, s. 36.

Příloha č. 2**Počet žákyn Vyšší dívčí školy od založení do roku 1918**

	Rok	Třída	Pobočka	Žačky	Přípravka	Poznámka
1.	1863/64	1	1	93		
2.	1864/65	2	1	131		
3.	1865/66	3	1	211		
4.	1866/67	3	1	171		Válka s Pruskem
5.	1867/68	3	1	257		
6.	1868/69	3	2	283		
7.	1869/70	3	3	275		
8.	1870/71	4	3	330		Vznik měšťanských škol
9.	1871/72	4	3	359		
10.	1872/73	4	3	329		
11.	1873/74	4	3	299		Pokles počtu žaček
12.	1874/75	4	3	277		
13.	1875/76	4	3	236		
14.	1876/77	4	2	201		Dvě pobočky
15.	1877/78	4	1	150		Jedna pobočka
16.	1878/79	4	1	176		Sníženo školné o polovinu
17.	1879/80	4	2	209		Stoupá počet žaček
18.	1880/81	4	1	254		
19.	1881/82	4	2	282		
20.	1882/83	4	3	310		
21.	1883/84	4	3	410		
22.	1884/85	4	3	415		Založena škola pro ženská povolání v Praze
23.	1885/86	5	3	401		Reorganizace školy
24.	1886/87	6	3	387		Založena Vesna v Brně
25.	1887/88	6	4	377		
26.	1888/89	6	3	384	66	
27.	1889/90	6	3	407	76	
28.	1890/91	6	3	386	109	Založeno gymnázium Minerva
29.	1891/92	6	3	415	119	
30.	1892/93	6	3	417	126	
31.	1893/94	6	3	431	143	
32.	1894/95	6	3	385	148	
33.	1895/96	6	3	380	142	
34.	1896/97	6	4	401	146	Založeno Pöttingeum
35.	1897/98	6	4	387	142	
36.	1898/99	6	4	458	142	
37.	1899/1900	6	4	470	129	

38.	1900/01	6	4	492	135	
39.	1901/02	6	4	497	119	
40.	1902/03	6	4	477	128	
41.	1903/04	6	4	521	132	Založeno lyceum v Českých Budějovicích
42.	1904/05	6	4	516	141	
43.	1905/06	6	4	511	141	Založeno gymnázium na Král. Vinohradech
44.	1906/07	6	4	495	148	Lyceum v Chrudimi, Hradci Králové
45.	1907/08	6	4	527	148	Lyceum v Jičíně, Plzni, RG ve V. Meziříčí
46.	1908/09	6	4	479	131	RG v Brně, lyceum na Král. Vinohradech
47.	1909/10	6	4	415	119	Pokles žaček
48.	1910/11	6	4	379	114	RG v Pardubicích
49.	1911/12	6	4	374	115	Lyceum voršilek na Smíchově
50.	1912/13	6	4	328	113	Lyceum Ostrava
51.	1913/14	6	4	328	120	
52.	1914/15	6	4	291	126	Začátek války
53.	1915/16	6	4	352	138	
54.	1916/17	6	4	348	139	
55.	1917/18	6	4	386	186	Ukončení války

Zdroj: DRCHALOVÁ-LANGOVÁ, V. **Městská vyšší dívčí škola v Praze. O jejím vzniku a vývoji**, s. 29 – 30.

Titulní strana Ženských listů – pozvánka na výroční výstavu obchodní a průmyslové školy Ženského výrobního spolku – výstava se konala každoročně vždy na konci školního roku

ROČNÍK XV. KVĚTEN 1887. ČÍSLO 5.

ŽENSKÉ LISTY.

NÁKLADEM ŽENSKÉHO VÝROBNÍHO SPOLKU ČESKÉHO.
Redakcí ELIŠKY PECHOVÉ-KRÁSNOHORSKÉ.

OBSAH: Pozvání k výroční výstavě školní. — K obraně ohrožené českosti. Hlas k českým ženám. Od El. Krásnohorské. (Pokrač.) — V koncertě a v divadle. Ze salonních epištol Bětky Rozmarné. — Výstava národního vyšívání v Praze. — Zprávy spolkové a školní. — Literatura a umění. — Směs. — Knihy „Ž. L.“ zaslané. — Příspěvky členů. — Listárna.

Velectěnému členstvu
Ženského výrobního spolku českého
v Praze,
jakož vůbec všem příznivcům české mládeže a jejího školství
máme čest tímto podati

p o z v á n í

k výroční výstavě školní,

na které v místnostech spolkových v Bartolomějské ulici č. 307-I.
dne 15. a dne 16. května pracemi žákyň naší první dívčí české
obchodní a pokračovací průmyslové školy,
založené r. 1871., bude velectěnému obecenstvu poskytnut názorný
přehled výsledků snahy naší, ve kteréž obětavost jeho mnoholetá
nás podporuje a důvěra jeho poctívá.

Vstup jest volný.

Dovolujeme si zvláště upozorniti na **oddělení vyšívací**, kdež
se výdatnou měrou a rozmanitým směrem již po dvě léta pěstují
práce v slohu ornamentu národního.

Tištěný seznam všech předmětů podán bude ct. obecenstvu
před výstavou.

S úctou
Správa školy. Ú ý b o r.

5

Příloha č. 4

**Upoutávka kurzu ošetřování nemocných
(kurzy pořádal Ženský výrobní spolek český)**

Souhlasem slavného spolku lékařů českých a neunavnou ochotou oněch pánů lékařů, kteří obětavým převzetím veškerých přednášek učinili možnou

školu ošetřování nemocných,
bude otevřen

nový kurs ošetřování nemocných
dne 1. října 1875

a potrvá tři měsíce.

Vyzýváme tudíž paní a dospělé dívky v Praze a na venkově, aby se v počtu co nejhojnějším **přihlašovaly co posluchačky řádné** neb mimořádné v době bližší neb pozdější.

Přihlášky přijímají se v pisárně Ženského Výrobního Spolku Českého v Praze, Spálená ulice č. 81., tamtéž udělí se ctěným dámám bližší zprávy.

Doufáme, že lidumilný a pro život rodinný tak důležitý účel přednášek těch vzbudí v dámách našich účastenství nejčilejší.

Z Ženského Výrobního Spolku Českého v Praze.

Zdroj: Ženské listy, 1875

Příloha č. 5

Eliška Krásnohorská – socha na Karlově náměstí v Praze

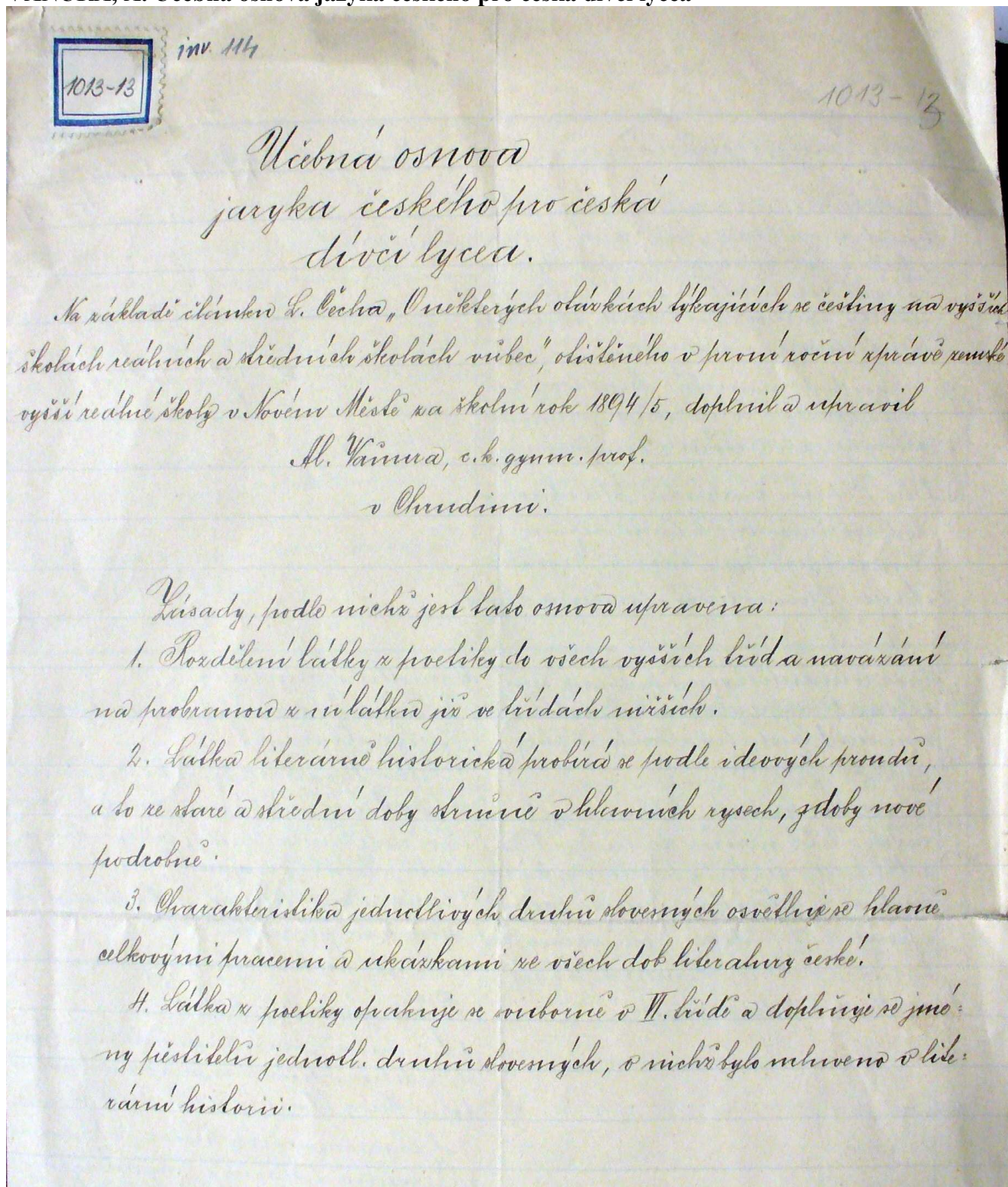

Příloha č. 7

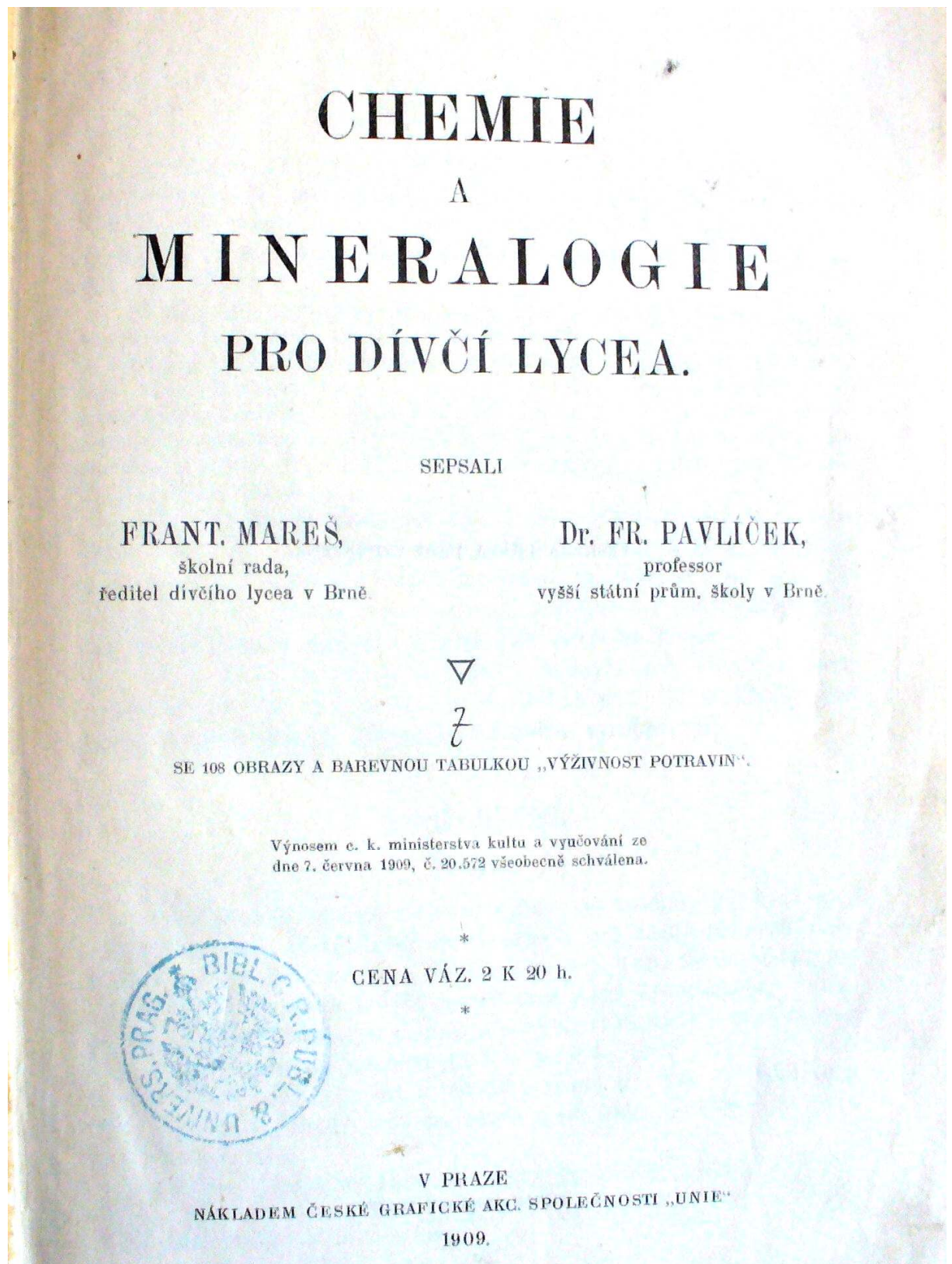
První vysokoškolsky vzdělaná žena v zemích koruny české – Marie Baborová

Příloha č. 11

Učebnice chemie a mineralogie pro dívčí lycea, titulní strana, str. 50, 87, 89,
výživnost potravin

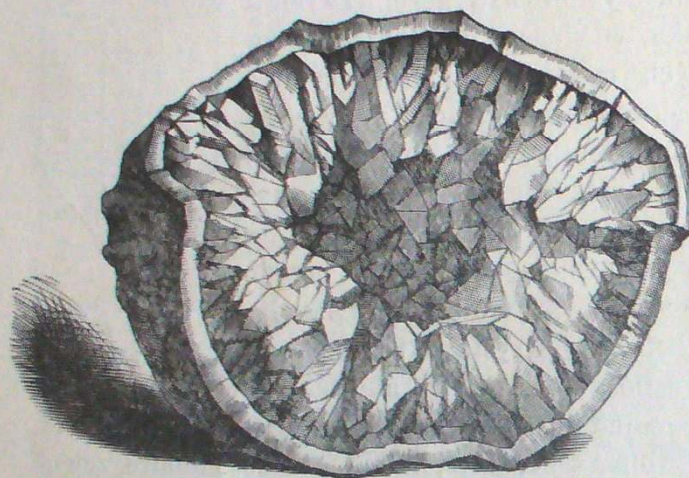

vážil 8 q. Bohat na křišťál jest Madagaskar, Indie, zvláště pak Brasílie. V Čechách jest v horách Jizerských, Krkonoších, Českomoravské vysočině a j. Z křišťálu hotoví se vásy, poháry, těžítka, brousí se z něho optické čočky, hranoly a j. Volné a všestranně vyvinuté krystaly křišťálu slují diamantem marmarošským (dle Marmaroše v Uhrách).

Záhněda jest světle až temně hnědý, průhledný křemen. Skoro černá záhněda sluje morion. Nejpečnějši krystaly záhnědy jsou v Alpách. R. 1868 objevena jeskyně v kantonu Urišském ve Švýcarsku, vyzdobená krystaly záhnědy, odkud bylo jich dobyto 300 q. V Čechách

zjištěna byla u Tábora, Písku, Nēm. Brodu. Na Moravě u Teplíc, u Tišnova, u Rudic a j.

Amethyst jest křemen fialový (obr. 57.). Je-li sytě a stejnoměrně zbarven, brousí se jako drahokam. Vyskytuje se v Alpách, v Českomoravské vysočině a v středních Čechách; přichází hlavně z Brasílie. Amethystem vyzdobil Karel IV. kapli svatého Václava na Hradčanech a královskou kapli na Karlštejně.

Obr. 57. Druza amethystová.

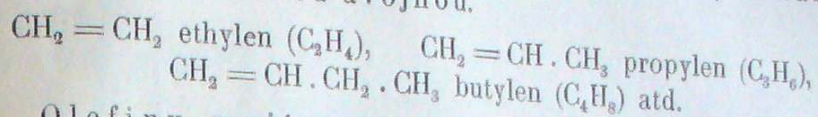
Citrin jest žlutý jako víno.

Křemen obecný jest slabě průhledný, špinavě bílý, nažloutlý, našedivělý neb neurčitě zbarvený. Jest podstatnou složkou různých hornin, žul, rul, pískovců, písku a j. Je-li křemen obecný bílý, sluje křemen mléčný, je-li růžový, růženín. Zrnitý sluje křemenec.

K odrůdám celistvým, které obyčejně vyznačují se lasturovým lomem, náleží: Rohovec, který šedou neb nažloutlou barvou a slabou průsvitností podobá se rohu. Bulžník jest křemen slabě průsvitavý, neb neprůhledný, často různobarevně pruhovaný (Divoká Šárka u Prahy). Černý bulžník sluje kamenem lydickým. Jaspis jest křemen neprůhledný, mdlý, různě zbarvený, obyčejně však hnědě nebo červeně.

Křemene užívá se rozmanitě. Křemencem dláždí se ulice, šterkují silnice. Pískovce křemenité poskytují kámen sochařský, kamenický i stavební. Z pevného drobnozrného pískovce křemenitého dě-

Plyn tento je **ethylen**. Je prvním členem homologické řady sloučenin, které nazýváme **olefiny**. Jsou to uhlovodíky nenasyčené s jednou vazbou dvojnou.

Olefiny mají tudíž všeobecnou formuli C_nH_{2n} ; jedna vazba je dvojnásobná, jsou tudíž chemicky účinnější než paraffiny. Slučují se přímo s prvky halovými i s halovými kyselinami a snadno se okysličují.

Fysikální vlastnosti mají podobné jako paraffiny. Nejnížší jsou plyny, od C_5H_{10} , (amylenu) počínajíc, jsou skupenství kapalného, od $\text{C}_{18}\text{H}_{36}$ jsou látky pevné. Rozpouštějí se v alkoholu, v étheru, leč ve vodě jsou nerozpustny.

3. Nafta neboli surový petrolej.

Nafta vyskytuje se v mohutných nádržích podzemních v Severní Americe a v Rusku na Kavkaze, zejména na poloostrově Apšeronském uměsta Baku (obr. 89. a 90.). V Rakousku dobývá se nafta v Haliči u Boryslavě a Schodnice. **Americký petrolej** jest z největší části směsí paraffinů; **kavkazský** obsahuje asi 80% nftenů uhlovodíků vzorce C_nH_{2n} , vazby kruhové. Složením svým mezi nimi jest **petrolej haličský**. Nafta jest tekutinou temnohnědou, odporného zápachu, snadno zápalná, hustoty 08—09.

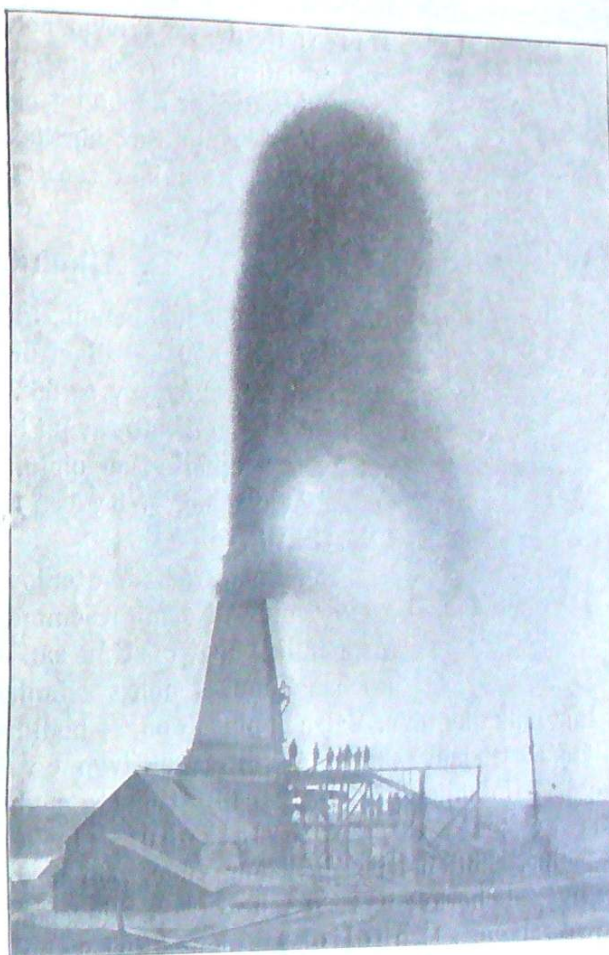
Hlavním výrobkem z nafty jest **petrolej na svícení**. Nafta zbaví se nejprve těkavých uhlovodíků, jež by mohly způsobiti výbuch, a později uhlovodíků mazlavých a pevných, jež jsou příčinou, že petrolej čadí, když hoří. Za tím účelem nafta se destiluje. Zahříváním nafty do 50° obdrží se směs uhlovodíků plyných (užívá se k účelům osvětlovacím), od 50° — 150° získají se surové benziny, od 150° — 300° petrolej. V kotli zbudou mazlavé oleje. Získané podíly čistí se kyselinou sírovou, současně proháni se jimi vzduch. Potom promývají se louhem sodnatým a vodou.

Benziny dělí se opět destillací a získá se:

1. *hydrýr* neboli *petrolejový éther*, $h = 0.64$; užívá se ho k vyuhování tuků, k výrobě svítiplynu, k požahování látek;
2. *gasolín*, $h = 0.64$ — 0.67 ; upotřebení má jako hydrýr;
3. *ligroin*, $h = 0.67$ — 0.7 ; užívá se ho jako paliva při spájení kovů, zatařování okrajů u skleněného zboží.

Příliš lehký se rychle odpařuje a skvrna se roztáhne zanechávajíc okraje, hutnější pak špatně rozpouští mastné skvrny. K pohonům motorů bere se benzin od gasolinu až k nejtěžším podílům.

Petrolej ke svícení dobré jakosti je kapalina bezbarvá nebo slabě žlutě zbarvená, slabě zapáchající, $n = 0.795 - 0.825$. Když svítí, netvoří kalného povlaku na cylindru, ani tvrdého oharku na knotu a má velikou svítivost. Reakce je neutrálné. Nesmí vyvinovati výbušných plynů při teplotě, na kterou se zahřeje v nádržce lampy při svícení. Teplota vznětu nesmí býti nižší nežli 21° (při tlaku 760 mm). Stanoví se, jak ukazuje obr. 92. Porcelánový tyglík s petrolejem zahřívá se na pískové lázni. Teploměr udává teplotu petroleje, když páry jeho byvše zapáleny vzplanou slabým výbuchem a při tom petrolej dále nehoří.

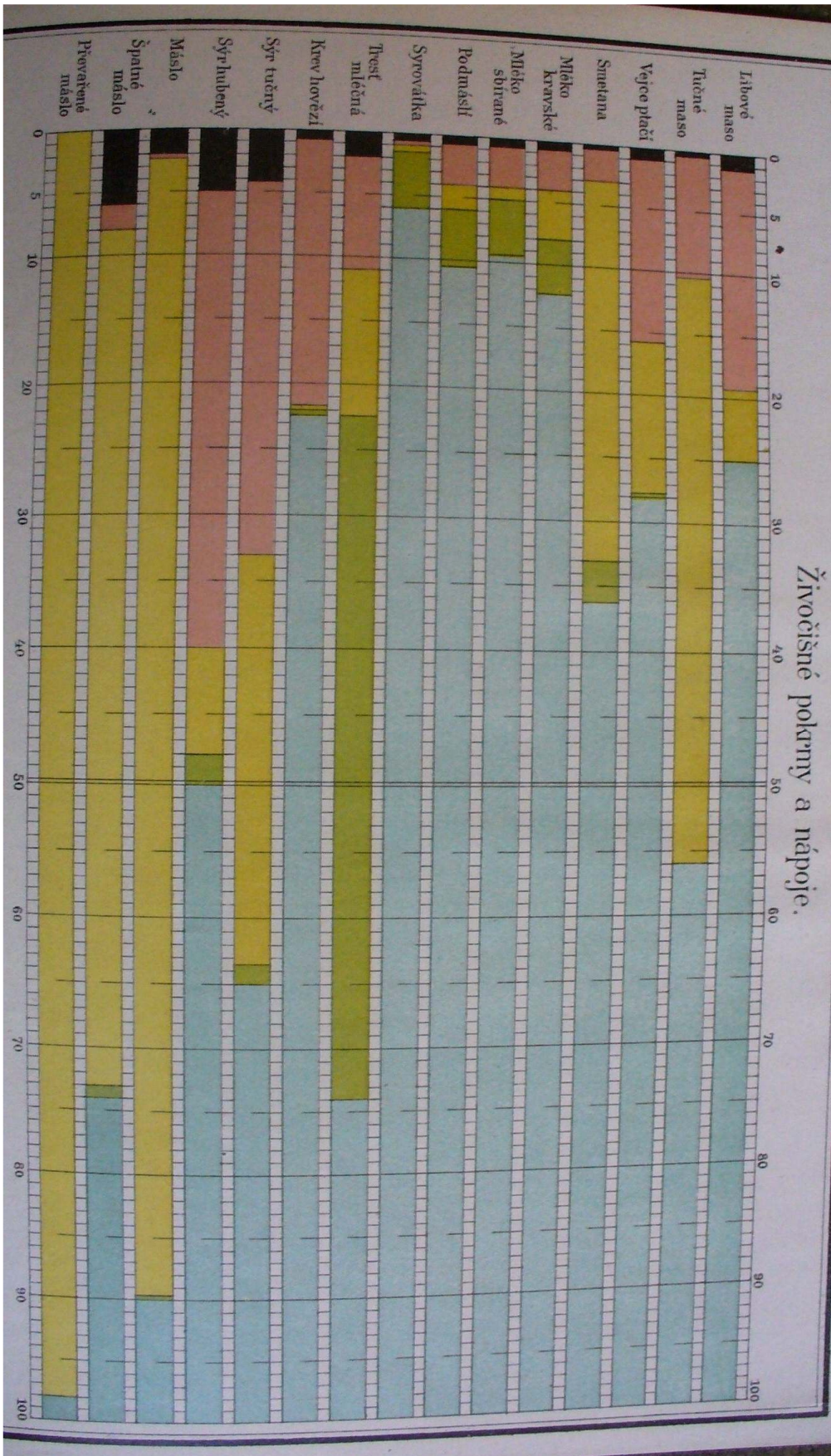
Obr. 90. Fontána naftová.

Svítivost plamene petrolejového závisí nejen na jakosti petroleje, nýbrž také na sestavení lampy. Intenzivní a klidné světlo poskytují lampy bleskové, při nichž přivádí se vzduch i středem hořáku.

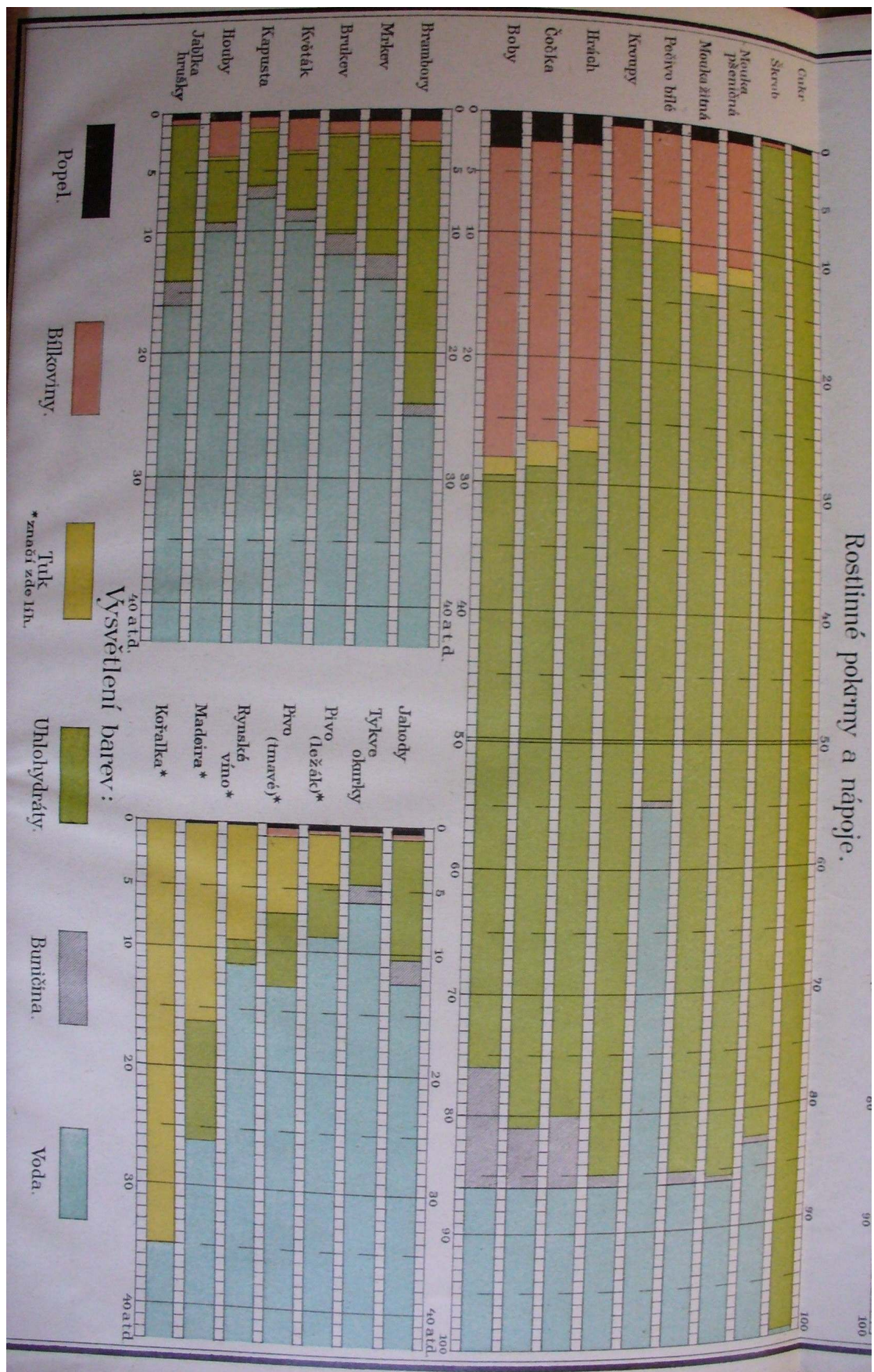
Mazlavých zbytků užívá se na mazadla, na přípravu parafínu a vaselinu, také jako topiva. **Paraffin** jest směs pevných uhlovodíků, jest látka bílá, průsvitná, tající kolem 46° . Dělají se z něho svíčky,

VÝŽIVNOST POTRAVIN.

Živočišné pokrmy a nápoje.

Učebnice chemie a mineralogie pro dívčí lycea

Příloha č. 12

Fyzika pro dívčí lycea pro pátou a šestou třídu, titulní strana, str. 51, 52

FYSIKA

PRO DÍVČÍ LYCEA.

DÍL II.
PRO PÁTOU A ŠESTOU TŘÍDU.

SEPSALI

ŠKOLNÍ RADA FRANT. MAREŠ, ŘEDITEL DÍVČÍHO LYCEA V BRNĚ,

A PROFESSOŘI

Dr. FRANT. NACHTIKAL a STAN. PETÍRA.

Schválena pro dívčí lycea vynesemím vys. c. k. ministerstva kultu a vyučování
ze dne 27. srpna 1908 č. 28.769.

CENA 2 K 30 h, VÁZ. 2 K 70 h.

V PRAZE. — NÁKLADEM VLASTNÍM. — 1908.

Mechanika těles kapalných.

(Hydromechanika.)

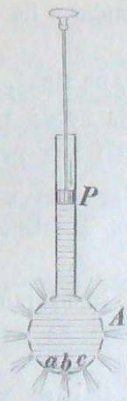
Základní vlastnosti kapalin. Kapaliny jsou jako tuhá tělesa těžké; mají malou soudržnost a proto jsou částičky jejich snadno pošinutelný — vnoříme-li ruku do vody, ustupují její částičky snadno stranou — a nemají samostatného tvaru, nýbrž mají tvar nádoby, v níž jsou. Jejich stlačitelnost je velmi nepatrná; proto mají určitý objem. 1 l vody zmenší tlakem 1 q na každý cm^2 povrchu svůj objem o $5 cm^3$ ($5/1000$), 1 l rtuti jen o $\frac{1}{3} cm^3$. Přestane-li tlak na kapalinu působiti, nabývá kapalina svého původního objemu — kapaliny jsou pružné.

Pro snadnou pošinutelnost svých částic mají kapaliny v klidu povrch vodorovný, zvaný hladinou. Kdyby byl povrch šikmý, padaly by částičky jako po nakloněné rovině tak hluboko, až by níže padati nemohly; ale to je právě při povrchu vodorovném, kdy přitažlivost zemská působí v každém bodě kolmo na hladinu. Při velkém rozsahu vody (v jezerech a v moři) je povrch zakřivený (kulový) podle tvaru země.

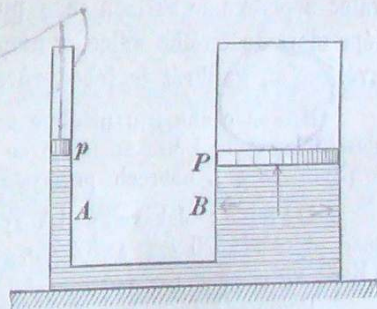
Šíření tlaku v kapalinách. Tlačíme-li pístem P (obr. 64.) na vodu ve válci, spojeném s dutou koulí A , která má četné malé otvory, vytryskne voda všemi otvory, nejen těmi, které jsou ve směru tlaku položeny (a, b, c).

Tlak se šíří v kapalinách všemi směry.

Působí-li v rameni A (obr. 65.) na píst p (průřezu na př. $1 cm^2$) tlak $1 kg$, bude v rameni B píst P tlačěn zdola a vystupovati nahoru. Chceme-li stoupání jeho zaméziti, třeba shora působiti na píst rovněž

Obr. 64.

Obr. 65.

tlakem $1 kg$ na každý cm^2 průřezu; je-li na př. průřez pístu P $1 dm^2$, třeba naň působiti shora tlakem $100 kg$, t. j. silou tolikrát větší, kolikrát větší je průřez jeho než průřez pístu v A . Jest tedy tlak tolikrát větší, kolikrát větší je tlačena plocha.

Na tomto zákoně je založen hydraulický (vodní) lis (obr. 66.), jehož vynálezcem jest anglický mechanik Bramah. Lis se skládá ze

Příloha č. 14

Počet ženských odborných škol v Československé republice v roce 1920

Statistika.

Počet ženských škol odborných v republice.

Ústavy učitelské pro ženské školy odborné	2
Ženských škol odborných českých	40
Ženských škol odborných německých	15
Na Slovensku dle dat dosud známých	5
Úhrnem	61

(Klášterní školy nepočítány.)

Počet učitelstva.

	Ředitelů Ředitelek	Inter. odbor. učitelek učitelů	Výpomoc. sil učitelských
Na českých a slovenských školách	28 + 18 = 46	351	203
Na němec. školách	7 + 8 = 15	69	46
Celkem v republice	61	+ 420	249
	481		

Zdroj: Věstník svazu českých ženských průmyslových škol odborných v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 1920, roč. 7, č. 4, s. 76

